

UTJECAJ TURIZMA NA ODABRANE EKONOMSKE POKAZATELJE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Tadić, Mate

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:436631>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-19**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

**SVEUČILISTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**UTJECAJ TURIZMA NA ODABRANE
EKONOMSKE POKAZATELJE U FEDERACIJI
BOSNE I HERCEGOVINE**

Mentor:

Prof.dr.sc. Lidija Petrić

Student:

Mate Tadić, univ.bacc.oec

Broj indeksa: 2160544

Split, lipanj, 2019.

Zahvala:

Veliko hvala mojoj mentorici, prof.dr.sc. Lidiji Petrić koja mi je puno pomogla svojim znanjem i savjetima prilikom izrade ovoga rada i što je uvijek bila strpljiva sa mnom.

Također želim zahvaliti svim svojim prijateljima na ustrajnoj motivaciji i podršci koju su mi pružali kroz čitavo fakultetsko obrazovanje, a pogotovo kroz period pisanja ovoga rada.

Posebno zahvaljujem čitavoj rodbini koja me uvijek podržavala i usmjeravala na pravi put kroz cijeli život.

Na kraju, najveću zahvalu za svoje postignuće dugujem osobi koja je bezuvjetno uz mene cijeli život, svome ocu. Hvala ti na svemu što si učinio za mene i što si bio u svakom trenutku uz mene. Hvala ti što si bio potpora kroz teške trenutke i što si se radovao sa mnom u sretnim trenucima. Bez tvoje borbe i žrtve, ovo postignuće ne bi bilo moguće.

SADRŽAJ:

1. UVOD	4
1.1. Problem istraživanja	4
1.3. Istraživačke hipoteze	11
1.4. Ciljevi istraživanja	12
1.5. Metode istraživanja	13
1.6. Doprinos rada	15
2. TURIZAM I NJEGOVA OBILJEŽJA	17
2.1. Povijesni kontekst i uvjeti razvoja i ekspanzije turizma	17
2.2. Turističko tržište i njegova obilježja	20
2.2.1. Pojam i struktura turističke ponude.....	21
2.2.2. Pojam i struktura turističke potražnje.....	22
2.2.3. Globalne dimenzije i trendovi turističkog prometa.....	23
3. EKONOMSKI UČINCI TURIZMA	26
3.1. Osvrt na društvene i ekološke učinke turizma	26
3.2. Negativni i pozitivni ekonomski učinci turizma	29
3.2.1. Negativni ekonomski učinci turizma.....	30
3.2.1.1. Inflatorni pritisak.....	30
3.2.1.2. Rast cijena nekretnina	31
3.2.1.3. Istiskivanje ostalih ekonomskih djelatnosti.....	31
3.2.2. Pozitivni ekonomski učinci turizma.....	32
3.2.2.1. Učinci na bruto domaći proizvod.....	32
3.2.2.2. Učinci na direktno i indirektno zapošljavanje.....	33
3.2.2.3. Učinci na rast kapitalnih investicija	34
4. EKONOMSKI UČINCI TURIZMA U FEDERACIJI BIH.....	35
4.1. Opće činjenice o Federaciji Bosne i Hercegovine.....	35

4.1.1. Geografski položaj Federacije Bosne i Hercegovine	35
4.1.2. Ustroj Federacije Bosne i Hercegovine.....	39
4.1.3. Populacija Federacije Bosne i Hercegovine.....	42
4.2. Gospodarski razvoj Federacije Bosne i Hercegovine – aktualno stanje i razvojni problemi.....	45
4.2.1. Struktura gospodarstva i osnovni pokazatelji razvijenosti.....	46
4.2.2. Zaposlenost i nezaposlenost	51
4.2.3. Analiza stanja i politike investicija u Federaciji Bosne i Hercegovine.....	56
4.3.Uloga turizma u gospodarstvu Federacije Bosne i Hercegovine.....	62
4.3.1. Organizacija turizma u FBiH	62
4.3.2. Analiza turističke ponude.....	63
4.3.2.1. Atrakcijski elementi ponude.....	63
4.3.2.2. Receptivni elementi ponude	65
4.3.2.3. Komunikacijski elementi ponude.....	67
4.3.3. Analiza turističke potražnje i njenih učinaka	69
4.3.3.1. Dolasci i noćenja	69
4.3.3.2. Turistička potrošnja i prihodi	76
4.3.3.3 Učinci turizma na gospodarstvo Federacije BiH prema metodologiji turističke satelitske bilance	77
5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE POVEZANOSTI TURIZMA S ODABRANIM EKONOMSKIM POKAZATELJIMA U FEDERACIJI BIH.....	79
5.1. Definiranje metodologije, uzorka i varijabli.....	79
5.2. Cilj istraživanja	79
5.3. Analiza i interpretacija podataka	80
5.4. Osvrt na hipoteze i ograničenja istraživanja	83
6. IMPLIKACIJE ISTRAŽIVAČKIH SPOZNAJA NA NOSITELJE TURISTIČKE POLITIKE	88
7. ZAKLJUČAK.....	90

LITERATURA	91
POPIS SLIKA, TABLICA I GRAFOVA.....	95
PRILOZI.....	98
SAŽETAK.....	99
SUMMARY.....	100

1. UVOD

1.1. Problem istraživanja

Svjetska turistička organizacija (UNWTO) i Statistička komisija Ujedinjenih Naroda (UNSTAT), dali su sljedeću definiciju turizma: „Turizam uključuje aktivnosti proizašle iz putovanja i boravka osoba izvan njihove uobičajene sredine ne duže od jedne godine radi odmora, poslovnog putovanja i drugih razloga nevezanih uz aktivnosti za koje bi primili ikakvu naknadu u mjestu koje posjećuju.“¹ Iz ove definicije proizlaze i neka od glavnih obilježja turizma:

- putovanje osoba i njihov boravak u različitim destinacijama
- osim putovanja uključuje i boravak i sve aktivnosti u destinaciji
- turizam u destinaciji i mjestima kroz koja turisti prolaze potiče one aktivnosti koje su različite od uobičajenih aktivnosti rezidentnog stanovništva
- putovanje ima privremen i kratkoročan karakter.²

Prvi znakovi turizmu srodnih aktivnosti javljaju se u 7. stoljeću prije Krista, kada ljudi u staroj Grčkoj putuju na sportske igre, danas poznatije kao Olimpijske igre. Kako u Grčkoj, tako i u ostalim dijelovima svijeta su organizirane priredbe koje su privlačile ljude, koje se danas mogu uzeti kao motiv turističkog putovanja. Razvoj turizma se dalje nastavio kroz povijest, sve do trenutka kada propada Rimsko Carstvo i dolaze mračna doba. Ljudi su jednostavno bili u strahu, stoga nisu niti putovali. Nakon godina i godina ratova, situacija se primirila i ljudi su počeli opet putovati. Proizvodnja i trgovina su se preporodile. Ubrzo nakon toga javljaju se i organiziranja putovanja koja potiče Crkva organizirajući razna hodočašća. Naravno, ovo sve se ne može usporediti sa današnjim stanjem u turizmu, i tadašnja putovanja ne mogu se u potpunosti nazvati turistička, iz razloga jer u to vrijeme nije bilo preduvjeta za razvoj onog pravog turizma kakav je poznat ljudima danas.³

Promatrajući turizam kao pojavu, lako se da zaključiti kako je to jedna od industrija koja najbrže raste i generira najveću razinu profita, uz to svojim učincima pruža brojne mogućnosti za ekonomski razvoj svih regija.⁴ U proteklih 60 godina, turizam je značajno evoluirao u jednu od najjačih, ali s druge strane kontroverznu, socio – ekonomsku snagu.

¹ <http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/docpdf/glossaryenrev.pdf>

² Petrić L. (2003.): Osnove turizma, Ekonomski fakultet Split, str. 21.

³ Marković S. i Z. (1987): Osnove turizma, Školska knjiga, Zagreb, str. 14.

⁴ Petrić, L. (2013): Uvod u turizam, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet Split, str. 100.

Uzevši u obzir podatke iz sredine 20. stoljeća bilo je svega 25 milijuna turističkih dolazaka.⁵ Analizirajući podatke Svjetske turističke organizacije (UNWTO), u prvom kvartalu 2018. godine zabilježeno je preko 6 % dolazaka turista, u odnosu na isto razdoblje u 2017. godini. Za usporedbu, broj dolazaka u 2017. godini je iznosio 1,323 milijuna. Podaci o prihodima za 2018. godinu još nisu analizirani i objavljeni, ali za 2017. prihodi od turizma su porasli za 5 % u odnosu na 2016. godinu, te su iznosili 1,323 milijardi \$. Izvješća Svjetske turističke organizacije predviđaju da će prihodi i broj posjetitelja u 2018. godini nadmašiti prihode i broj posjetitelja u 2017. godini.⁶

Turističko tržište funkcionira tako da međusobno djeluju ponuda i potražnja na određenom prostoru i u određenom vremenskom periodu. Tržišta se međusobno razlikuju s obzirom na resurse pomoću kojih temelje svoju vlastitu ponudu, motive potražnje, sezonska obilježja itd. Kada je riječ o turističkom tržištu, postoje emitivno i receptivno turističko tržište. Pod pojmom emitivnog turističkog tržišta podrazumijeva se dio tržišta na kojem se nalazi veća koncentracija turističke potražnje, dok se pod pojmom receptivnog tržišta podrazumijeva onaj dio turističkog tržišta na kojem je koncentrirana turistička ponuda.⁷ Turistička potražnja se definira kao određena količina proizvoda ili usluga, koju su ljudi spremni i u mogućnosti platiti po određenoj cijeni u određenom vremenskom razdoblju.⁸ Potražnja se uglavnom smatra kao pokretačka snaga potreba u gospodarstvu, koja stimulira poduzetničke aktivnosti u proizvodnji roba i usluga, kojima će zadovoljiti određene potrebe, a u zamjenu će za to dobiti primjerenu naknadu.⁹ druge strane, turistička ponuda se javlja kao ponuđač robe i usluga na turističkom tržištu, po određenoj cijeni u određenom vremenskom razdoblju. Valja napomenuti kako turistička ponuda uključuje sve dionike gospodarstva na prostoru jedne zemlje, koji na izravan ili pak neizravan način pospješuju širenje i stvaraju raznolikost ukupne ponude, i na taj način ostvaruju mogućnost povećanja turističke potrošnje koju će ostvariti tokom privremenog boravka domaći i inozemni turisti. Na formiranje turističke ponude utječu mnogobrojni čimbenici i to iz različitih područja. Mogu se pojaviti iz sfere društva, kao skup normi i vrijednosti, iz sfere države, najčešće se odnosi na zakonsku

⁵ Tefler, J.D., Sharpley, R. (2016): *Tourism and Development in the Developing World*, Routledge, str. 1.

⁶ http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom18_03_june_excerpt.pdf

⁷ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62763>

⁸ Cooper, C. Fletcher, J. Gilbert, D. & Wanhill, S. (2000.): *Tourism Principles and Practice*, London, str. 38.

⁹ Koncul, N. (2009.): *Ekonomika i turizam*, Mikrorad, Zagreb, str. 45

regulativnu i međunarodne odnose, iz sfere okoline, gdje utječe prirodni položaj, bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta itd.¹⁰

Turizam je glavni promotor kulture receptivne zemlje, što uključuje sve njezine prirodne, društvene i ljudske vrijednosti, tj. važan je čimbenik izgradnje kulture i uvažavanja svih vrijednosti receptivne zemlje. Jednostavnije rečeno, turizam je promotor kulture, a kultura je ujedno i promotor turizma, što u konačnici potiče i stvara međukulturalno razumijevanje i međusobno uvažavanje.¹¹

Velike društvene i kulturne razlike se pojavljuju između zemalja, ponekad čak i između različitih regija jedne države. Ponekad, razlike u fizičkom izgledu, i ono što je puno važnije, razlike u kulturi i ponašanju između posjetitelja i lokalnog stanovništva, su toliko velike da je međusobno razumijevanje zamijenjeno apatijom.¹² S druge strane, postoje i pozitivni društveni učinci koje turizam generira. To su prije svega upoznavanje drugih zemalja i kultura, povećanje razumijevanja, proširenje kulturnih horizonata, te uklanjanje raznih barijera, poput jezičnih, klasnih, rasnih itd.¹³

Promatrajući ekološke učinke turizma, može se zaključiti kako turizam generira i pozitivne, a i negativne učinke. Jedan od pozitivnih učinaka jest svakako podizanje svijesti o očuvanju okoliša i prirodnih ljepota. Turistima se nastoje omogućiti edukacije o očuvanju prirodnih bisera, te im također ta mjesta pokazati iz prve ruke. Nadalje, svi novčani iznosi koji se plaćaju za posjet prirodnih atrakcija, jedan dio od toga se izdvaja koji odlazi u fond za održavanje atrakcije, kako ne bi sustavno propadala¹⁴. Nadalje, kako takva mjesta, rijetki biseri, koji su nastali prirodno, bez ljudske ruke, postaju sve popularnija i sve više turista ih želi posjetiti dolazi do masovnog priljeva turista. Glavna posljedica toga su svakako gradnja infrastrukture koja narušavaju samu prirodu, i posljedica toga su veća onečišćenja, buka, vizualna degradacija itd.

Turizam generira mnogo ekonomskih učinaka, oni mogu biti pozitivni i negativni učinci. Pod negativne učinke smatraju se oni učinci koji djeluju negativno na samu privredu

¹⁰ Freyer, W. (1988.): *Tourismus*, Oldenbourg Verlag, München, str. 107.

¹¹ Jagić, S. (2004.): *Imanentnost interkulturalizma u turizmu*, Zadar, str. 215.

¹² Butler, R., Hinch, T. (1996.): *Tourism and Indigenous Peoples*, International Thomson Business Press, London, str. 126.

¹³ Stanković, M. (1985.): *Sociološko istraživanje turizma*, Zagreb, str. 77.

¹⁴ <https://traveltips.usatoday.com/positive-negative-effects-ecotourism-63682.html>

države, a neki od učinaka su: rast cijena nekretnina, visoka razina sezonalnosti, rast cijena proizvoda i usluga u turizmu. Jedan od negativnih učinaka jest i inflatorni pritisak koji se javlja tokom sezone, a posljedica je porasta cijena i usluga u turističkoj destinaciji, jer ljudi pokušavaju iskoristiti svaku mogućnost dodatne zarade, te tokom sezone podignu razinu cijena što kasnije rezultira većom količinom novca u opticaju. Dizanje razine cijena izaziva inflaciju. Tako, primjerice, prema Federalnom zavodu za statistiku (FZS), u 2017. godini cijene su porasle za 23,3%, u odnosu na 2005. godinu i to je najviša stopa rasta od 2014. godine. Od 2005. pa do 2017. godine cijene su konstantno rasle. Vrhunac rasta bio je u 2014. godini, da bi potom uslijedio pad sve do 2017. godine.¹⁵ Tijekom povećanja cijena u godini, rastu cijene i nekretnina. U pojedinim dijelovima zemlje cijene nekretnina konstantno rastu, a razlog tomu je svakako veći priljev turista. Odnosno, kako se razvija turizam na nekom području, tako to područje postaje poznatije i zahtijeva gradnju dodatnih turističkih kapaciteta što se u konačnici prelijeva na cijenu nekretnina. Potencijalni negativni učinak turizma je istiskivanje ostalih djelatnosti, odnosno ljudi vide turizam kao uspješniju djelatnost od ostalih, te ih napuštaju i kreću raditi u turizmu. Dugoročno gledano većina ljudi će raditi u turizmu, te će ostale djelatnosti biti zapostavljene i oslanjat će se prvenstveno na turizam, što je jako loše, jer turizam bi trebao poticati i ostale djelatnosti da se međusobno upotpunjuju.

Osim negativnih, postoje i brojni pozitivni ekonomski učinci turizma; primjerice, rastom potrošnje i prihoda od turizma raste BDP, investicije, zaposlenost itd. Turizam i učinci koje on generira mogu se prepoznati u svim elementima BDP-a. Većina novca koju će turisti potrošiti biti će uračunata u osobnu potrošnju. Što se tiče investicija, pod njih spada trošenje od strane poduzeća (javnih i privatnih) koja će obavljati poslove u turističke svrhe. Što se tiče uvoza i izvoza, u uvoz će biti uračunata ona količina novca koju je turist platio stranom prijevozniku za dolazak, dok je za izvoz suprotna stvar.¹⁶

Ukratko, učinke koje generira turizam mogu se raspodijeliti u 3 vrste učinaka, a to su direktni, indirektni i inducirani učinci. Direktni se odnose na učinke koji direktno proizlaze iz promjena turističke potrošnje, koja se događa sa poduzećima koja su najizravnije povezana sa turizmom, sekundarni se događaju zbog poraslih kupnji s turizmom povezanih poduzeća. Inducirani označavaju direktne i indirektno učinke lokalnog dohotka koji bivaju potrošeni u lokalnoj ekonomiji. U turizmu se često koristi investicijski multiplikator koji označava

¹⁵ <http://fzs.ba/wp-content/uploads/2018/08/Bilten268CIJENE.pdf>

¹⁶ Koncul, N. (2009.): Ekonomika i turizam, Mikrorad, Zagreb, str. 118

prosječni broj obrtaja što ih vrši jedna jedinica potrošnje koja je realizirana, kroz razdoblje od godinu dana.¹⁷ Prema podacima Svjetskog vijeća za turizam i promet (WTTC) u 2017. godini na globalnoj razini direktan doprinos prometa i turizma BDP-u iznosio je 2.570,1 milijardu \$. Indirektan doprinos je iznosio 4.272,4 milijarde \$, a inducirani doprinos 1.429,8 milijardi \$.¹⁸ Promatrajući činjenice, dolazi se do zaključka kako je turizam tu zbog ljudi, a ljudi su ujedno i posjetitelji, odnosno subjekti koji mogu mijenjati svoje ponašanje, zahtjeve i odluke. Takve stvari su teške, ponekad i nemoguće, za predvidjeti. Turistički proizvodi i usluge su tu također zbog ljudi, stoga su turističke industrije veoma ovisne o ljudskom faktoru, zajedno s prirodnim resursima, infrastrukturom i kapitalom, kako bi osigurali kvalitetnu isporuku svojih proizvoda i usluga. Zapravo, većina turističkih proizvoda uključuje ljude kao integralni dio usluge koji se nudi. Ljudski faktor je zapravo središnja točka u svemu tome i daljnji razvoj u cjelini uvelike ovisi o tome. U konačnici, njihov rad se ne bi trebao tretirati kao varijabilni trošak, nego kao ljudski kapital.¹⁹ Iz podataka WTTC-a da se vidjeti kako je turizam u 2017. godini direktno utjecao na kreiranje 108.131.000 poslova, što je ukupno 3,8% ukupne zaposlenosti, a ukupni utjecaj je 276.819.000 (4,2% ukupne zaposlenosti), iz čega se da zaključiti kako je indirektno utjecao na 168.688.000 poslova. Također, WTTC predviđa da će direktni učinak u 2018. godini narasti za 2,4 %.²⁰ Investicije se definiraju kao alokacija resursa za stvaranje fiksnog kapitala, pravedno, omogućavanje daljnje proizvodnje. S aspekta makroekonomije, investicije su onaj dio gospodarske proizvodnje koja se ne ubraja u potrošnju, a financiraju se jednim dijelom dohotka koji nije namijenjen potrošnji.²¹ Postoje dvije vrste ulaganja, ulaganje javnog sektora i privatnog sektora. Razlika između ta dva jest ta što se ulaganja javnog sektora većinom odnose na jačanje prometne mreže i objekata javne službe, javnih površina i ostalih infrastruktura, dok ulaganja privatnog sektora se odnose na gradnju turističkih objekata te njihovu uređenost i opremljenost. Investicije su jako važna stvar za razvoj turizma, jer osiguravaju kapital za ostvarenje zadanih ciljeva. A to se vidi i prema podacima WTTC-a gdje su u 2017. godini kapitalne investicije iznosile 882.4 milijarde \$, odnosno 4,5% ukupnih investicija, pretpostavka je da će u 2018. godini porasti za 4,8%.²²

¹⁷ Petrić, L., Šimundić, B., Pivčević, S. (2003.): Ekonomika turizma, Ekonomski fakultet Split, Split, str. 143.-145.

¹⁸ <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world2018.pdf>

¹⁹ <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416158>

²⁰ <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world2018.pdf>

²¹ Koncul, N. (2009.): Ekonomika i turizam, Mikrorad, Zagreb, str. 234.

²² <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world2018.pdf>

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovoga rada jesu ekonomski učinci turizma na teritoriju Federacije Bosne i Hercegovine. Federacija Bosne i Hercegovine je jedan od dva entiteta Države Bosne i Hercegovine uz Republiku Srpsku. Federacija se sastoji od deset županija, odnosno federalnih jedinica s vrlo širokim nadležnostima. Na razini Federacije postoje predsjednik i dvojica potpredsjednika, kao i Vlada, koji su nositelji izvršne vlasti. Glavni grad Federacije je Sarajevo. Površina koju zauzima područje Federacije iznosi 26.110 km², nešto više od 50% teritorija Bosne i Hercegovine. Prema popisu stanovnika iz 2013. godine na području Federacije Bosne i Hercegovine živi 2.201.2193 stanovnika. Što se tiče geografskog položaja, Federacija se nalazi u Jugoistočnoj Europi. Gotovo cijela Federacija BiH nalazi se na Dinaridima, izuzev područja oko Posavine, koji pripada Panonskoj nizini. Prevladava umjerena kontinentalna klima sa toplim ljetima i hladnim zimama, a na području južne Hercegovine prevladava mediteranska klima sa blagim i kišovitim zimama i vrućim ljetima.²³

BDP u Federaciji 2017. je iznosio 11.052.104 tisuće \$, što znači da je BDP per capita iznosio 5.009 \$. Godišnja stopa realnog rasta iznosila je 2,9 %. Prema WTTC-u direktni doprinos turizma BDP-u je iznosio 462.2 milijuna \$, odnosno 2,6% od ukupnog BDP-a. Ukupni doprinos turizma BDP-u u 2017. godini je bio 1.709,2 milijuna \$, odnosno 9,6 % bruto domaćeg proizvoda. Prognoze govore kako će taj udio rasti za 5,4 % u 2018. godini. Izvoz u 2017. godini je iznosio 4.342.593 tisuća \$, dok je uvoz bio znatno viši i iznosio je 7.444.014 tisuća \$. U konačnici pokrivenost uvoza izvozom je bila 58%. Radno sposobnog stanovništva bilo je 1.514 tisuća. Nezaposlenih je osoba bilo 349.690 . Najviše zaposlenih bilo je u prerađivačkoj industriji, nešto više od 100.000, što je 41% ukupne zaposlenosti, potom slijedi trgovina sa oko 94.000 zaposlenih, odnosno 27,6% ukupne zaposlenosti.²⁴ Zaposlenih u turizmu je bilo 23.000, odnosno 3,2% od ukupno zaposlenih. Djelatnosti u kojima je najmanje zaposlenih su poslovanje nekretninama gdje je zaposlenih nešto manje od 3.000, te ostale uslužne djelatnosti gdje je oko 4.600 zaposlenih. Ostvarene investicije u stalna sredstva iznosila su 1.721.245 tisuća \$, od čega je 751.909 tisuća \$ investirano u građevinske objekte i prostore, na strojeve je investirano 874.310 tisuća \$, a u ostale svrhe 35.204 tisuća \$. Što se tiče investicija u turizam, one su u 2017. godini iznosile 189.5 milijuna \$, daljnje

²³ <https://docs.google.com/gview?url=http://fzs.ba/wp-content/uploads/2017/12/Godisnjak-2017.pdf>

²⁴ <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/bosniaherzegovina2018.pdf>

prognoze su pozitivne i predviđaju rast do 6,3%. Prema statističkim podacima investicije su bile na vrhuncu u 2008. godini, te su pojavljivanjem globalne krize se smanjile, ali su postepeno napredovale do današnjeg dana.²⁵

Kada je riječ o atraktivnim elementima, Federacija Bosna i Hercegovina obiluje bogatom prirodnom i kulturnom baštinom. U Federaciji se nalazi jedan Nacionalni park, a to je NP Una, tu su također i dva parka prirode, Hutovo blato i Blidinje. Od zaštićenih pejzaža valja navesti Bijambare, Konjuh i Trebević. Što se tiče kulturne baštine, tu svakako valja izdvojiti Sarajevo i Mostar sa svojom bogatom povijesnom ostavštinom. Što se tiče komunikativnih elemenata postoje tri zračne luke a to su Mostar, Sarajevo, Tuzla. Najviše putnika je bilo u sarajevskoj zračnoj luci, preko 900.000, u Tuzli oko 535.000, dok u Mostaru nešto više od 40.000. Dužina željezničkih pruga iznosi 601 kilometar, te je u 2017. godini prevezeno 355.000 putnika. Ukupna dužina prometnica iznosi 4.706 kilometara. Jedna dionica autoceste koja je napravljena je ona prema prometnica Mostaru koja je u izradi, a nadovezuje se na hrvatsku autocestu A1. U tijeku je izrada autoceste koja spaja sjever Bosne i Hercegovine i završava u Neumu. Ukupna dužina ceste iznosi 338 kilometara te će završiti na GP Bijača, nedaleko od Međugorja. Ostale međuzupanijske ceste omogućuju dobru povezanost sa ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine. Kada je riječ o receptivnim elementima iz statistike se može vidjeti kako je broj ležaja u 2014. iznosio 18.472, da bi u 2017. godini ta brojka narasla na 30.707. Većina smještaja otpada na hotele, točnije 23.916 ležećih mjesta pripada kategoriji hotela i sličnih objekata. Noćenja turista ostvarena u 2017. godini iznosi 1.860.346, dok broj posjetitelja iznosi 948.763. Od broja noćenja domaće stanovništvo je ostvarilo 363.843 noćenja. Najviše posjetitelja dolazilo je iz Hrvatske, Slovenije, SAD-a, Italije, Njemačke i Austrije.²⁶

Svi gore navedeni podaci predstavljaju uvod u istraživanje koje slijedi. U istraživanju je fokus stavljen upravo na gospodarsku situaciju u Federaciji Bosni i Hercegovini gdje je detaljnije objašnjena struktura gospodarstva i osnovni pokazatelji razvijenosti. Izvršena je analiza zaposlenosti i nezaposlenosti u vremenu. Važan dio ovoga rada zauzima obrada poglavlja u kojem je detaljno analizirana i prezentirana uloga turizma u gospodarstvu Federacije Bosne i Hercegovine. Pomoću dobivenih podataka donesen je zaključak o

²⁵ <http://fzs.ba/wp-content/uploads/2018/06/FBiH-u-brojkama-2018.pdf>

²⁶ Ibid

povezanosti turizma s odabranim ekonomskim pokazateljima, odnosno pokazali smo u kojoj mjeri turizam utječe na neke ekonomske čimbenike.

1.3. Istraživačke hipoteze

Na temelju predstavljenog problema istraživanja postavljene su hipoteze u svrhu provođenja istraživanja kako bi se objasnila povezanost turizma s odabranim ekonomskim pokazateljima na području Federacije Bosne i Hercegovine.

H1 Postoji statistički značajna veza između turističke potražnje i ukupno zaposlenih

H2 Postoji statistički značajna veza između turističke potražnje i BDP per capita

Veza i statistička značajnost ocjenjena je uz pomoć metode linearne regresije. U prvoj hipotezi zavisna varijabla je varijabla ukupne zaposlenosti u Federaciji, a nezavisna varijabla je turistička potražnja, koja će biti izražena brojem noćenja koju turisti ostvaruju. Na taj način je analizirano kako promjena broja noćenja utječe na direktnu zaposlenost u turizmu. U drugoj hipotezi zavisna varijabla je BDP per capita, a nezavisna je također turistička potražnja, koja je također izražena ostvarenim brojem noćenja turista, te je analizirano kako promjena broja noćenja utječe na BDP per capita.

Obrađivani su sekundarni podaci, preuzeti sa stranice Federalnog zavoda za statistiku (FZS). Podaci obuhvaćaju razdoblje od 2008. do 2017. godine i prikazani su tabelarno po kantonima, a napravljen je i prikaz za cijelo područje Federacije Bosne i Hercegovine.

Bruto domaći proizvod, makroekonomski je pokazatelj, koji pokazuje vrijednost finalnih dobara i usluga koje su proizvedene unutar jedne države u određenom vremenskom razdoblju. BDP per capita se dobije tako što se vrijednost cijele proizvodnje podijeli sa brojem stanovnika područja u toj godini.²⁷ Sljedeća varijabla jest zaposleni, ona predstavlja radno sposobno stanovništvo. Radno sposobno stanovništvo čine osobe koje su navršile 15 godina. Zaposleni su osobe koje su u referentnom tjednu obavljale bilo kakav posao za novac.²⁸ Pod turističkom potražnjom podrazumijeva se broj noćenja koju su ostvarili turisti.

²⁷ Babić, M. (2003.): Makroekonomija, 3. izd. Gospodarska misao, Zagreb, str. 123.

²⁸ https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2003/metodologije/06_124_met.pdf

1.4. Ciljevi istraživanja

Uzevši u obzir kako turizam iz dana u dan postaje sve snažnija gospodarska djelatnost koja generira mnogo pozitivnih učinaka, sve više zemalja ulaže napore kako bi osnažili svoju turističku ponudu te tako privukli što veći broj posjetitelja. Nakon što poduzmu određene mjere, rade se analize pomoću kojih se nastoje utvrditi i kvantitativno prikazati učinci koje generira turizam, stoga je glavni cilj istraživanja ovoga rada istražiti u kojoj mjeri je turizam povezan sa dva odabrana ekonomska pokazatelja u Bosni i Hercegovini. Bilo bi idealno dati prikaz veza potražnje sa svim značajnim ekonomskim pokazateljima no nažalost statističke baze su oskudne i često nedostupne.

Iz glavnog cilja istraživanja mogu se lako izdvojiti i posebni ciljevi istraživanja, a to su:

- objasniti pojam turizma i njegova obilježja
- objasniti njegov razvoj i ekspanziju
- objasniti kako djeluje na razvoj države
- navesti i objasniti pozitivne ekonomske, ekološke i društvene učinke
- analizirati stanje razvijenosti gospodarstva na području Federacije BiH kroz ključne pokazatelje
- analizirati atraktivne, komunikativne i receptivne elemente na području FBiH
- prikazati glavne učinke turističke potražnje i potrošnje na ekonomske pokazatelje u FBiH

1.5. Metode istraživanja

Prilikom provedbe istraživanja u teorijskom dijelu rada korištene su sljedeće metode²⁹:

- metoda kompilacije - metoda pomoću koje se prikupljaju podaci koji su potrebni za provedbu istraživanja;
- metoda klasifikacije – metoda pomoću se prikupljeni podaci razvrstavaju po određenim obilježjima zbog lakše preglednosti;
- metoda deskripcije - postupak jednostavnog opisivanja ili iznošenja činjenica, procesa i predmeta u prirodi i društvu te njihovih empirijskih potvrđivanja odnosa i veza, ali bez znanstvenog tumačenja i objašnjavanja;
- komparativna metoda - postupak uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, pojava, procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti i razlike u njihovom ponašanju i intenzitetu;
- metoda dedukcije – odnosi se na sustavnu primjenu deduktivnog načina zaključivanja u kojem se iz općih sudova izvode posebni i pojedinačni zaključci;
- metoda indukcije - načina zaključivanja kojim se na temelju analize pojedinačnih činjenica dolazi do zaključka o općem sudu, od zapažanja konkretnih slučajeva dolazi do općih zaključaka;
- povijesna metoda – u upotrebi ove metode uzimaju se u obzir kronologija, razvoj i uzročno – posljedične veze o predmetu istraživanja;

Drugi dio rada odnosi se na empirijsko istraživanje koje je provedeno prikupljanjem sekundarnih izvora podataka te njihovim spajanjem u modele pomoću kojih se nastojalo doći do spoznaje o postojanju veze između turističke potražnje mjerene brojem noćenja i odabranih ekonomskih pokazatelja, a to su BDP per capita i zaposlenost. U prvoj hipotezi zavisna varijabla jesu **ukupno zaposleni**, a nezavisna **broj noćenja** (prati se kako promjena broja noćenja utječe na ukupnu zaposlenost); u drugoj hipotezi je zavisna varijabla **BDP per capita**, a nezavisna **broj noćenja** (prati se kako promjena broja noćenja utječe na BDP per capita. U tu svrhu korištena je metoda jednostavne linearne regresije, odnosno postavljena su dva jednostavna regresijska modela za dokazivanje svake od navedenih hipoteza uz pomoć programa za statističku obradu podataka – *SPSS (eng. Statistical Package for the Social*

²⁹ Zelenika, R. (2000): Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela, Rijeka, str. 323-384

Sciences).

1.6. Doprinos rada

Federacija Bosna i Hercegovina nastoji se što bolje promovirati sa svojim turističkim aktivnostima kako bi privukla veći broj posjetitelja. Prirodno bogatstvo je neprocjenjivo, od povoljnih klimatskih uvjeta, do bogatstva flore i faune, bogate kulturno povijesne baštine turizam ima veliki potencijal da doprinese daljnjem razvoju Federacije BiH. Promatrajući broj posjetitelja, koji se iz godine u godinu postepeno povećava, može se zaključiti kako postoji potencijal za bolju valorizaciju turističke djelatnosti u Bosni i Hercegovini. Nažalost, trenutno stanje razvijenosti turizma ne zadovoljava te su i ukupni učinci nedostatni.

Doprinos ovoga rada pokazuje se u analizi aktualnog stanja razvijenosti i učinaka turizma u FBiH te njegovih doprinosa realizaciji BDP i zaposlenosti na tom području, praćenih kroz period od 10-ak godina. Analizom odabranih ekonomskih pokazatelja pokušalo se jasnije prikazati postoji li utjecaj turizma na gospodarstvo u FBiH.

1.7. Struktura diplomskog rada

Diplomski rad sadrži 7 poglavlja. U prvom poglavlju definiran je problem cijelog istraživanja i predmet istraživanja. Navedene su i objašnjene istraživačke hipoteze. Nakon toga pojašnjeni su ciljevi istraživanja. Potom slijedi obrazloženje korištenih metoda, a na kraju poglavlja objašnjen je doprinos ovoga rada.

U drugom dijelu rada definira se turizam, daje povijesni kontekst njegova razvoja te se objašnjava pojam turističkog tržišta i njegovih obilježja. Nadalje, definira se pojam turističke ponude i potražnje, istražuju njihova obilježja te globalni trendovi.

U trećem dijelu dat je kratak osvrt na društvene i ekološke učinke turizma, a potom su detaljnije objašnjeni pozitivni i negativni ekonomski učinci koje turizam generira u destinaciji/državi.

U četvrtom dijelu navedene su opće značajke Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno njen geografski položaj, ustroj i populacija. Potom je dat prikaz aktualnog stanja u gospodarstvu i razvojni problemi koji utječu na njegov razvoj. Prikazani su pokazatelji razvijenosti i struktura gospodarstva po djelatnostima, te analizirana zaposlenost i nezaposlenost, kao i politika investicija u Federaciji Bosni i Hercegovini. Nakon toga slijedi pojašnjenje uloge turizma u gospodarstvu Federacije, gdje je analiziran organizacijski ustroj turizma, stanje razvijenosti atraktivnih, komunikativnih i receptivnih elemenata te potražnje i ekonomskih učinaka koji iz nje proizlaze.

U petom poglavlju, koje je ujedno i centralni dio istraživanja, provedeno je istraživanje povezanosti turizma s odabranim ekonomskim pokazateljima u Federaciji; testirane su i objašnjene hipoteze, te analizirani i interpretirani dobiveni podaci. Na kraju je napisan osvrt na hipoteze i ograničenja koja utječu na istraživanje.

U šestome poglavlju iznesene su preporuke nositeljima turističke politike u Federaciji Bosni i Hercegovini, temeljene na rezultatima istraživanja.

Na kraju, u zadnjem, sedmome poglavlju, slijedi zaključak zajedno sa popisom literature, slika, tablica i grafova i s ostalim priložima.

2. TURIZAM I NJEGOVA OBILJEŽJA

2.1. Povijesni kontekst i uvjeti razvoja i ekspanzije turizma

Promatrajući razvojni put turizma kroz povijest, mnogi stručnjaci nastojali su dati točnu definiciju turizma kako bi lakše mogli pratiti sve one učinke koje on generira. Kako se turizam razvijao, tako se i sama definicija turizma mijenjala. Sam pojam turizam prvi put je upotrijebljen 1811. godine u časopisu *Sporting Magazin*. Naslov članka u kojem se pojam spominje glasi „Sublime Cockey Tourism“. Glavni razlog uporabe riječi turizam u ovome članku jest taj da bi se opisala gužva koju su posjetitelji sportske manifestacije prouzročili.³⁰

Svjetska turistička organizacija (UNWTO) i Statistička komisija Ujedinjenih Naroda (UNSTAT), dali su sljedeću definiciju turizma: „Turizam uključuje aktivnosti proizašle iz putovanja i boravka osoba izvan njihove uobičajene sredine ne duže od jedne godine radi odmora, poslovnog putovanja i drugih razloga nevezanih uz aktivnosti za koje bi primili ikakvu naknadu u mjestu koje posjećuju.“³¹

Putovanja zbog rekreacije i obrazovanja su postojala u klasičnom svijetu, datiraju još iz doba starog Egipta. Privilegirane grupe su ustvari prve pokrenule putovanja zbog rekreacije i razonode. Njihovi zapisi prikazuju kako je glavni razlog putovanja bio posjet znamenitostima poput piramida i sfingi u Gizi, stepenasta piramida u Sakari itd. Valja napomenuti kako su to tvorevine nastale preko tisuću godina ranije.³² Promatrajući svjetsku povijest, nemoguće je ne spomenuti i grčku povijest u razvoju turizma. Dok su ranije civilizacije postavile osnovne temelje za razvoj putovanja, Grci, kasnije i Rimljani, su to ukomponirali u jednu cjelinu. Grci su nastavili tradiciju razmjene. U tadašnjem vremenu voda je bila najvažniji resurs pomoću kojega su se obavljali transporti, svi gradovi u antičkoj Grčkoj su se razvijali u priobalnom području, i time osiguravali nesmetan transport preko mora. Poslovna putovanja u tadašnjoj Grčkoj nisu bila od značaja, iz razloga jer je Grčka bila podijeljena na gradove – države koji su bili samostalni. Putovanje iz ugone je postojalo, i to kao:

- putovanje iz vjerskih razloga
- putovanje iz sportskih razloga (prvenstveno Olimpijske igre)

³⁰ Petrić, L. (2006): *Osnove turizma*, Sveučilište u Splitu, Split, str. 6

³¹ <http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/docpdf/glossaryenrev.pdf>

³² Hachtmann, R. (2007.): *Tourismus-Geschichte, Grundkurs neue Geschichte*, Göttingen, str. 27.

- obilazak gradova, posebno Atene³³

Putovanja su s vremenom postala jednostavnija zbog mogućnosti promjene valute. Prvotno su putnici troškove svoga puta plaćali robom koju bi nosili sa sobom, te iste prodavali u mjestu u koje su išli. Novac koji je postojao u svakoj od država – gradova, bio je službeno prihvaćen kao nacionalna valuta, koji je olakšao putovanje i razmjenu dobara. Drugi faktor od utjecaja je činjenica da se grčki jezik proširio kroz Mediteran i samim time je uklonjena jezična barijera, te je na taj način znatno olakšana komunikacija onih koji su putovali.³⁴

Uz drevnu Grčku, neophodno je spomenuti i Rimsko carstvo, koje je poticalo putovanja i određene tipove odmora. Putovanja u Rimu su se jako popularizirala iz nekoliko razloga. Prvo, Carstvo je poticalo razmjenu i to u konačnici dovodi do razvoja srednje klase, samim time srednja klasa ima dostatnu platežnu moć kako bi pokrila troškove putovanja. Osim infrastrukture i prometnica koje su izvrsne, na tom području se pričalo grčkim i latinskim jezikom, što je uvelike olakšalo putovanja, te dobar pravni sustav koji je osiguravao putnike.³⁵ Putovanjima na praznike i odmor se sve više davalo pažnje, upravo zbog razvoja infrastrukture. Oko 300 g.p.Kr. postajala je mreža od oko 90 000 kilometara glavnih prometnica, te oko 200 000 kilometara manjih ruralnih cesta. Upravo ta prometna povezanost znatno je olakšala ne samo trgovinu i putovanja vojske, ali je potakla ujedno i privatna putovanja. Od ovoga sustava, najviše su profitirali bogati aristokrati, koji su putovali tražeći zabavu i obrazovanje. U 1. stoljeću n.e. postojalo je određena turistička aktivnost koja je organizirala putovanja, kako za individualce, tako i za određene skupine, pribavljala potrebne informacije, te se brinula o smještaju i obrocima.³⁶ U konačnici je to potaklo ljude na sve češća putovanja. U početku su samo imućniji građani putovali u toplice i lječilišta, a na koncu su se i ostali staleži priključili, te su se tako prvotna putovanja razvila u prvi oblik lječilišnog turizma. Međutim, propadanjem Rimskog carstva, dolazi i do uništenja prometnica. U konačnici, putovanja postaju sve opasnija i kompliciranija.

Nakon pada Rimskog carstva dolaze mračnija doba za putovanje. Propala infrastruktura, prije svega prometnice, otežavale su značajno putovanje, a uz to vladala je i nesigurnost zbog mogućih opasnosti od napada i pljački. Sve to odvijalo se do 12. stoljeća,

³³ Mill, R.C. (2010.): *Tourism the International Business*, The Global Text Project, Athens, str. 8.

³⁴ Ibid

³⁵ Ibid, str. 8.

³⁶ Ludwig, K. (1990): *Der neue Tourismus: Rücksicht auf Land und Leute*, Beck'sche Reihe, München, str. 30.

kada se mijenjaju trendovi. Putovanja opet postaju sigurnija iz jednostavnog razloga jer je jako puno vjernika koji se odlučuju na odlazak na hodočašće. I samim time se ulazi u razdoblje humanizma i renesanse, razdoblje koje predstavlja prelazak ljudi iz ruralnih područja u urbana. Nadalje, bogatstvo je poraslo, i samim time ljudi su imali više novca na raspolaganju za putovanje. U razdoblju od 16. do 19. stoljeća, sve je veći broj mladih koji odlaze na putovanja, ali su to većinom mladi koji su pripadnici plemstva, i bogatih aristokrata te trgovci. Taj tip putovanja naziva se „Grand Tour“ putovanjima, a postala su jako važna jer su mladi odlazili u velike europske gradove tragajući za daljnjim školovanjem i obrazovanjem, i ova putovanja su ujedno nazivana kao „preteča pravih turističkih putovanja“. Pojedini teoretičari čak za njih kažu da su međufaza između predturističke i turističke epohe.³⁷

Svi oblici putovanja koji su do sada navedeni i objašnjeni spadaju u predturističku epohu ili epohu pojava sličnih ili analognih turizmu.³⁸ Razdoblje turističke epohe započinje sredinom 19. stoljeća, a može se podijeliti u nekoliko faza:

- razdoblje od 1845. do 1875. godine - uglavnom putuje aristokracija, posjećuju se lječilišta, toplice i kulturni centri
- razdoblje od 1875. do 1910. godine - uglavnom putuje buržoazija
- nakon 1910. godine - kako jačaju prava radnika, u putovanja se uključuju i obični slojevi građana.
- razdoblje nakon II. Svjetskog rata - dolazi do velike ekspanzije turističkih putovanja, što u konačnici rezultira time da turizam postaje jedan od glavnih fokusa brojnih znanstvenih disciplina, pogotovo ekonomske teorije i prakse³⁹

Mnogi stručnjaci i teoretičari u jednome su složni, a to je da se početkom turizma smatra trenutak kada je nastalo prvo organizirano putovanje. Glavna zasluga u svemu tome ide Thomasu Cooku čije je putovanje postalo pretečom putovanja kakvih danas poznajemo. Može se reći kako je direktno utjecao na suvremeni razvoj turizma. On je, 1841. godine, organizirao putovanje na relaciji Loughborough – Leicester. Na putovanju je bilo 500-tinjak osoba, a prijevozno sredstvo bio je vlak. Upravo to putovanje se smatra prvim organiziranim u novijoj ljudskoj povijesti. Nakon toga, Cook je dao novi doprinos suvremenom turizmu, a to je da je osnovao banku kao instituciju koja radi sa Cookovim putničkim čekom, danas poznat

³⁷ Petrić, L. (2006): Osnove turizma, Sveučilište u Splitu, Split, str. 9

³⁸ Marković, S. i Z. (1987): Osnove turizma, Školska knjiga, Zagreb, str. 14

³⁹ Petrić, L. (2006): Osnove turizma, Sveučilište u Splitu, Split, str. 9

kao voucher. Njegov način poslovanja nije mogao proći nezapaženo, stoga su sva poduzeća nastojala preuzeti poslovnu praksu od Thomasa Cooka, i samim tim činom je započela turistička epoha.⁴⁰

Ono što je dodatno doprinijelo razvoju turizma je svakako razvoj željezničkog i brodskog prijevoza. Njihov razvoj znatno je olakšao izum parnog stroja, te se nedugo nakon toga javljaju i prva preoceanska putovanja. Primorska mjesta postaju sve popularnija, a glavni dio ponude je morska voda koja ima ljekovita svojstva. Početkom 20. stoljeća dolazi do novih promjena u turističkoj djelatnosti. Nakon francuske revolucije, koja se odvijala 20-ih godina 20. stoljeća, uvedena je prva zračna linija između glavnih gradova Francuske i Engleske, Pariza i Londona. U prilog omasovljavanju turizma ide i činjenica da su se radnici nastojali izboriti za veće plaće i godišnji odmor. Najbrži rast turizma, u nedalekoj prošlosti bilježi se nakon 2. Svjetskog rata. Najučestalija putovanja postaju upravo putovanja zbog razonode. Razvoj turizma utjecao je na svaku sferu društva. Turizam je poticao razvoj u svim krajevima, pa je tako isto zahvatio i one krajeve koji su bili slabije razvijeni. Uz sve pozitivne stvari, valja napomenuti kako turizam počinje generirati i neke loše posljedice, a tu se prvenstveno misli na ekološke, sociološke, kulturne i ekonomske posljedice. O njima će biti više rečeno u nastavku rada. Ukratko, sve te negativne stvari koje izlaze na vidjelo, ljudi nastoje spriječiti i razmišljaju o uvođenju selektivnih oblika turizma, koji bi predstavljali protutežu masovnome turizmu.⁴¹

2.2. Turističko tržište i njegova obilježja

Promatrajući generalno pojam tržišta, dolazi se do zaključka kako je tržište mjesto na kojem kupci i prodavači međusobno djeluju, s ciljem određivanja cijene i količine pojedine robe. U ovom sustavu ključan je faktor cijene. Upravo cijena predstavlja onu vrijednost dobara ili usluga, a pri tome je izražena u novcu, pri kojoj su pojedinci spremni kupiti ili prodati pojedini proizvod na tržištu.⁴² Glavna uloga cijena na tržištu je postizanje ravnoteže, odnosno maksimizirati zadovoljstvo potrošača i profit proizvođača. U samom tržišnom mehanizmu, cijena u svemu tome ima ulogu ravnotežnog kotačića.⁴³

⁴⁰ Ibidem, str. 11.

⁴¹ Ibid, str. 12.-15.

⁴² Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D. (2007.): Ekonomija, 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, str. 27.

⁴³ Ivančević, T., Perc, K. (2017.): Osnove ekonomije, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, str. 82.

Ista stvar vrijedi i za turističko tržište, proizvođač pruža usluge potrošačima po određenoj cijeni, uz uvjet da su obje strane potpuno zadovoljne. Kupac sa plaćenom uslugom, i proizvođač sa prihodom za prodanu uslugu. Turističko tržište funkcionira tako da međusobno djeluju ponuda i potražnja na određenom prostoru i u određenom vremenskom periodu. Tržišta se međusobno razlikuju s obzirom na resurse pomoću kojih temelje svoju vlastitu ponudu, motive potražnje, sezonska obilježja itd. Kada je riječ o turističkom tržištu, postoje emitivno i receptivno turističko tržište. Pod pojmom emitivnog turističkog tržišta podrazumijeva se dio tržišta na kojem se nalazi veća koncentracija turističke potražnje, dok se pod pojmom receptivnog tržišta podrazumijeva onaj dio turističkog tržišta na kojem je koncentrirana turistička ponuda.⁴⁴

Turistička usluga je glavni predmet razmjene koji se pojavljuje na turističkom tržištu. Turistička usluga ima svoje osobnosti koje proizlaze iz karakteristika ponude i potražnje na samome turističkome tržištu.⁴⁵ Glavne karakteristike koje turistička usluga ima su:

- složenost i raznovrsnost turističke ponude, odnosno turistička ponuda je sastavljena od velikog broja usluga i proizvoda koji su usmjereni prema jednom zajedničkom cilju, a to je zadovoljenje turističkih potreba.⁴⁶
- turistička usluga je uvijek vezana za određeno područje
- neopipljivost
- neusklađivost
- nedjeljivost⁴⁷

2.2.1. Pojam i struktura turističke ponude

Pojam agregatne ponude označava ukupnu količinu dobara i usluga koje je nacionalno gospodarstvo voljno proizvesti i ponuditi po određenoj cijeni i u određenom vremenskom periodu.⁴⁸ Iz ove definicije dolazi se do zaključka kako turistička ponuda predstavlja spremnost proizvođača, odnosno ponuđača, da tržištu ponudi određenu količinu dobara u određenom vremenskom periodu i po određenoj cijeni. Svaki ponuđač usluga na turističkome tržištu ne prodaje bez poznavanja cijene, stoga se zaključuje kako je cijena osnovni regulator

⁴⁴ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62763>

⁴⁵ Popesku, J. (2013.): Marketing u turizmu i hotelijerstvu, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 14.

⁴⁶ Ibid, str. 14.

⁴⁷ Petrić, L. (2006): Osnove turizma, Ekonomski fakultet Split, Split, str. 111

⁴⁸ Ivančević, T., Perc, K. (2017.): Osnove ekonomije, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, str. 93.

ponude, međutim to ne znači kako sa svakom promjenom cijene mijenja ponuda. Ono što se mijenja je promjenom cijene jest ona količina dobara koju je ponuđač voljan ponuditi na tržištu. Ponuda se javlja u dva oblika. Može biti individualna ili tržišna. Pod pojmom individualne ponude podrazumijeva se ponuda dobara pojedinačnog poduzeća ili prodavatelja, dok tržišna ponuda podrazumijeva zbroj svih pojedinačnih ponuda na turističkome tržištu. Ostali faktori koji osim cijene djeluju na ponudu na turističkom tržištu su:⁴⁹

- troškovi proizvodnje koji se mijenjaju s obzirom na cijenu inputa i cijenu tehnologije proizvodnje
- cijene supstituta i komplementa
- struktura turističkog tržišta
- posebni utjecaji

Turistička ponuda može biti trenutačna, kratkoročna i dugoročna. Pod pojmom trenutačne turističke ponude podrazumijeva se ona količina dobara koja je rezultat date ponude određene količine postojećih ponuđača. Trenutačna ponuda je upravo tolika i ne može se mijenjati kako sa povećanjem, tako i sa smanjenjem cijene proizvoda. Kratkoročna turistička ponuda je rezultat promjene cijene na turističkom tržištu u nekom određenom razdoblju unutar kojeg ponuđači turističkih dobara mogu unutar raspoloživih kapaciteta povećati ili smanjiti proizvodnju dobara. Dugoročna turistička ponuda javlja se u onome trenutku ukoliko se cijene duži vremenski period zadržavaju na nižoj ili višoj razini, dajući ponuđačima dovoljno vremena da povećaju ili smanje svoje kapacitete.⁵⁰

2.2.2. Pojam i struktura turističke potražnje

Agregatna potražnja određena je sumo trošenja pojedinca, kućanstva, poslovnog sektora i države. Odnosi se na ukupnu ponudu dobara i usluga na tržištu koju su proizvođači voljni ponuditi uz dane uvjete na tržištu, odnosno ukupnu potražnju stanovništva za proizvodima i uslugama po danoj cijeni u danom vremenu.⁵¹

⁴⁹ Petrić, L., Šimundić, B., Pivčević, S. (2003.): *Ekonomika turizma*, Ekonomski fakultet Split, Split, str. 66. – 68.

⁵⁰ Ibid, str. 71.-72.

⁵¹ Ivančević, T., Perc, K. (2017.): *Osnove ekonomije*, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, str. 93.

Najjednostavnije objašnjenje turističke potražnje jest da turističku potražnju čini ona količina proizvoda i usluga koju su turisti voljni kupiti po unaprijed određenoj cijeni i u određenom vremenskom trenutku. Usporedbe radi, u agregatnoj potražnji količina se izražava u naturalnim jedinicama (komadi, kg), a u turizmu se količina izražava kroz noćenja, obroke, broj putnika u turističkim aranžmanima itd. Također valja napomenuti kako pojam turističke potražnje isto tako prikazuje spremnost krajnjeg korisnika, odnosno potrošača, da u nekom određenom vremenskom periodu i po unaprijed utvrđenoj cijeni plati novčanu vrijednost za neke usluge u turizmu, bile to usluge prijevoza, prehrane ili smještaja. Shodno tome, dolazi se do zaključka kako na tu potrošačevu spremnost utječu neki faktori, a to su:⁵²

- cijena proizvoda
- dohodak potrošača
- cijena supstituta i komplementa
- vrijeme u kojem se proizvod potražuje

Iz gore navedenih faktora da se zaključiti kako se rastom cijena proizvoda potražnja za istima smanjuje i obrnuto. Dohodak potrošača je jedan od navjažnijih čimbenika. Povećanjem osobnog dohotka potrošač ima veću kupovnu moć, te stoga potražnja za odabranim proizvodima raste. Valja razjasniti pojam supstituta i komplementa. Supstituti su ona dobra kojima potrošači mijenjaju dobra koja su koristili prvotno, dok je komplement dobro koje se koristi istovremeno s prvotnim proizvodom. Uslijed rasta cijena prijevoza, opadati će potražnja za prijevoz, što će se automatski reflektirati i na potražnju za određenom destinacijom. To su komplementarna dobra, jer se koriste istovremeno. Uslijed rasta cijena smještaja u destinaciji, potražnja za tom destinacijom će opadati, te će se tražiti alternativni izvori u drugim destinacijama. Ovdje pričamo o supstitutima. I na koncu vremenski period u kojem se proizvod potražuje, prvenstveno se odnosi na razdoblje u godini kada se koristi proizvod. Jasno je kako će proizvod u sezoni biti nešto skuplji, nego u periodu post sezone ili van sezone.⁵³

2.2.3. Globalne dimenzije i trendovi turističkog prometa

Promatrajući turizam i njegov razvoj kroz povijest da se lako zaključiti kako je to najbrže rastuća industrija u svijetu. Uz sve pozitivne rezultate koje ostvaruje valja napomenuti

⁵² Petrić, L., Šimundić, B., Pivčević, S. (2003.): *Ekonomika turizma*, Ekonomski fakultet Split, Split, str. 107.-108.

⁵³ *Ibid*, str. 110.-111.

kako turizam doprinosi razvoju ostalih industrija koje svojim razvojem unapređuju razvoj turizma. Prema podacima koji su dostupni od Svjetskog vijeća za turizam i promet (WTTC) vidljivo je da je u 2018. godini direktni utjecaj turizma na svjetski BDP iznosio 2.750 milijardi \$, što je udio od 3,2% u ukupnom BDP-u. Usporedbe radi, 2009. godine taj udio je bio nešto manji od 3%. Prema predviđanjima WTTC-a do 2029. direktni utjecaj bi trebao biti nešto veći od 4.000 milijardi \$, odnosno nešto više od 3,5% udjela u svjetskom BDP-u. Kada pričamo o ukupnom utjecaju turizma na svjetsku ekonomiju iz podataka je jasno vidljivo kako je utjecaj još veći. Ukupni utjecaj turizma na svjetski BDP, dakle uključujući direktne, indirektni i inducirane utjecaje, iznosio je 8.811 milijardi \$, odnosno 10,4 % svjetskog BDP-a. Prognoze govore kako bi u 2019. godini taj utjecaj trebao narasti za 3,6%, odnosno 9.126 milijardi \$.⁵⁴

Kada je riječ o zaposlenosti, brojke su i tu zapanjujuće. Naime, turizam je u 2009. godini direktno generirao nešto više od 100 milijuna radnih mjesta, odnosno 3,6 % od ukupne zaposlenosti. Nakon jednog desetljeća ta se brojka popela na nešto manje od 123 milijuna radnih mjesta, točnije 3,8% od ukupne zaposlenosti. Ukoliko se promotre ukupni učinci turizma na zaposlenost, vidi se da je turizam u 2018. godini ukupno, direktno, indirektno i inducirano, generirao 318 milijuna radnih mjesta, odnosno 10% ukupne zaposlenosti. Stručnjaci predviđaju daljnji rast pozitivnih učinaka koje generira turizam.⁵⁵

Turistička djelatnost je jako dinamična i promjenjiva, stoga svi dionici pomno prate i osluškiju potrebe tržišta kako bi zadovoljili te potrebe. Upravo zbog toga se trendovi u turizmu često mijenjaju. Prema dosadašnjim istraživanjima stručnjaci navode kako u 2019. godini očekuju 10 mega trendova koji će utjecati na formiranje turističke ponude i potražnje na globalnoj razini. Svjetska populacija stari i upravo taj proces starenja pridaje pažnju novom segmentu, a to su umirovljenici ili kako ih stručnjaci nazivaju „Silver hair tourists“. Oni se javljaju kao novi dionici u turizmu sa svojim potrebama i očekivanjima, te se tržište uvelike okreće prema njima. Podaci govore kako je sredinom dvadesetog stoljeća, dakle 1950-ih, udio osoba starijih od 60 godina bio oko 8 %. Do 2013. brojka se popela na 12%, a predviđa se da će do 2050. taj udio iznositi 21%.⁵⁶

⁵⁴ <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf>

⁵⁵ Ibid

⁵⁶ <http://corporate.cms-horwathhtl.com/wp-content/uploads/sites/2/2015/12/Tourism-Mega-Trends4.pdf>

Uz njih na turističku potražnju na globalnoj razini utječu i pripadnici generacija Y i Z, članovi srednje klase, destinacije u nastajanju, te političke nestabilnosti i terorizam. To su faktori za koje stručnjaci navode kao glavne utjecaje na turističku potražnju. S druge strane, na formiranje i promjene koje će se generirati sa strane turističke ponude uvelike će utjecati tehnološka otkrića i novi digitalni kanali komunikacije, koji uvelike se prilagođavaju generacijama Y i Z i olakšavaju komunikaciju, rezervaciju smještaja itd. Jedan od trendova koji će utjecati na turističku ponudu jest svakako lojalnost, gdje će ponuđači nastojati olakšati proces dobivanja bodova, te će na taj način smanjiti rizik od gubitka korisnika kroz neko buduće vrijeme. Uz gore navedene trendove, jedan od trendova jest svakako i onaj koji promiče i diže svijest ljudima o zdravom načinu života. Upravo je to glavni ključ formiranja ponude. I na koncu, održivost. Održivost turizma je jako važna, jer će turizam svakako rasti iz godine u godinu, stoga su dionici u turističkoj djelatnosti stavili imperativ na održivost. Ekonomski, socijalni i ekološki faktori moraju biti uravnoteženi kako bi se osigurala dugoročna održivost razvoja turizma. Kako bi se održivost postigla i održala, potiče se sudjelovanje jakih političkih lidera i svih značajnih stakeholdera na turističkom tržištu.⁵⁷

⁵⁷ Ibidem

3. EKONOMSKI UČINCI TURIZMA

Kroz povijest razvoja turizma, turizam je postizao iz godine u godinu bolje rezultate, postao je jedan od najbrže rastućih sektora. Turizam kakav se poznaje danas povezan je sa razvojem, stoga svi dionici nastoje otkriti nove destinacije i ponuditi ih ljudima. Promatrajući statističke izvještaje, lako se da zaključiti kako je u većini slučajeva upravo turizam glavni pokretač, kako društvenog, tako i gospodarskog napretka. Sve više zemalja stavlja turizam u središte kako bi potakli razvoj ostalih grana, a pogotovo zemlje u razvoju, koje turizam vide kao glavno sredstvo pomoću kojega bi mogli ostvariti gospodarski rast i donijeti blagostanje. Ukratko, najvažnija korist od turizma za državu i ostale dionike jest ekonomska korist koja proizlazi od turizma.

Iako turizam generira dosta pozitivnih učinaka, postoji i druga strana medalje. Naime, turizam isto tako generira i neke negativne učinke na destinaciju. Neki od pozitivnih učinaka su svakako rast i doprinos rastu BDP-a, povećanje zaposlenosti, sustavno potiče priljev kapitala u destinacije, te je ujedno i glavni pokretač brojnih investicija. Nadalje, neki od negativnih učinaka turizma su masovnost, tj. nosivi kapaciteti ljudi koje pojedine destinacije mogu primiti. U današnje vrijeme sve više ljudi se odlučuje na putovanja što dovodi do masovnosti. Nakon masovnosti tu je i ekološko zagađenje koje se uzrokuje masovnošću turista u jednoj destinaciji. Zbog masovnosti dolazi do preopterećenja receptivnih kapaciteta, a samim time se uzrokuju velike prometne gužve što u konačnici pospješuje zagađenje okoliša. U nastavku rada će biti pobliže navedeni i objašnjeni društveni, ekološki i ekonomski utjecaji.

3.1. Osvrt na društvene i ekološke učinke turizma

Raspravljajući o socijalnim, ili društvenim, učincima turizma, valja prvo pojasniti pojam društva. Pojam društva izučava se u dijelu sociologije. Glavni zadatak sociologije je fokus na ljude u grupama i njihova međusobna interakcija. Uz to se promatraju njihovi stavovi i ponašanje⁵⁸. Kultura i turizam međusobno korespondiraju, ali treba se uzeti u obzir kako stupanj njihove povezanosti ovisi i razini dostignutog stupnja kulturno – civilizacijskog

⁵⁸ https://www.goodfellowpublishers.com/free_files/Chapter%208-5f0c4f81b8fd1f42649e3e24a8dff029.pdf

razvoja. Turizam ima vrlo važnu ulogu glede kulturnog razvitka razvijajući subjektivnu kulturu turista i turističkih djelatnika. Kao rezultat proizlaze novi tipovi subjektivne kulture koji valoriziraju veliki broj kulturnih dobara, uz kreaciju novih elemenata objektivne kulture koji povećavaju atraktivnost turističke destinacije. U današnje vrijeme turizam naliči masovnom kulturnom pokretu u kojemu, kako svaki turist, tako i svaki domaćin ujedno i predstavnik i promicatelj kulture zemlje iz koje dolaze. Turizam omogućava opći napredak i humanizaciju društva, upravo na način jer ljudi koji putuju postupno se kultiviraju samim sudjelovanjem u turizmu, odnosno, šire krug spoznaja, duhovno se obogaćuju, stječu nova životna iskustva, uspostavljaju odnose sa ljudima iz drugih i različitih kultura, religija, nacionalnosti i sličnih stvari. Pozitivni učinci turizma koji djeluju na društvo su razvoj subjektivne kulture pojedinca, stvaranje novih oblika i tipova kulture, raste spoznaja o različitim elementima kulture (spomenici, gastronomija, etnografija), turisti postaju sve značajniji promotori kulture svoje zemlje, uključenjem u turizam potpomaže i doprinosi razvoju osobe tako što se širi kulturni horizont, obogaćuje životna iskustva, olakšava proces integracije i nacionalne afirmacije kultura, promovira forme kulturnog i nacionalnog identiteta itd.⁵⁹

Uz sve pozitivne učinke koje turizam generira i na koje ljudi najčešće obraćaju pažnju, tu su i negativni učinci koji dionicima u turizmu podižu svijest o očuvanju tradicije, kulture, prirodnih bogatstava itd. Države koje sustavno i aktivno rade na razvoju i poboljšanju turističke djelatnosti paralelno povećavaju i razinu obrazovanja lokalnog stanovništva. Glavni razlog leži upravo u činjenici da turizam spaja lokalne ljude sa posjetiteljima, te u tom trenutku dolazi do interakcije dviju različitih kultura. Upravo iz toga razloga javlja se potreba kako bi se djelatnici u turizmu educirali kako ne bi bilo kulturnih barijera ili kako ne bi došlo do nekih neugodnih i neprimjerenih situacija.

Promatrajući sadašnju situaciju u turizmu, kao negativna posljedica navodi se površnost turista prema kulturnim sadržajima, nepripremljenost na odmoru bez odgovarajućeg programa koji uključuje kulturne sadržaje što u konačnici rezultira otuđenjem ličnosti. Uz to, tu je svakako prisutno i odustajanje od uobičajenih normi u ponašanju što se jasno i slikovito može vidjeti u rasipništvu, remećenju javnog reda i mira, nepristojno i nekulturno ponašanje prema drugim turistima i lokalnom stanovništvu, materijalnim oštećenjima prirodnih i

⁵⁹ Geić, S. (2002.): Turizam i kulturno – civilizacijsko naslijeđe, Sveučilište u Splitu, Split, str. 131. – 133.

kulturnih bogatstava, izrugivanju lokalne kulture i slično. Ovi navedeni događaji doveli su do toga da se turistima nude lažne umjetnine i suveniri, doveli su do komercijalizacije kulture. Navedenim događajima nužno je pridodati i one koje u društvenoj sferi nastaju od strane turističkih ponuditelja i lokalnog stanovništva prema turistima. Tu je svakako najprije neprimjeren i nekulturan odnos prema turistima. Glavni razlog tome je što se zbog masovnosti turizma, u receptivnim destinacijama počelo na turiste gledati prvenstveno kao na sredstva za izvore prihoda. Uz to sve ide i nekvalitetna i lošija ponuda, podcjenjivanje gostiju iz pojedinih destinacija, ekonomske malverzacije, tj. neplaćanje društvenih obveza. U konačnici, iako nisu istraženi svi uzroci spomenutih problema, može se reći kako problem leži u činjenici da veliki dio subjekata turističke potražnje nije svjestan potrebe, vrijednosti i mogućnosti što mogu pružiti turističke djelatnosti u sferi turističke ponude. Stoga je nužno provoditi mjere edukacije i promoviranja različitih kultura i drugih vrijednosti u turizmu, jer konačni cilj je svakako, iako ga mnogi smatraju nemogućim, istinski spoj turizma i kulture⁶⁰

Odnos turizma i zaštićene prirode u današnje vrijeme spominje se u znaku proturječja, iako priroda i njene ljepote spadaju u glavne turističke vrijednosti. Promatrajući današnju situaciju u turizmu, svojom masovnošću već ugrožava ili može ugroziti prirodu, a pojam i potreba zaštite danas se shvaćaju svakako ozbiljnije i strože nego li na početku razdoblja razvoja modernog turizma. Tehnički napredak opustošio je prirodu u nekim dijelovima svijeta u takvim razmjerima da se u 10.000 godina kulturne povijesti biljni pokrivač smanji za čak 50%. Stupanj destrukcije i dalje raste zajedno sa urbanizacijom industrijskih zemalja i sa demografskom progresijom zaostalih područja u razvoju gospodarstva. Prema podacima Međunarodne organizacije za poljoprivredu i prehranu (FAO), gotovo je nemoguće nabrojati sve vidove uništavanja prirode. Koliko god da bi turizam trebao potaknuti očuvanje prirode i zaštitu materijalne imovine, toliko je svojom masovnošću doprinio uništavanjem iste. Uništavajući prirodne ljepote, ljudi smanjuju prirodnu turističku privlačnost upravo onih krajeva i područja koji im kao ostaci prvobitne prirode mogu pružiti idealne uvjete za fizički odmor. Većoj degradaciji prirodnih ljepota svakako doprinosi veći stupanj urbanizacije i mehanizacije života, te stoga sve većem broju ljudi postaje nužno doživjeti prirodu na originalan način što zbog bioloških, zdravstvenih, kulturnih i drugih razloga. Uništenje prirode nanosi velike štete i turizmu kao djelatnosti, jer turizam na ovaj način ostaje bez svoje srži, tj. glavnog razloga zbog kojeg ljudi u današnje vrijeme putuju.⁶¹

⁶⁰ Ibidem, str. 151.-152.

⁶¹ Alfier, D. (2010.): Zaštita prirode u razvijanju turizma, Nebo, Zagreb, str. 3.-4.

Kako bi se očuvala prirodna baština poduzete su određene mjere. Tako je najkonkretnija mjera ona koja ograničava ili čak isključuje intervenciju u postojeće stanje prirodnih odnosa na pojedinim područjima i pojedinim prirodnim objektima. Tako je najpoznatija mjera ograničavanja u današnje vrijeme svakako proglašenje nekog područja nacionalnim parkom. Na prostoru nacionalnih parkova je tako zabranjen lov, ribolov ili bilo koje iskorištavanje prirode, osim u onim slučajevima kada su pojedini zahvati nužni kako bi se podigao određeni stupanj atraktivnosti pojedine destinacije.⁶²

Kako ne bi sve stvari bile negativne i išle na stranu kako masovnost turizma ugrožava prirodni svijet, valja napomenuti kako su upravo zbog turizma mnoge destinacije postale značajne i svijetu dostupne. Nisu samo prirodne znamenitosti zaštićene, nego su se akcije zaštite imovine primijenile također na materijalna bogatstva. Njihova bogatstva su predstavljena svijetu i stavljena su im na uporabu, a zbog svega toga profitirala je i nacionalna ekonomija, što je u nekim slučajevima znalo dovesti i do značajnijeg gospodarskog napretka. Većina zemalja u razvoju nastoji upravo preko turizma postići određeni gospodarski rast kako bi smanjile jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja, odnosno kako bi u konačnici na prostoru svoje zemlje svome stanovništvu donijeli određeno blagostanje.

3.2. Negativni i pozitivni ekonomski učinci turizma

Učinci turizma se najlakše kvantificiraju kroz ekonomsku analizu. Istraživanje ovih učinaka je svakako najsloženiji aspekt teorijskog poimanja turizma. Iako su se prvenstveno turizmom bavile razvijene zemlje, i one nerazvijenije su shvatile o kakvom potencijalu je riječ. Ubrzo su i ostale zemlje počele razvijati turističku djelatnost kako bi generirali dodatne prihode u državni proračun i tako pospješili ekonomski rast i ekonomski razvoj u svojoj zemlji. Kako uz ostvarivanje određenih koristi, redovito dolaze i one druge, negativne, posljedice koje mogu dovesti do određenih promjena u samom društvu pa i okolišu, stoga dionici turizma na receptivnom području, vlasti i lokalne zajednice, nastoje što preciznije utvrditi određene štete i koristi koje generira turizam. Glavni razlog zašto dionici na lokalnoj razini žele utvrditi koje koristi, odnosno štete, je taj što će lokalna zajednica u svojoj sredini osjetiti samo jedan dio ekonomskih koristi koje generira turizam, dok će ostatak koristi otići van sredine (nerezidentnim vlasnicima nekretnina, inozemnim ulagačima, radnoj snazi koja

⁶² Ibidem, str. 5.-6.

nema prebivalište u destinaciji, javnom sektoru) dok će troškovi saniranja štetnih ekoloških i društvenih posljedica razvoja pasti na teret lokalne zajednice.⁶³

3.2.1. Negativni ekonomski učinci turizma

Promatrajući nacionalno gospodarstvo u cjelini, turizam i njegov razvoj sežu u gotovo sve segmente, pri čemu nastaju brojne interakcije i različiti učinci. Iz toga proizlazi da je turizam za nacionalno gospodarstvo važan u onoj mjeri u kojoj proizlaze njegove brojne ekonomske funkcije i ekonomski učinci, ali i mnogobrojni odnosi koji nastaju u sustavu. Bît razvoja turizma leži u činjenici da se turizam razvija prvenstveno zbog svojih ekonomskih koristi koje u manjoj ili većoj mjeri pridonose razvoju gospodarstva na svim razinama. Koliko god da turizam ima prednosti i pozitivnih učinaka koje generira u cjelokupnom gospodarstvu, s druge strane taj isti razvoj turizma generira određene štete i određene troškove koji se nužno trebaju predvidjeti kako bi se mogli sanirati. Negativni učinci prvenstveno nastaju kao posljedica iskorištavanja raspoloživih resursa (fizičkih, ljudskih potencijala i financijskih) i kao takvi su neizbježni. U nastavku će pojedini negativni učinci turizma biti pojašnjeni.⁶⁴

3.2.1.1. Inflatorni pritisak

Inflatorni pritisak je jedan od glavnih negativnih ekonomskih učinaka koje generira razvoj turizma. Pojam inflacije označava trajan rast opće razine cijena, a stopa inflacije označava onu stopu po kojoj cijene rastu.⁶⁵ Inflatorni pritisak je česta pojava, a javlja se uslijed intenzivnijeg razvoja turizma, samim time i životni troškovi značajno porastu na receptivnom području, što u prijevodu znači povećanu cijenu usluga, ali i drugih materijalnih vrijednosti. Povećanje potražnje za turističkim uslugama može dovesti do općeg porasta cijena, čije su stope rasta, uspoređujući sa stopom rasta plaće, znatno veće. Postoje dva različita scenarija rasta cijena, a to su prvi, u kojem cijene osciliraju i događaju se naglo, većinom u glavnoj sezoni, nakon čega se vraćaju na ranije vrijednosti, i drugi scenarij u kojem cijene, na određenom području (gradu), rastu sporo, ali imaju konstantan rast. Glavne mjere pomoću kojih se suzbija inflacija su mjere monetarne politike, točnije politika tečaja kojom upravlja glavna banka, i mjere fiskalne politike kojima se vrši stabilizacija razine

⁶³ Čavlek, N. et al. (2011.): Turizam ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb, str. 237.

⁶⁴ Ibidem, str. 253.-256.

⁶⁵ Blanchard, O. (2011.): Makroekonomija, Prentice Hall – Mate, Zagreb, str. 28.

cijene.⁶⁶ Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku ukupan indeks rasta cijena u 2017. godini, u odnosu na 2005. je iznosio 123,3, što znači da su cijene u 2017. godini 23,3% veće u odnosu na cijene u promatranom razdoblju.

3.2.1.2. Rast cijena nekretnina

Kada neko mjesto turistički postane popularno i atraktivno za priljev emitivnih turista, mjesto raste imidžu i prepoznatljivost. U prijevodu, automatski se podižu standardi i cijene roba i usluga skaču. Kako je ranije navedeno, razvoj turizma generira rast opće razine cijena, samim time i nekretninama u takvim destinacijama rastu cijene. Investitori vide turistički potencijal destinacije i automatski nastoje izgraditi mnoštvo nekretnina koje bi kasnije stavili na raspolaganje za iznajmljivanje i za kupnju. Postoje dva načina investiranja u nekretnine, a to su Greenfield investicije i Brownfield investicije. Greenfield investicije označavaju investiranje na neiskorištenim prostorima. Glavni nedostaci su što su jako skupe, ekološki i društveno nisu prihvatljive jer uzrokuju smanjenje prostora. Brownfield investicije podrazumijevaju ulaganja u rekonstrukciju već izgrađenih kapaciteta. U odnosu na Greenfield su društveno i ekološki dosta prihvatljivije, ali u većini slučajeva su dosta skupe, jer iziskuju velike sume novca nastankom dodatnih troškova. Uloga države u ovom slučaju je ključna. Država bi trebala nadzirati otkupe i izdavanje koncesija i generalno upravljati potpunim razvojem destinacije.⁶⁷ Prema statističkim podacima, na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine, unatoč negativnim demografskim trendovima i sve masovnijem iseljavanju ljudi sa ovih prostora, cijene stanova i dalje ne padaju. Tako je u prosjeku cijena kvadratnog metra stana u prošloj godini iznosila oko 1.440 \$.

3.2.1.3. Istiskivanje ostalih ekonomskih djelatnosti

Još jedan od negativnih učinaka koje turizam generira jest istiskivanje ostalih djelatnosti. Glavni problem nastaje u onom trenutku kada se svi nastoje uključiti direktno u turističku djelatnost zbog ekonomskih koristi koje bi mogli steći, a time zapostavljaju ostale djelatnosti na koje turizam indirektno utječe, i koje pospješuju rast turizma. Dokaz tome su i zemlje u razvoju. Zemlje u razvoju nastoje pospješiti gospodarski rast na način da sve snage

⁶⁶ Petrić, L., Šimundić, B., Pivčević, S. (2003.): *Ekonomika turizma*, Ekonomski fakultet Split, Split, str. 199.-200.

⁶⁷ *Ibidem*, str. 200.

ulože u razvoj turizma. U određenom vremenskom periodu postići će se određene koristi i blagostanje od turističke djelatnosti, ali u dugom roku će to značiti propast gospodarstva. Razlog tomu je upravo zapostavljanje ostalih djelatnosti, koje su komplementarne turizmu, odnosno, sam turizam potiče cjelokupnu ekonomiju i gospodarstvo, ali ukoliko se sva sredstva i naponi ulože u turističku djelatnost, ostatak gospodarstva će patiti, te će postepeno propadati.

3.2.2. Pozitivni ekonomski učinci turizma

Prihodi od turizma i razvoj kao stimulans ekonomskog razvoja, bili su, u nedavnom vremenu, glavni fokus provoditelja politike i istražitelja. Provoditelji politike složni su u jednome, a glavni zaključak jest taj da razvoj turizma ne samo povećava razmjenu stranih dobara, ali isto tako pospješuje ponudu poslova, osnažuje turističku industriju, i kao takav generira cjelokupni rast privrede.⁶⁸ Razvoj turističke djelatnosti na određenom geografskom prostoru donosi mnogobrojne ekonomske koristi svim sudionicima na tržištu, tu spadaju privatni, javni i neprofitni sektori te lokalno stanovništvo turističke destinacije. Sve blagodati koje iz toga proizlaze, prvotno moraju biti usmjerene najprije na zadovoljenje interesa lokalnog stanovništva na području turističke destinacije, a tek na koncu na zadovoljenje interesa ostalih tržišnih subjekata. Postoji mnogo razloga zbog ovakve liste prioriteta, ali onaj najvažniji je da prostor turističke destinacije, zajedno sa lokalnim stanovništvom snosi najveći teret zavoja, odnosno da uz sve ekonomske povlastice koje ostvaruje, istovremeno snosi i trpi negativne posljedice. Glavna korist iz turističke djelatnosti koja proizlazi za rezidentno stanovništvo je povećanje zaposlenosti. To automatski generira dohodak lokalnoj zajednici, a i potiče razvoj ostalih djelatnosti, na koncu to pospješuje očuvanju demografske slike i strukture turističke destinacije, što je važno za očuvanje tradicije, kulture i izvornosti. U nastavku će biti navedeni i pojašnjeni neki od najznačajnijih pozitivnih učinaka koje turizam generira.⁶⁹

3.2.2.1. Učinci na bruto domaći proizvod

⁶⁸ Roudi, S. et al. (2019.): New insights into an old issue. Examining the influence of tourism on economic growth: evidence from selected small island developing states, *Current Issues in Tourism*, Vol 22. No. 11, str. 1280.

⁶⁹ Čavlek, N. et al. (2011.): Turizam ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb, str. 253.-254.

Učinci turizma vidljivi su u svim dijelovima bruto domaćeg proizvoda. Većina izdataka koju ostvare turisti biti će uračunata u osobnu potrošnju. U investicije je uračunato svako trošenje novčanih sredstava od strane poduzeća kojima je temeljna djelatnost obavljanje poslova u svrhu turističke djelatnosti. Za stavke uvoza i izvoza uračunat će se financijski izdaci turista za prijevoz do receptivne destinacije, odnosno do emitivne destinacije. Navedeni izdaci će imati tok kroz čitavu privredu, te će tako turizam djelovati i na ostale djelatnosti i područja. Prihodi tvrtki od turizma će biti korišteni za plaćanje faktora proizvodnje i automatski će generirati više dohotka, što u konačnici pak znači više oporezivanja za državu. Država se pak može odlučiti da dio tih sredstava od oporezivanja prosljedi dalje na razvoj turizma u vidu subvencije ili zajma, te tako time povećava državnu potrošnju. Polazeći od navedenoga, jasno se vidi nekoliko faktora koji će direktno ili indirektno određivati doprinos koji turizam ima na BDP.⁷⁰ Iz navedenog primjera jasno je vidljivo kako svaka akcija u turističkoj djelatnosti utječe na jednu od glavnih stavki od koje se sastoji bruto domaći proizvod, bila to osobna potrošnja, investicije, državna potrošnja ili pak uvoz i izvoz. U svakom slučaju, utjecaj turizma na BDP je neizostavan i važan je za nacionalnu privredu.

3.2.2.2. Učinci na direktno i indirektno zapošljavanje

Jedna od najvažnijih funkcija koju turizam generira jest zapošljavanje. Prema dostupnim podacima WTTC-a, u 2018. godini direktni doprinos zaposlenosti iznosio je preko 120 milijuna poslova, to je skoro 4% od ukupne zaposlenosti. Pridodajući tome indirektni i inducirane utjecaje turizma, vidi se kako je turizam ukupno generirao preko 300 milijuna poslova u 2018. godini ili 10% od ukupne zaposlenosti. Stručnjaci predviđaju da će ova brojka do 2029. godine narasti na preko 400 milijuna, te da će činiti skoro 12% ukupne zaposlenosti.⁷¹ Ovdje je važno pripomenuti kako su u ove poslove uračunati svi poslovi koji su direktno povezani s turizmom, odnosno oni poslovi koji pružaju gotove turističke usluge, ali isto tako su uračunati i oni poslovi koji opskrbljuju turističku djelatnost i omogućuju njeno funkcioniranje. Preciznu brojku zaposlenih u turizmu nije moguće odrediti, upravo iz razloga jer je nemoguće odrediti na koje sve djelatnosti turizam utječe u sklopu nacionalnog gospodarstva i u kojoj mjeri. Širenje turizma na pojedine destinacije najbolje odgovara

⁷⁰ Koncul, N. (2009.): *Ekonomika i turizam*, Mikrorad d.o.o., Zagreb, str. 143.

⁷¹ <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf>

lokalnom stanovništvu, jer upravo se u tim mjestima potražuju djelatnici, te turizam na taj način smanjuje nezaposlenost na određenome području.

3.2.2.3. Učinci na rast kapitalnih investicija

Direktna strana ulaganja su jedan od glavnih instrumenata pomoću kojega zemlje u razvoju mogu poboljšati postojeće stanje u turizmu i doseći novu točku rasta i razvoja. Stoga zemlje u razvoju nastoje svim snagama privući strani kapital u svoju zemlju kako bi potaknuli pozitivne promjene.⁷² Investicije predstavljaju ukupna kapitalna ulaganja namijenjena zamjeni istrošenog fizičkog kapitala i proširenju postojećeg. Glavni izvori iz kojih se investicije financiraju su amortizacija i akumulacija.⁷³ Kada je riječ o investiranju u turizam, to se nikako ne smije poistovjetiti sa investicijama u ugostiteljske objekte budući je turizam puno složeniji odnos. Investicije u postojeću i novu infrastrukturu rezultiraju porastom potražnje, što generira nova radna mjesta. Javni sektor ima funkciju ulaganja na javne objekte i površine, u prometnice kako bi pospješio opću prezentaciju turističke destinacije. Ovo ulaganje prvenstveno ima za cilj zaštitu javnih dobara. Ukupne kapitalne investicije na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine iznosile su nešto više od 1 milijardu i 880 milijuna \$ u 2017. godini. Od toga je na turističku djelatnost otpalo skoro 39 milijuna \$.

⁷² Yazdi, S.K. et al (2017.): The relationship between tourism, foreign direct investment and economic growth: evidence from Iran, *Current Issues in Tourism*, Vol. 20, No. 1, str 16.

⁷³ Ivančević, T., Perec, K. (2017.): *Osnove ekonomije*, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, str. 99

4. EKONOMSKI UČINCI TURIZMA U FEDERACIJI BIH

4.1. Opće činjenice o Federaciji Bosne i Hercegovine

Federacija Bosne i Hercegovine jedan je od dva entiteta Bosne i Hercegovine koji je proglašen potpisivanjem Washingtonskog sporazuma. 51% teritorija Bosne i Hercegovine pripada Federaciji, dok 49% teritorija pripada Republici Srpskoj. Površina teritorija koji zauzima Federacija iznosi 26.110,5 km². Federacija Bosne i Hercegovine podijeljena je na deset županija. Županija koja ima najveću površinu je Hercegbosanska županija sa ukupnom površinom od 4.934,1 km². Svaka od županija ima svoju vladu. Nadalje, županije su podijeljene na općine. Na području Federacije živi oko 2.217.000 stanovnika. Glavni grad Federacije je Sarajevo koji broji oko 275 tisuća stanovnika. Prema statističkim podacima Bruto Domaći Proizvod za Federaciju Bosne i Hercegovine, u 2016. godini iznosio je 5.009 \$. Prosječna isplaćena neto plaća u tom istom periodu iznosila je 490,5\$, dok je isplaćena prosječna bruto plaća iznosila 752,8\$. Prema dostupnim statističkim podacima pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 58,3%.⁷⁴ Ovo su neke od najbitnijih informacija o Federaciji Bosne i Hercegovine, u samom nastavku rada biti će opširnije i detaljnije opisani geografski položaj, ustroj Federacije Bosne i Hercegovine te stanovništvo na području Federacije.

4.1.1. Geografski položaj Federacije Bosne i Hercegovine

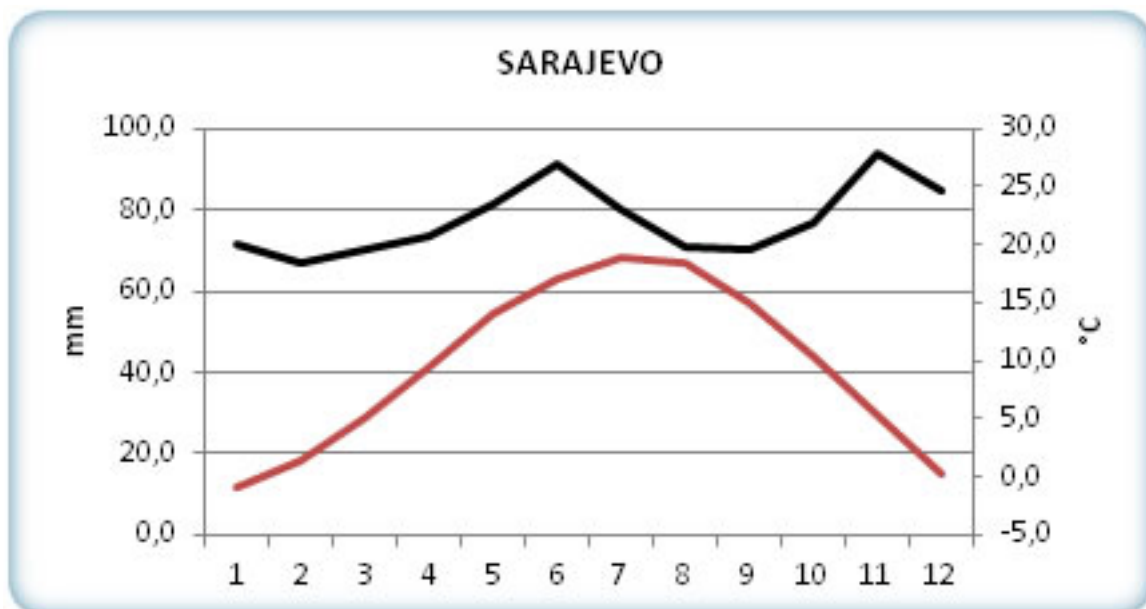
Kada je riječ o geografskom položaju Federacije Bosne i Hercegovine potrebno je da se FBiH sagleda u kontekstu cijele države Bosne i Hercegovine koja zauzima svoj položaj između dva velika klimatska pojasa na zapadnom dijelu Balkanskog poluotoka. Promatrajući granice, Bosna i Hercegovina ima najdužu granicu sa Republikom Hrvatskom, koja iznosi 931 kilometar. Istočno graniči sa Srbijom i jugoistočno sa Crnom Gorom. Reljef je pretežno brežuljkast i planinski, a samo 8% površine teritorija nalazi se ispod 150 metara nadmorske visine. Najveći dio Bosne i Hercegovine, gledano hidrografski, pripada crnomorskom slivu, tj. porječju rijeke Save, a valja napomenuti kako upravo Sava svoje najveće pritoke prima iz Bosne i Hercegovine. Manji dio prostora sliva se prema Jadranskom moru, a najveći prtok Jadranskom moru je rijeka Neretva.⁷⁵

⁷⁴ <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://fzs.ba/wp-content/uploads/2018/06/FBiH-u-brojkama-2018.pdf>

⁷⁵ [http://www.ruralexextension.org/doc/Strategija%20razvoja%20turizma%20FBiH%202008-2018%20\(2008\).pdf](http://www.ruralexextension.org/doc/Strategija%20razvoja%20turizma%20FBiH%202008-2018%20(2008).pdf)

Kada je riječ o klimi na prostoru Bosne i Hercegovine, dolazi se do zaključka kako je zbog utjecaja geografskih i klimatoloških faktora klima jako složena i uvjetovana je geografskim položajem. Značajan utjecaj ima svakako i Jadransko more, a pogotovo je utjecaj vidljiv u hladnijem dijelu godine kada, zbog velike količine toplinske energije, ublažava hladne i ekstremne zimske temperature. Nadmorska visina i relje, posebice sam raspored planinskih masiva, nizina, kotlina, polja itd. utječu na klimu te ju tako oblikuju. Na teritoriju Bosne i Hercegovine javljaju se tri oblika klime, a to su:⁷⁶

- kontinentalna i umjereno- kontinentalna klima
- planinska i planinsko – kotlinska klima
- mediteranska klima

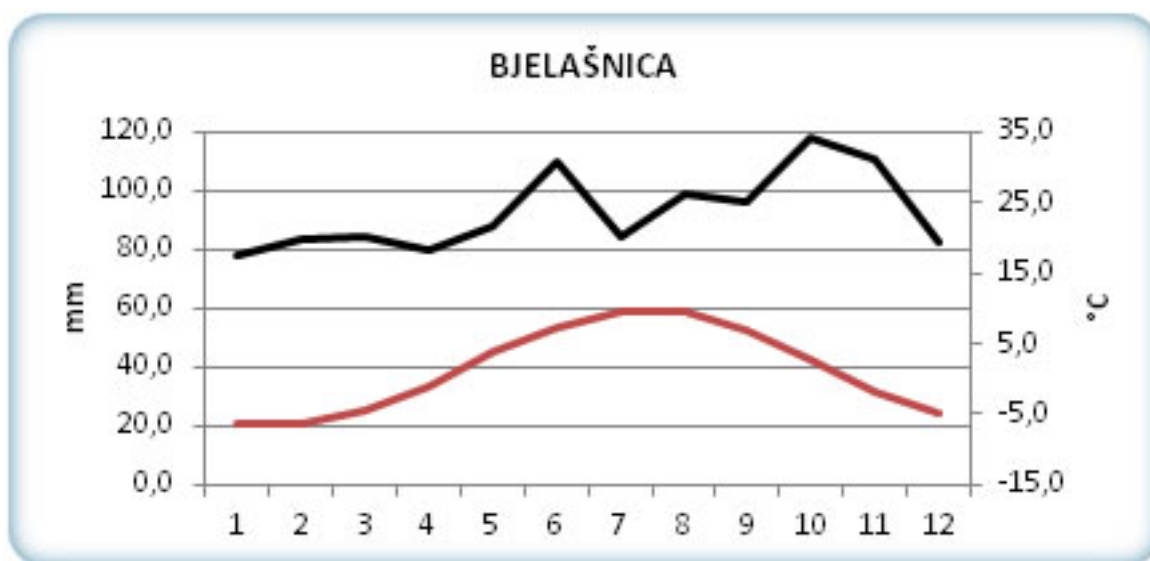
Slika 1: Prosječna temperatura zraka i količina padalina u kontinentalnom dijelu

Izvor: www.fhmzbih.gov.ba

Kontinentalna klima javlja se na sjeveru države, najistaknutija je na prostoru sjeverne Bosne i u dolinama rijeka Une, Sane, Vrbasa, Bosne i Drine. Na slici 1., na kojoj je prikazano Sarajevo, može se vidjeti kako je najtopliji mjesec srpanj, dok je najhladniji mjesec siječanj. Srednje siječanjske temperature su negativne i kreću se između -0,9° C. Najtopliji mjesec, kako je ranije navedeno, jest srpanj. Srednje vrijednosti temperatura u ostalom dijelu variraju između 20°C i 23°C. Prosječne godišnje temperature su izrazito visoke i kreću se u intervalu

⁷⁶ <https://www.fhmzbih.gov.ba/latinica/KLIMA/klimaBIH.php>

od 9,6°C do 11,4°C sa jasno izraženim godišnjim dobima. Što se tiče padalina, ovo područje se ističe relativno malim količinama padalina i pripada najsušnijem području u zemlji. Iako su količine padalina dosta niske, ovo područje ima dovoljno padalina, s obzirom da su kroz razdoblje cijele godine padaline ravnomjerno raspoređene. Najviša količina padalina je u proljeću oko svibnja i lipnja, a najmanja količina padalina je u veljači i ožujku. Također, najviše količine padalina bilježe se i u razdoblju između kolovoza i studenog. Prosječna insolacija, odnosno razdoblje sunčanih sati, na ovome području je dosta visoko. Naime, prema statističkim podacima sa Federalnog hidrometeorološkog zavoda insolacija iznosi između 1730 i 1920 sunčanih sati.⁷⁷

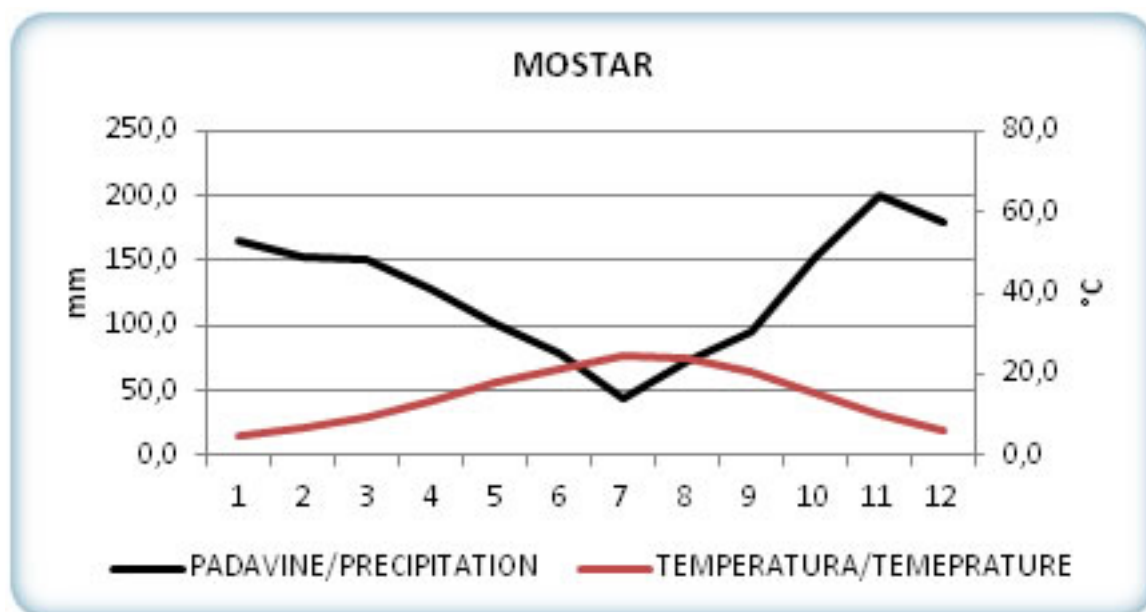
Slika 2: Prosječna temperatura zraka i količina padalina u planinskom području

Izvor: www.fhmzbih.gov.ba

Planinski dio prostire se od granice sjevernog područja. Granicu sa južne strane predstavlja linija koja se proteže od Posušja, te obronaka Čabulje, Veleža i Bjelašnice, pa sve do Bileće. Glavne karakteristike za ovo područje su da se ono nalazi pod utjecajem srednjoeuropske kontinentalne klime sa sjevera, te mediteranske klime sa juga. Međusobna kohezija i isprepletenost navedenih klimatskih utjecaja, kao i raznolikost reljefa, ovome području daju obilježja umjereno planinske klime. Statistički podaci pokazuju vrlo velike razlike u temperaturi, zavisno od mjesta do mjesta, tako da na relativno malim udaljenostima te razlike mogu biti i do 11°C. Najhladniji mjesec tokom cijele godine jest siječanj, a srednje vrijednosti variraju između -0,3°C i -6,5°C. Najtopliji mjesec je kolovoz sa prosječnim temperaturama u intervalu između 9,5°C i 21,2°C. Jesen je znatno toplija na ovim prostorima

⁷⁷ Ibidem

u odnosu na proljeće, što se objašnjava utjecajem Jadranskog mora. Što se tiče temperature kroz ostatak godine vrijednosti su između 2,1°C i 11,6°C. Količina padalina je neravnomjerna, a glavni razlog leži u složenosti reljefa. Zaklonjene riječne doline i kotline imaju između 700 i 800 milimetara padalina, dok planinski masivi imaju količinu između 1500 i 2300 milimetara padalina tijekom godine. Veliki dio u količini padalina zauzima svakako snježni pokrivač, koji je jako učestala i redovna pojava na ovim područjima tijekom zimskih razdoblja. Što se tiče osunčanosti, ona se razlikuje iz mjeseca u mjesec. Najviša osunčanost je u srpnju i kolovozu, dok je najkraća u prosincu. Valja napomenuti kako je osunčanost veća na planinama tijekom zime u odnosu na doline. Kao primjer navodi se podatak da je na Bjelašnici, u prosincu, osunčanost iznosila 82,9 sati, dok je u istom razdoblju ona u Sarajevu bila 40,8 sati. Iz navedenih karakteristika, jasno se vidi da je ovo područje izloženo utjecaju većeg broja mezoklimatskih tipova, te zbog toga ovo područje predstavlja prijelaznu zonu između planinske i kontinentalne klime.⁷⁸

Slika 3: Prosječna temperatura zraka i količina padalina u maritimnom području

Izvor: www.fhmzbih.gov.ba

Meditranska klima, ili kako je još ljudi prepoznaju pod nazivima, sredozemna ili jadranska klima, javlja se na jugozapadnom dijelu zemlje, preciznije na području Hercegovine. Ovome području pripada prostor između južne granice planinskog područja, te južne granice države. Zbog izraženog utjecaja i blizine Jadranskog mora, ovaj prostor ima

⁷⁸ Ibidem

obilježja maritimne klime. Središnje godišnje temperature na ovome području su iznimno visoke. Vrijednosti iznose 12,8°C na području Širokog Brijega, te 15,2°C u Neumu. Prema podacima, najhladniji mjesec je siječanj, a najtopliji je srpanj. Prosječna siječanjska temperatura zraka iznad cijelog područja je iznad nule, te se vrijednosti kreću između 3,4°C do 6,6°C. Srednje temperature u srpnju kreću se između 22,6°C do 24,7°C. Proljetni rast i jesenski pad temperatura zraka su dosta sporiji u odnosu na unutrašnjost, gdje su ini nagliji. Ostatak godine temperature se kreću između 19,3°C i 21,4°C. Kao i ranije, padaline su u ovim prostorima neravnomjerno raspoređene. Najmanja količina je na području Čapljine i iznosi 1070 milimetara, a najveću količinu ima Vrbanj sa čak 3347 milimetara. Što se tiče osunčanosti ona na ovim prostorima iznosi 2286 sati kroz godinu, i ovo ga svrstava u najosunčanija područja u Europi. Prema Köppenovoj klasifikaciji, ovdje pronalazimo klime C, D i E tipa. C i D klime su umjereno topla i umjereno hladna klima, dok je E snježna klima.⁷⁹

4.1.2. Ustroj Federacije Bosne i Hercegovine

Promatrajući ustroj Federacije Bosne i Hercegovine lako se da primijetiti kako je dosta složeniji i drugačiji u odnosu na druge zemlje. Kao što je ranije već navedeno, Federacija Bosne i Hercegovine, uz Republiku Srpsku, je jedan od entiteta na prostoru Bosne i Hercegovine. Federacija Bosne i Hercegovine, jedan od dva entiteta, službeno je nastala potpisivanjem Washingtonskog sporazuma. Dva entiteta i distrikt Brčko tvore Bosnu i Hercegovinu. Entiteti funkcioniraju samostalno i neovisno.

Prema Ustavu, Parlament Federacije Bosne i Hercegovine je najviše zakonodavno tijelo, i ima dvodomnu strukturu. To znači da se sastoji od Zastupničkog Doma i Doma naroda.⁸⁰ Glavne funkcije koje Parlament obavlja su⁸¹:

- izbor predsjednika i potpredsjednika FBiH
- podnošenje zahtjeva Ustavnom sudu o smjeni predsjednika ili potpredsjednika
- potvrda Vlade FBiH
- donošenje zakona
- davanje ovlasti županijama o zaključivanju međunarodnih sporazuma uz suglasnost Parlamentarne skupštine BiH

⁷⁹ Ibidem

⁸⁰ <https://parlamentfbih.gov.ba/v2/bs/stranica.php?idstranica=69>

⁸¹ <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/default.aspx?id=9457&langTag=bs-BA>

- odobravanje međunarodnih sporazuma uz suglasnost Parlamentarne skupštine BiH
- donošenje proračuna, zakona o oporezivanju

Glavni akti Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine su:⁸²

- Ustav FBIH
- zakoni
- proračun
- završni račun proračuna FBIH
- rezolucije
- preporuke
- odluke i zaključci

Zastupnički dom je donji dom Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, te je predstavničko tijelo naroda koji živi na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Zastupnički dom saziva se najkasnije 20 dana nakon objavljenih rezultata glasanja. Zastupnički dom sastoji se od 90 zastupnika, koji su izabrani demokratskim putem, tajnim glasanjem, na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine, u skladu sa Ustavom Federacije BiH i Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine. Mandat zastupnika traje četiri godine, osim ako se Zastupnički dom ne raspusti. Predstavnički dom ima predsjednika i dva potpredsjednika. Predsjednik i dva potpredsjednika biraju se iz reda zastupnika na sjednici Zastupničkog doma nakon što su mandati potvrđeni. Neki od glavnih zadataka predsjednika Zastupničkog doma su predstavljanje doma, sudjelovanje u pripremi saziva i predsjedanja sjednicom Zastupničkog doma, sudjeluje u pripremi saziva i predsjedanja sjednicom Kolegija Zastupničkog doma, dogovara sa predsjednikom Doma naroda o načinima i rokovima donošenja odluka koje zahtijevaju potvrda oba doma itd.⁸³

Dom naroda Federacije Bosne i Hercegovine je gornji dom Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine. Kao takav, Dom naroda predstavlja tri konstitutivna naroda Federacije BiH. Zastupnici svakog konstitutivnog naroda čine narodni klub. Narodni klub se sastoji od sedamnaest (17) zastupnika, dok klub ostalih ima sedam (7) zastupnika. Za razliku od Zastupničkog doma, Dom naroda ima ukupno 58 zastupnika koji se biraju na lokalnoj razini,

⁸² Ibidem

⁸³ <https://predstavnickidom-pfbih.gov.ba/bs/page.php?id=2>

odnosno u skupštinama županija Federacije Bosne i Hercegovine.⁸⁴ Dom naroda također ima kolegij koji se sastoji od predsjednika, dva potpredsjednika, predsjednika Kluba bošnjačkih delegata, predsjednik Kluba hrvatskih delegata, predsjednik Kluba srpskih delegata i tajnika Doma naroda. Neki od zadataka doma naroda su koordiniranje aktivnosti u pripremama sjednica Doma naroda, utvrđivanje dnevnog reda, briga o ostavrenju prava i dužnosti delegata vezano za vršenje njihove funkcije, brine se o ostvarivanju suradnje sa Zastupničkim domom.⁸⁵

Predsjednik Federacije predstavlja i zastupa Federaciju BiH, njegove glavne dužnosti su imenovanje Vlade, šefove diplomatskih misija, sudaca Ustavnog suda FBiH, konzultacije vezane sa imenovanjem sudaca, potpisivanje odluka Parlamenta BiH, potpisivanje i ratificiranje međunarodnih sporazuma u ime Federacije BiH.⁸⁶

Vlada Federacije se bira na način da predsjednik Federacije, uz suglasnost oba potpredsjednika, nakon konzultacija sa premijerom imenuje Vladu koju potvrđuje Zastupnički dom. Vlada koju čine premijer i 16 ministara su za svoj rad odgovorni Parlamentu, Predsjedniku i potpredsjednicima Federacije. Uz 16 federalnih ministarstava kojima upravlja Vlada, tu su i samostalne federalne upravne organizacije kao Federalni zavod za statistiku, Federalni hidrometeorološki zavod, Arhiva Federacije itd.⁸⁷

Kako je Federacija podijeljena na deset županija, svaka od tih županija ima svoj Ustav, koji mora biti u skladu sa Ustavom Federacije BiH, i isto tako mogu osnivati vijeće županije u cilju uskladbe. Zakonodavno tijelo županije usvaja zakone i druge propise, priprema Ustav i isti usvaja dvotrećinskom većinom, donosi propise za provedbu ovlasti županije, odobrava proračun i donosi zakone o oporezivanju. Vladu županije bira zakonodavno tijelo, a sve odluke donose relativnom većinom. Glavne funkcije županijske vlade su provođenje županijske politike i izvršavanje županijskih zakona, prijedlog proračuna, nadzor nad županijskom policijom.⁸⁸

⁸⁴ <https://parlamentfbih.gov.ba/v2/bs/#>

⁸⁵ <https://parlamentfbih.gov.ba/v2/bs/stranica.php?idstranica=1>

⁸⁶ <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/default.aspx?id=9457&langTag=bs-BA>

⁸⁷ Ibid

⁸⁸ Ibid

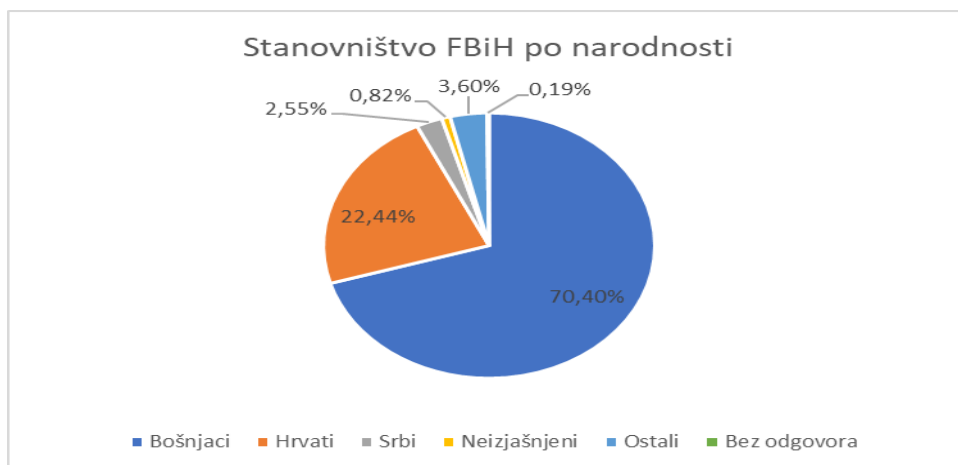
Što se tiče lokalne samouprave postoje dvije vrste istih. To su općine i gradovi. Općine su jedinice lokalne samouprave koje imaju statut u skladu sa Ustavom Federacije BiH, županijskim ustavom i županijskim zakonodavstvom. Glavni provoditelji vlasti u općini su općinsko vijeće i načelnik općine. Općinsko vijeće dvotrećinskom većinom izglasava statut, usvaja općinski proračun, donosi propise za koje je općina nadležna. Načelnik postavlja općinske dužnosnike, vodi općinsku politiku, izvršava općinske propise. Bira se na lokalnim izborima na mandat od četiri godine. Gradovi imaju također vlastiti statut koji mora biti u skladu s Ustavom Federacije, županijskim ustavom i zakonima, a glavne odgovornosti grada su provođenje financijske i porezne politike u skladu sa županijskim i federalnim zakonima, održavanje zajedničke infrastrukture, urbanističko planiranje, kontroliranje javnog prometa. Gradsko vijeće sastoji se između 15 i 31 vijećnika, s tim da svaka gradska općina mora imati jednak broj vijećnika. Dvotrećinskom većinom usvaja statut, bira gradonačelnika, donosi proračun i provodi propise iz drugih nadležnih tijela. Gradonačelnik imenuje gradske službenike, provodi gradsku politiku i propise, te je dužan izvještavati gradsko vijeće i javnost. U Federaciji Bosni i Hercegovini statut grada imaju Bihać, Cazin, Goražde, Livno, Ljubuški, Mostar, Sarajevo, Široki Brijeg, Tuzla i Zenica.⁸⁹

4.1.3. Populacija Federacije Bosne i Hercegovine

Pojam stanovništva podrazumijeva skupinu ljudi koji žive na istom području, unutar granica jedne države. To stanovništvo ima svoju prepoznatljivost, bilo po jeziku, kulturi, običajima ili nečemu drugome. Bosna i Hercegovina je karakteristična jer je to zemlja koja ima tri naroda, Bošnjake, Srbe i Hrvate. Prema rezultatima popisa stanovništva u 2016. godini u Bosni i Hercegovini je živjelo nešto više od 3 i pol milijuna ljudi. Od toga, u Federaciji Bosni i Hercegovini je živjelo 62,85% njih, odnosno preciznije rečeno 2.219.220 stanovnika. Kao što je vidljivo u grafikonu veliku većinu zauzimaju Bošnjaci koji prevladavaju sa 70,40%, potom slijede Hrvati sa 22,44% i Srbi sa 2,55%.⁹⁰

⁸⁹ Ibidem

⁹⁰ www.bhas.ba

Graf 1: Stanovništvo FBiH po narodnosti

Izvor: www.bhas.ba

Promatrajući stanovništvo na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine lako se da vidjeti kako broj stanovnika oscilira iz godine u godinu, u zadnje dvije, tri godine broj stanovnika je malo više opao, a razlog tome je svakako povećani val iseljavanja u susjednu Republiku Hrvatsku pa i dalje u zemlje srednje Europe.

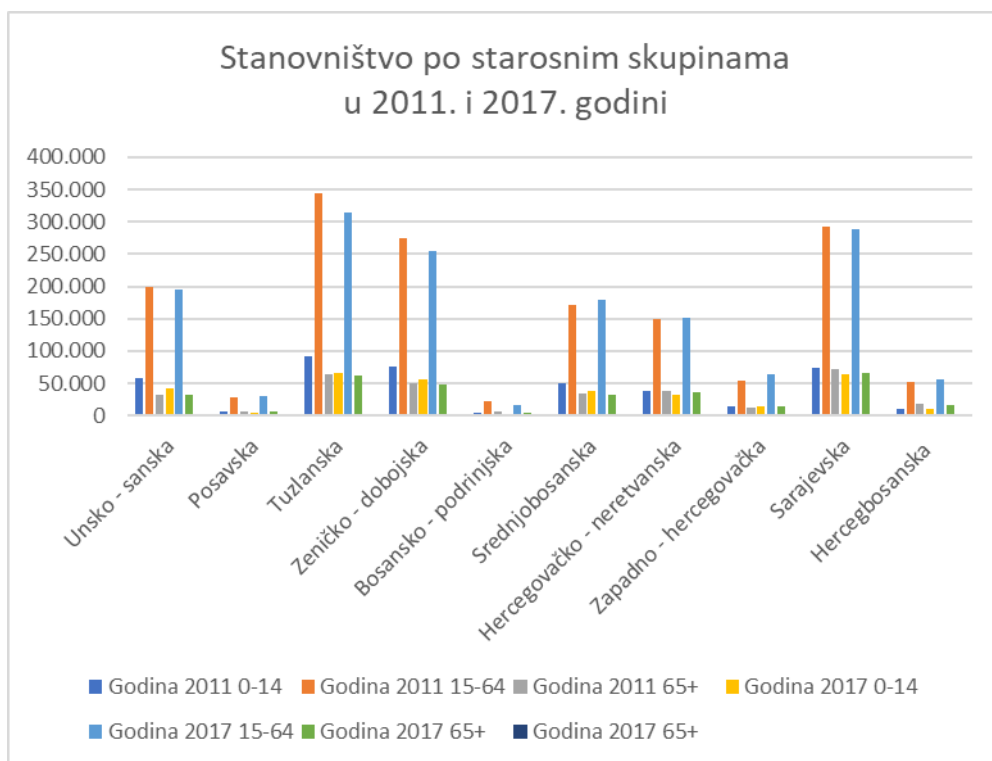
Tablica 1: Stanovništvo po županijama za razdoblje od 2011. do 2017.

Županija	Stanovništvo						
	Godina						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Unsko - sanska	287.869	287.835	287.885	287.361	287.030	271.209	270.299
Posavska	39.520	39.585	39.307	38.669	38.375	42.452	42.044
Tuzlanska	499.047	499.221	499.099	499.144	498.766	443.053	441.902
Zeničko - dobojska	400.126	399.856	399.485	397.813	396.732	361.031	360.093
Bosansko - podrinjska	32.931	32.818	32.675	32.390	32.341	23.518	23.360
Srednjobosanska	254.572	254.003	253.592	252.573	251.714	251.973	251.434
Hercegovačko - neretvanska	225.268	224.902	224.652	224.029	223.471	219.395	218.473
Zapadno - hercegovačka	81.433	81.414	81.487	81.527	81.309	93.989	93.696
Sarajevska	436.572	438.757	440.744	444.851	446.853	417.498	418.542
Hercegbosanska	80.322	79.879	79.351	78.365	77.757	82.113	81.350
FEDERACIJA BIH	2.337.660	2.338.270	2.338.277	2.336.722	2.334.348	2.206.231	2.201.193

Izvor: www.fzs.ba

U tablici je prikazan broj stanovnika po županijama u razdoblju od 2011. do 2017. godine. Jasno je vidljivo kako se broj stanovnika kreće u intervalu između dva milijuna i dvjesto tisuća i dva milijuna i tristo tisuća stanovnika. Kroz prve tri godine vidi se tendencija rasta, međutim od 2014. godine broj stanovnika lagano stagnira. Valja napomenuti kako su vrijednosti za 2016. i 2017. godinu znatno niže, ali glavni razlog je taj što su ovo podaci za polugodišta u 2016. i 2017. godini. Svakako se iz tablice može vidjeti da su najveće županije Sarajevska, Tuzlanska i Zeničko – dobojska sa preko 400 tisuća stanovnika, odnosno skoro pola milijuna u Tuzlanskoj. Srednje županije su Unsko - sanska, Srednjobosanska, Hercegovačko – neretvanska, dok su ostale županije dosta manje u odnosu na navedene. Sve županije osciliraju po broju stanovnika te imaju kratkoročne tendencije rasta, a zatim slijedi pad.

Kada je riječ o sastavu stanovništva, odnosno stanovništva po starosnim skupinama i tu su oscilacije kod rezultata veoma male. Za usporedbu su uzete dvije godine, 2011. i 2017. godina.

Graf 2: Stanovništvo FBiH po starosnim skupinama u 2011. i 2017. godini

Izvor: www.fzs.ba

Prema podacima iz gornjeg grafa vidljivo je kako najveći dio stanovništva upada u skupinu od 15 do 64 godine. U 2017. godini brojka se smanjila u svim skupinama u odnosu na 2011. godinu. Pozitivan trend u skupini od 14 do 64 godine vidi se u Srednjobosanskoj županiji, Zapadno – hercegovačkoj županiji i u Hercegbosanskoj županiji. Ostale županije ostvarile su negativan trend u 2017. godini u odnosu na 2011. godinu. Županija koja je zadržala isti trend za skupinu od 15 do 64 je Hercegovačko – neretvanska.

Pričajući o migracijama stanovništva na ovim prostorima, podaci pokazuju da je u 2014. godini na prostor Federacije Bosne i Hercegovine doselilo oko 22.500 ljudi, a iste te godine prostor je napustilo nešto više od 26 tisuća ljudi, i tu je negativan saldo od skoro 3.700 ljudi na ovim prostorima. Isti trend se nastavio i u 2015. godini s tim da je brojka doseljenih iznosila oko 20.300, a odseljenih nešto više od 23.000. U 2017. godini doselilo je nešto više od 19.000 ljudi, a u istom razdoblju područje Federacije napustilo je 22.159 ljudi. Uglavnom, prema ukazanim podacima vidljivo je kako situacija varira iz godine u godinu. Naime, ljudi uvijek sele i trend je negativan, ali neku godinu je manji, a neku veći. Glavni problem je u tome što ljudi većinom idu u razvijenije zapadne zemlje „trbuhom za kruhom“ kako bi osigurali bolje uvjete za sebe i svoje obitelji. U nastavku rada će biti detaljnije objašnjeno gospodarstvo i investicije na prostorima Federacije BiH.

4.2. Gospodarski razvoj Federacije Bosne i Hercegovine – aktualno stanje i razvojni problemi

Riječ ekonomija dolazi od grčke riječi „OIKONOMIJA“ gdje riječ OIKOS ima značenje dom, kuća, gospodarstvo, a riječ „NOMOS“ predstavlja riječ zakon, norma, pravilo ili red. Definicija ekonomije govori kako je ekonomija znanost koja proučava kako društvo koristi oskudne resurse zemlje, rada i kapitala, s ciljem proizvodnje neophodnih proizvoda i usluga, te kako te iste proizvode i usluge raspodijeliti među pojedincima. Potrebe, kako društva, tako i pojedinca su raznovrsne, te su sukladno s oskudnošću resursa znatno veće od stvarnih potreba. Upravo tu ekonomija daje odgovor kako pravilno iskoristiti i raspodijeliti oskudne resurse kako bi se zadovoljile potrebe društva.⁹¹

⁹¹ Ivančević, T., Perec, K. (2017.): Osnove ekonomije, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, str. 9.

Opseg nacionalnog gospodarstva obično se izražava kao ukupna vrijednost svih roba i usluga proizvedenih u određenom vremenskom razdoblju, te sve vrijednosti se nazivaju bruto domaći proizvod koji se sastoji od nekoliko stavki, od osobne potrošnje, investicija, državne potrošnje, uvoza i izvoza.⁹² Stanje nacionalne privrede prati se pomoću navedenih čimbenika, ali se stanje također može izraziti kroz ekonomski rast i razvoj. Ekonomski rast je jedna od kvantitativnih dimenzija ekonomskog razvoja, koja označava rast BDP-a. Ekonomski razvoj, osim rasta BDP-a uključuje i cijeli niz usmjerenih napora nositelja ekonomske politike s glavnim ciljem povećanja životnog standarda, ljudskog kapitala, infrastrukture i konkurentnosti.⁹³

Kod gospodarstva razlikuju se proizvodne i uslužne djelatnosti. Kako im sam naziv govori, od proizvodnih djelatnosti konačni proizvod je materijalno dobro, dok uslužne djelatnosti mogu biti raznovrsne i konačni proizvod je usluga. Glavan razlika između proizvoda i usluga jest ta da je usluga neopipljivo dobro, te vrste usluga mogu varirati od školskih zdravstvenih, ugostiteljskih itd. U konačnici, kako bi gospodarstvo moglo isporučivati proizvode, te kako bi se postigla maksimalna proizvodnost nužno je ispravno pozicionirati i strukturirati djelatnosti. Na samo pozicioniranje i strukturiranje djelatnosti u gospodarstvu djeluje više čimbenika:⁹⁴

- prirodno – geografski čimbenici
- prirodna osnova geopratora
- geoprometni položaj
- društveno – politički i povijesni čimbenici
- demografska obilježja županije

4.2.1. Struktura gospodarstva i osnovni pokazatelji razvijenosti

U ovome dijelu će biti analizirano stanje na prostoru Federacije Bosne i Hercegovini, te će biti objašnjeni osnovni pokazatelji razvijenosti. Neki od važnijih pokazatelja razvoja, koji se inače koriste za analize, su tehnologija, BDP po stanovniku, indeks ljudskog razvoja,

⁹² Koncul, N. (2009.): *Ekonomika i turizam*, Mikrorad, Zagreb, str. 141.

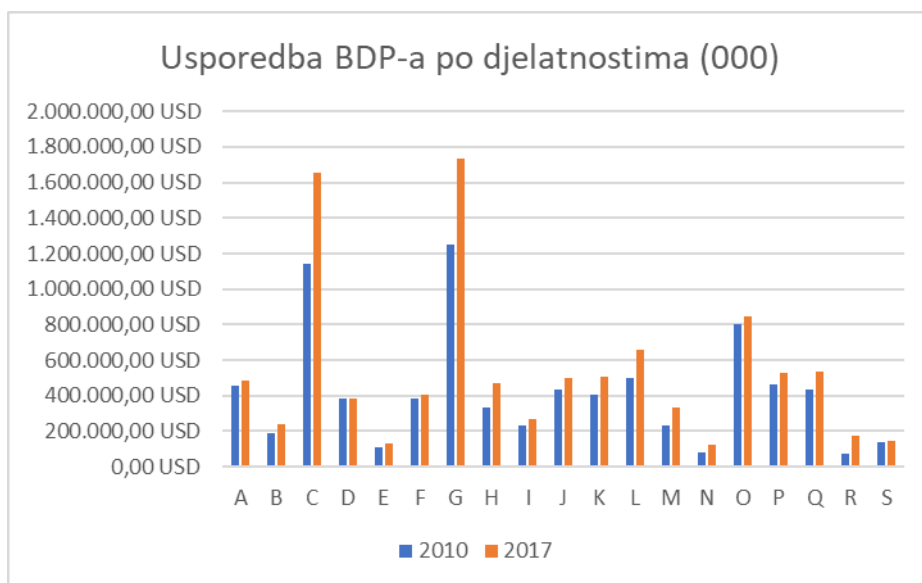
⁹³ Andabaka, A. et al. (2016.): *Gospodarstvo Hrvatske*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 10.

⁹⁴ Čečura, Ž. (2002.): *Hercegbosanska županija: priručnik za zavičajnu nastavu*, Gradska knjižnica Mostar, Mostar, str. 44.

prirodni resursi i ljudski kapital. U ovome poglavlju će biti analizirani BDP, BDP po stanovniku i prosječne neto plaće.

Najčešći pokazatelji ekonomske aktivnosti pojedine zemlje su bruto domaći proizvod i bruto društveni proizvod. Bruto društveni proizvod prikazuje tržišnu vrijednost svih finalnih proizvoda i usluga koje je jedna zemlja sa svojim faktorima proizvodnje proizvela u određenom vremenskom razdoblju, točnije unutar godine dana i usput mjeri ukupnu proizvodnju zemlje bez obzira o čijim faktorima proizvodnje se radi. BDP ili bruto domaći proizvod je najčešće korištena mjera proizvodnje, tj. BDP je vrijednosni izraz svih proizvedenih dobara i usluga unutar nekog gospodarstva u danom vremenu te se stoga može prikazati kao suma umnožaka količine dobara i cijena. Tako se razlikuju⁹⁵:

- nominalni BDP (mjeri se u tekućim cijenama)
- realni BDP (mjeri se u nepromijenjenim cijenama)
- potencijalni BDP

Graf 3: Usporedba BDP-a po djelatnostima

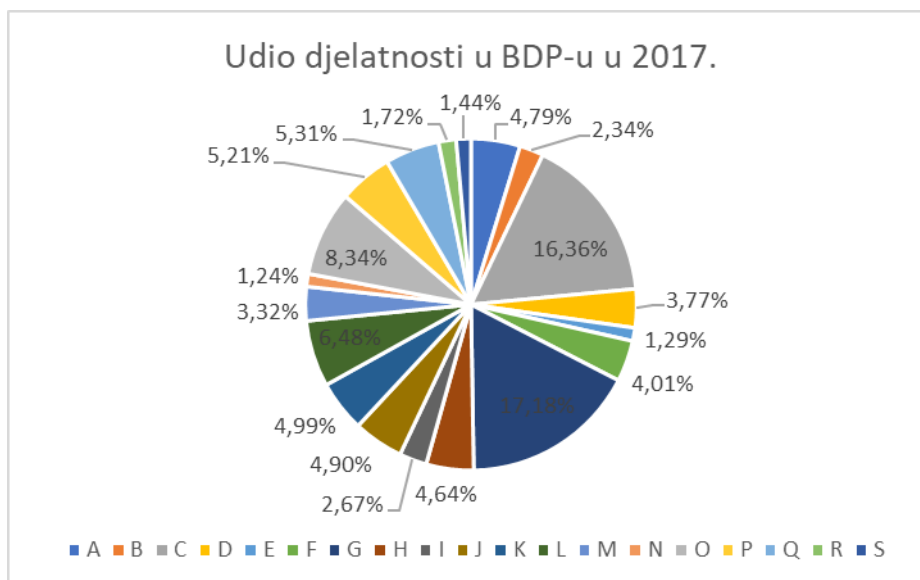
Izvor: www.fzs.ba

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku BDP u 2010. godini je iznosio 8 milijardi i 34 milijuna \$, dok je BDP u 2017. godini iznosio 10 milijardi i 112 milijuna \$. U navedenom razdoblju događale su se oscilacije u BDP-u, ali je u konačnici BDP ostvario pozitivan trend. Na gornjem grafu se vidi koje djelatnosti su ostvarile najveći BDP, kako u

⁹⁵ Ivančević, T., Perc, K. (2017.): Osnove ekonomije, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, str. 98.

2010. godini, tako i u 2017. godini. Popis djelatnosti nalazi se u prilogima. U 2010. godini djelatnosti koje su imale najveći BDP su trgovina na veliko i na malo (G), prerađivačka industrija (C). BDP od dviju navedenih djelatnosti je u 2010. godini iznosio 1.250.939.000 \$, za trgovinu na veliko i malo, te 1.143.778.000 \$ za prerađivačku industriju. Ostale industrije koje su imale zapaženiji BDP su poljoprivreda (A), informacije i komunikacije (J), poslovanje nekretninama (L), javna uprava (O), obrazovanje (P) te djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite (Q). Njihov BDP u 2010. godini se kretao u rasponu između 400 i 800 milijuna \$. Djelatnosti sa najnižim BDP-om u 2010. godini su opskrba vodom (E), administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (N), umjetnost (R) i ostale uslužne djelatnosti (S). Njihov BDP nije prelazio vrijednosti iznad 200 milijuna \$. Vezano za turizam, valja promotriti djelatnost (I) koja obuhvaća pružanje usluga hrane i smještaja. BDP od turizma u 2010. godini je iznosio nešto više od 200 milijuna \$.

Promatrajući vrijednosti za 2017. godinu dolazi se do zaključka kako su sve djelatnosti ostvarile pozitivan rast u odnosu na 2010. godinu. Isto kao i 2010. godini, industrije koje prednjače i imaju najveći BDP su prerađivačka industrija, te trgovina na veliko i malo. Njihov BDP je u 2017. godini iznosio negdje između 1 milijardu i 600 milijuna i 1 milijardu i 800 milijuna \$. Iduća djelatnost koja ih prati je javna uprava koja ima BDP nešto veći od 800 milijuna \$. U 2017. godini BDP od turizma je porastao na 270 milijuna \$.

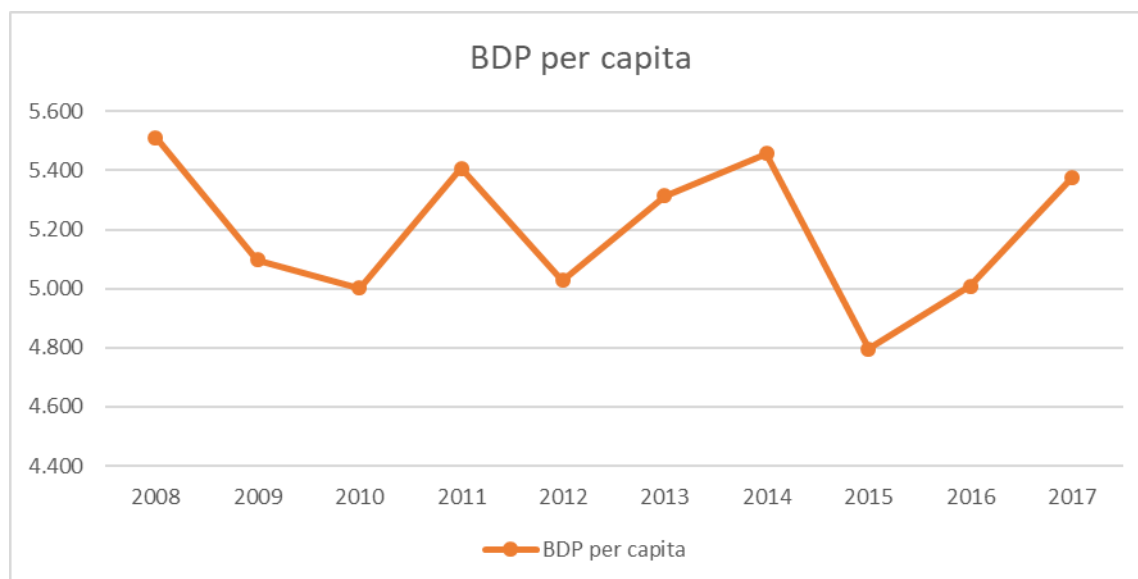

Graf 4: Udio djelatnosti u BDP-u FBiH u 2017. godini

Izvor: www.fzs.ba

Kao što je vidljivo na grafikonu broj 4, vidi se kako je u 2017. godini najveći udio u BDP-u imala trgovina na veliko i malo. Ona je činila nešto više od 17% BDP-a Federacije BiH. Odmah za njom tu je prerađivačka industrija sa 16,36%. Od ostalih industrija koje daju značajan doprinos BDP-u valja istaknuti javnu upravu sa 8,34%, poslovanje nekretninama sa 6,48 %. Udio turizma u BDP-u je iznosio 2,67 %. Ostale industrije zauzimaju udio između 1% i 5%.

BDP per capita, ili BDP po stanovniku je jedna od mjera razvijenosti. BDP per capita se izračunava na način da se ukupni BDP u jednoj godini stavi u omjer sa brojem stanovnika te godine. Ova brojka predstavlja životni standard stanovnika pojedine zemlje, ukratko, što je BDP po stanovniku veći, veći je i životni standard u toj zemlji.⁹⁶

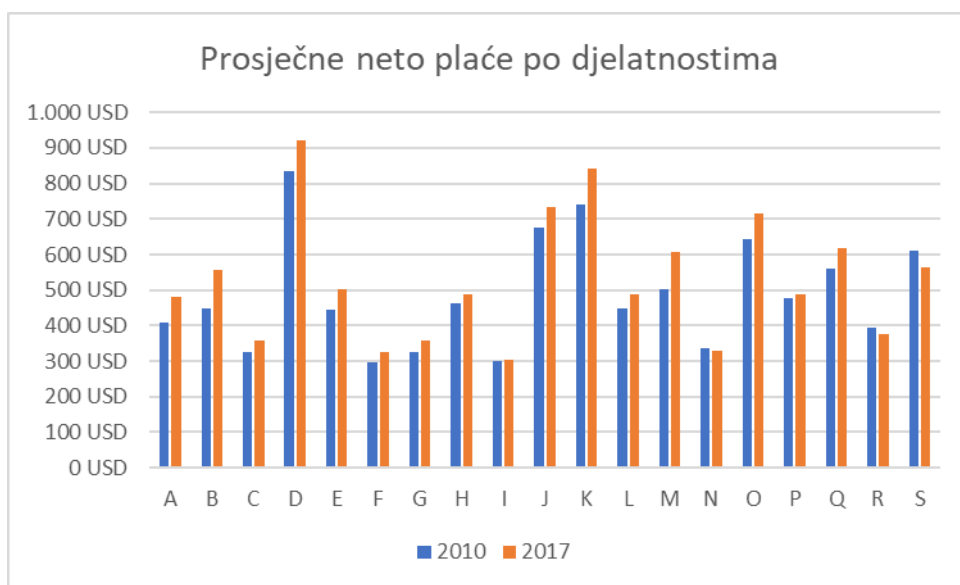
Graf 5: BDP po stanovniku u FBiH u razdoblju 2008.-2017.

Izvor. www.fzs.ba

Na gornjem grafu je prikazano kretanje BDP-a po stanovniku u razdoblju od 2008. do 2017. godine. BDP po stanovniku u 2008. godini iznosio je 5.512 \$. Nakon toga u naredne dvije godine slijedi pad, te je nova vrijednost BDP-a po glavni stanovnika 5.002 \$. U 2010. godini ostvaren je pozitivan trend, te BDP iznosi nešto više od 5.400 \$. Nakon toga opet ide razdoblje oscilacija i izmjena pozitivnog i negativnog trenda. Tako je između 2011. i 2012. godine BDP po stanovniku stagnirao, a zatim kroz iduće dvije godine doživljava pozitivan rast. U 2014. godini je bio približno jednak BDP-u u 2008. godini. Nakon toga vrijednost

⁹⁶ <https://www.thebalance.com/gdp-per-capita-formula-u-s-compared-to-highest-and-lowest-3305848>

strmoglavu pada u 2015. godini, te u promatranom razdoblju doseže najnižu točku i iznosi 4.795 \$. Od 2015. godine opet se stabilizira i postiže pozitivan trend, te je konačna vrijednost BDP-a po glavi stanovnika u 2017. godini iznosila 5.377 \$. Razlog ovakvim oscilacijama je svakako stanje globalne ekonomije i gospodarska kriza koja je zahvatila svijet, pa tako i Bosnu i Hercegovinu, to se jasno vidi i na grafičkom prikazu. Druga stvar koja je doprijenla padu BDP-a po glavi stanovnika su svakako migracije stanovništva. Stanovništvo je počelo u velikim količinama seliti u zapadne i srednje zemlje Europe u potrazi za boljim životnim standardom.

Graf 6: Prosječne neto plaće po djelatnostima

Izvor: www.fzs.ba

Jedan od pokazatelja razvijenosti gospodarstva su svakako i plaće. Tako se na gornjem grafu vidi usporedba prosječnih neto plaća po industrijama u 2010. godini i 2017. godini. Prema podacima, najveće prosječne neto plaće u 2010. godini su bile u industriji proizvodnje i opskrbe električnom energijom i plinom. Plaća u toj industriji u 2010. godini je iznosila 836 \$. Do 2017. godine je ostvarila rast, pa je iznosila 921 \$. Odmah nakon nje tu je financijska djelatnost i osiguranje. Prosječne plaća u 2010. godini u ovoj branši je iznosila 741 \$, do 2017. godine ta je vrijednost porasla na 843 \$. Ostale djelatnosti koje imaju najveću prosječnu plaću su sektor informacija i komunikacija sa prosječnom plaćom od 676 \$, javna uprava i ostale uslužne djelatnosti sa prosječnom plaćom od 644 \$, odnosno 610\$. Najniže plaće bile su u sektoru građevinarstva i u prosjeku su iznosile 295\$. Prosječna plaća u sektoru hrane i smještaja je iznosila oko 300\$. Kroz promatrano razdoblje u svim djelatnostima prosječne

neto plaće su porasle u 2017. godini u odnosu na 2010. godinu, osim u ostalim uslužnim djelatnostima gdje je prosječna neto plaća, u odnosu na 2010. godinu, niža za 45\$.

4.2.2. Zaposlenost i nezaposlenost

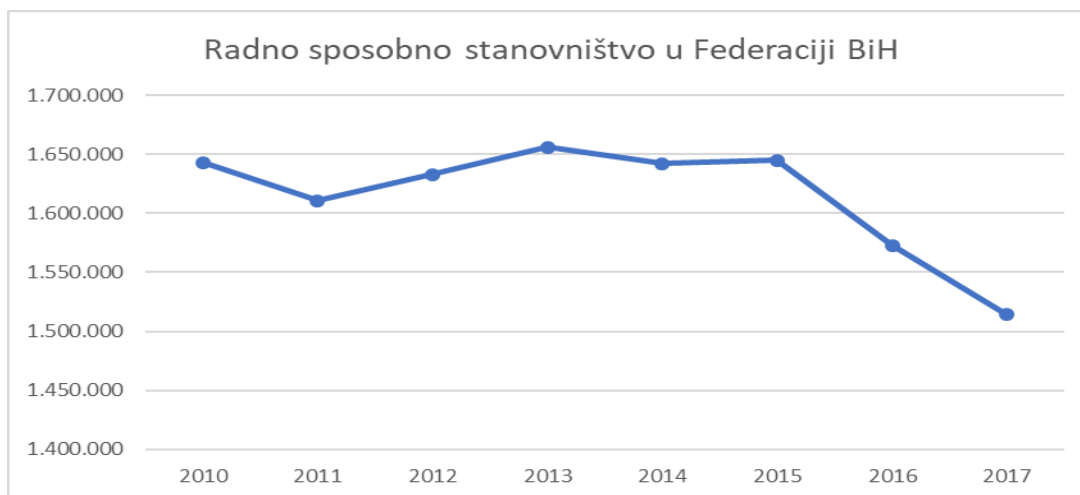
Kada se promatra gospodarstvo neke zemlje i analiziraju parametri koji ukazuju na stupanj razvijenosti, blagostanje u državi i životni standard nikako se ne smije izostaviti ljudski faktor, odnosno radna snaga. Radna snaga je glavni pokretač i sama srž svakoga gospodarstva. Iako je svijet sada u trendu modernizacije i u sve djelatnosti se nastoje uklopiti strojevi i mašine, kako bi zamijenili ljude, bez ljudskog faktora opet nema gospodarstva. Upravo djelovanje čovjeka i upravljanje strojevima pokreće proizvodnju, u konačnici cijelo gospodarstvo.

Ukoliko se govori o zaposlenosti i nezaposlenosti, najprije se svakako treba definirati radno sposobno stanovništvo. Prema dokumentima koji su dostupni na stranici Federalnog zavoda za statistiku (FZS) stoji kako radno sposobno stanovništvo čine sve osobe sa navršениh 15 godina i starije, te se oni nadalje dijele u dvije skupine. To su radna snaga i ekonomski neaktivno stanovništvo.⁹⁷

Radnu snagu, odnosno ekonomski aktivno stanovništvo čine zaposlene i nezaposlene osobe. Pod pojmom zaposlenih podrazumijevaju se sve one osobe koje su u prethodnom tjednu obavljale bilo kakav posao da su za njega bili novčano plaćeni. U tu skupinu spadaju svi zaposlenici, samozaposlene osobe itd. Zaposlenici su osobe koje rade za poslodavca bilo u državnom ili privatnom sektoru. Osobe su nezaposlene ukoliko zadovoljavaju tri kriterija, a to su da u prethodnom tjednu nisu obavljale nikakav posao za novac, u posljednja četiri tjedna nisu aktivno tragale za poslom i da su raspoložive za rad, odnosno da bi ponuđeni posao mogle početi obavljati u naredna dva tjedna.⁹⁸

⁹⁷ www.fzs.ba

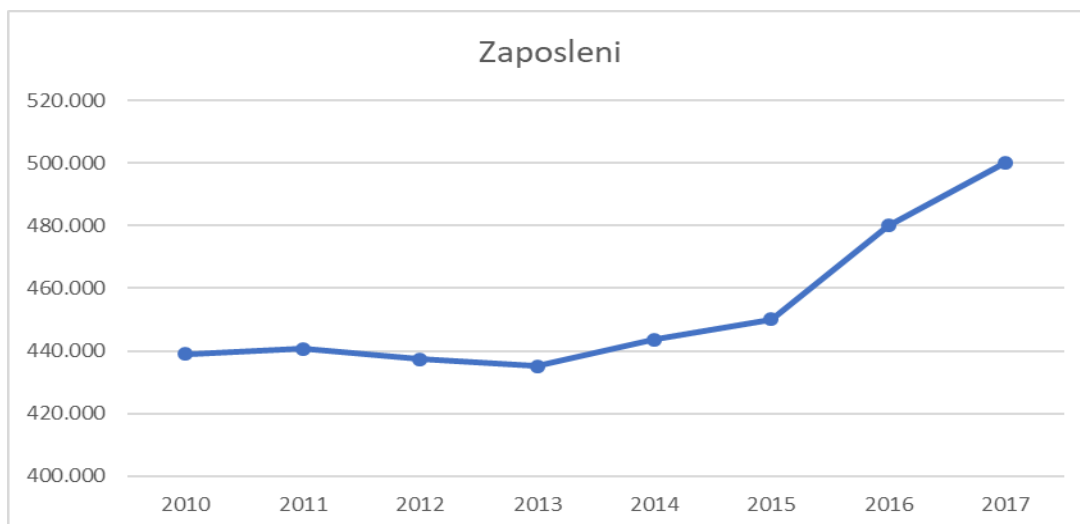
⁹⁸ Ibid

Graf 7: Radno sposobno stanovništvo u FBiH

Izvor: www.fzs.ba

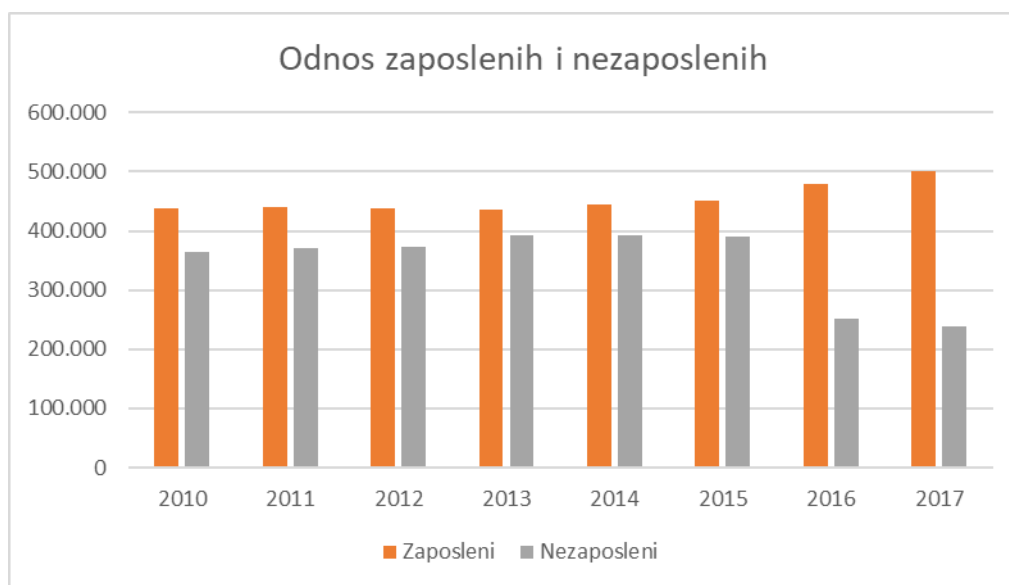
Na gornjem grafu prikazana je krivulja koja pokazuje u vremenskom intervalu od 2010. do 2017. godine radno sposobno stanovništvo na području Federacije Bosne i Hercegovine. Može se primijetiti kako je u 2010. godini bilo nešto više od 1.650.000 radno sposobnog stanovništva, te je u idućoj godini ta brojka pala na 1 milijun i 611 tisuća. U naredne dvije godine brojka opet raste te doseže najveću vrijednost 1.656.000 radno sposobnog stanovništva. Nakon toga brojka opet lagano oscilira, u prvoj godini ima negativan trend, zatim u 2015. godini opet ostvaruje pozitivan trend, da bi na kraju u razdoblju između 2015. i 2017. godine ta brojka značajno opala na svega nešto više od milijun i pol radno sposobnog stanovništva.

Graf 8: Zaposleni u Federaciji BiH u razdoblju 2010.-2017.

Izvor: www.fzs.ba

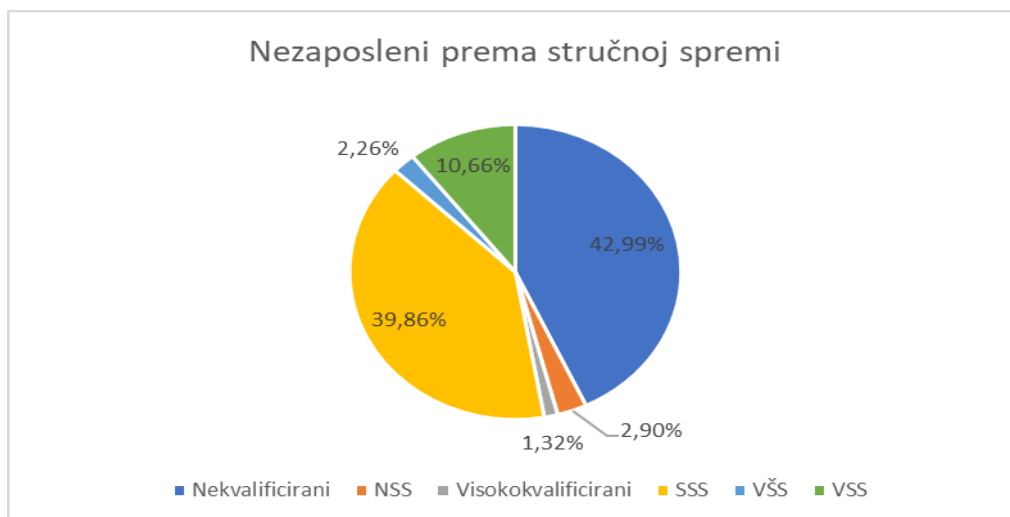
Na grafu br. 8 je pak prikazano kretanje zaposlenih stanovnika na području Federacije Bosne i Hercegovine. U 2010. godini bilo je zaposleno 438.949 radnika. U 2011. godini ta brojka se malo popela i poprimila vrijednost od 440.747 zaposlenih, da bi u naredne dvije godine se ostvario lagani pad. U 2013. godini bilo je zaposleno 435.113 ljudi, i to je najmanja vrijednost u ovome razdoblju. Nakon toga brojka se počinje progresivno povećavati te do 2015. godine ostvaruje rast od čak 450.121 zaposlenih, a nakon toga još ekstremnije počinje rasti brojka zaposlenih. U 2016. godini zaposlenih je bilo malo više od 480.000, dok je u godini dana ta brojka porasla za više od 20.000 zaposlenih ljudi na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine.

Graf 9: Odnos zaposlenih i nezaposlenih u Federaciji BiH

Izvor: www.fzs.ba

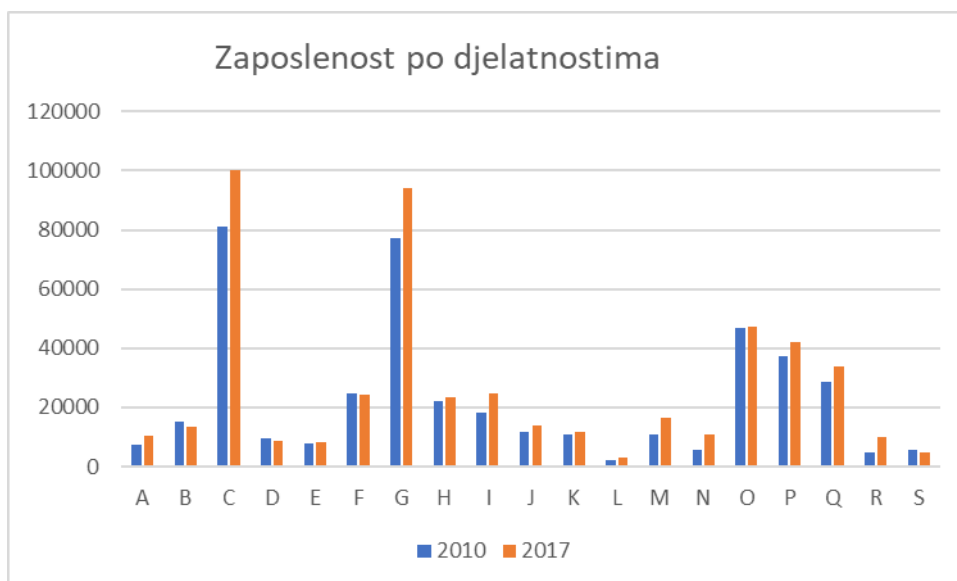
Prilikom usporedbe zaposlenih i nezaposlenih na području Federacije Bosne i Hercegovine da se primjetiti kako odstupanja nisu velika. Na grafičkom prikazu jasno je vidljivo kako je u svakoj godini zaposlenost veća od nezaposlenosti, dok se zamjetnija razlika jedino može primijetiti u posljednje dvije godine navedenog razdoblja, dakle u 2016. i 2017. godini. Valja napomenuti kako je u tom razdoblju nezaposlenost spala ispod 300.000 nezaposlenih, a zaposlenost je čak dosegla i brojku od pola milijuna zaposlenih. Svakako, u obzir treba uzeti u obzir da slika o nezaposlenosti možda i nije sa sigurnošću realna, jer je lako moguće da postoje stanovnici koji rade na crno, a na zavodu se vode kao nezaposlene osobe.

Graf 10: Nezaposleni prema stručnoj spremi u 2017. godini

Izvor: www.fzs.ba

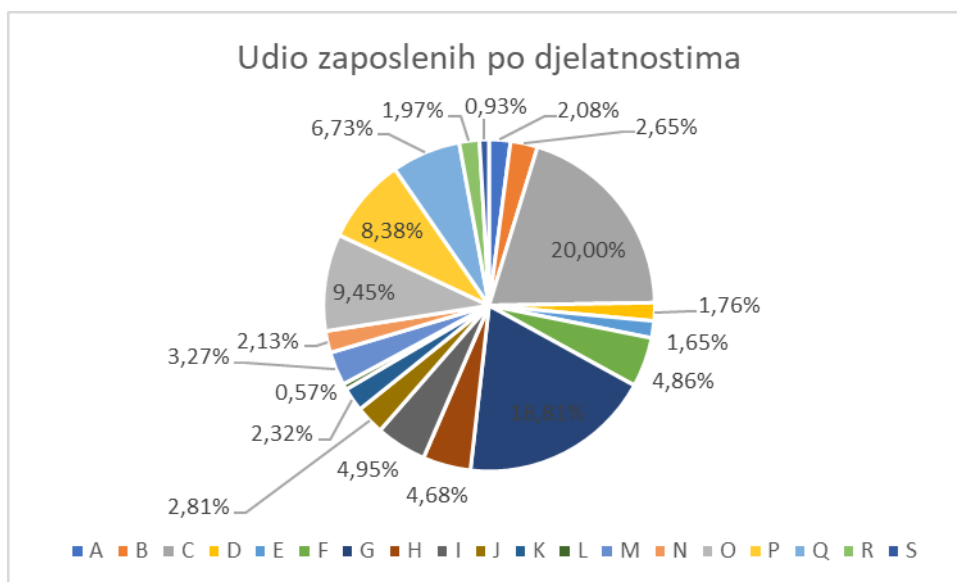
Kada se brojke nezaposlenih malo bolje analiziraju vidljivo je kako je od ukupne nezaposlenosti u 2017. godini njih 117.544, odnosno 42,99% bilo nekvalificirano. Iduća velika skupina je ona sa srednjom stručnom spremom. Nezaposlenih koji imaju samo srednjoškolsko obrazovanje ima 86.739, odnosno 39,86%. Nezaposlenih koji imaju samo osnovnoškolsko obrazovanje je skoro 3%, odnosno 11.887. Iduća stavka je dosta iznenađujuća, čak 10,66% nezaposlenih, točnije 14.963 su osobe sa visokom stručnom spremom, dakle fakultetski obrazovane osobe. I ostale dvije skupine čine visokokvalificirani nezaposleni i oni sa višom stručnom spremom, 1,32%, odnosno 2.26%.

Graf 11: Zaposlenost po djelatnostima u FBiH

Izvor: www.fzs.ba

Kako bi se stekla potpunija slika o zaposlenima na području Federacije Bosne i Hercegovine valja promotriti gornji graf. Na njemu se naime vidi usporedba zaposlenih po djelatnostima u razdoblju između 2010. godine i 2017. godine. Kako je vidljivo, najviše zaposlenih je bilo u prerađivačkoj industriji. Brojka u 2010. godini koji su bili zaposleni u toj djelatnosti je iznosila 81.069. U istoj djelatnosti, a sedam godina kasnije brojka se povećala te je u prerađivačkoj industriji bilo zaposleno 100.052 osobe. Druga industrija sa najvećom zaposlenošću je industrija trgovine. U 2010. godini u toj djelatnosti je bilo zaposleno 77.396 osoba, da bi se do 2017. ta brojka popela na 94.058. Od ostalih industrija koje su značajne po broju zaposlenih valja istaknuti javnu upravu, obrazovanje i djelatnost zdravstvene i socijalne zaštite. Ukupno zaposlenih u sektoru za javnu upravu bilo je 46.481, a zatim se brojka malo povećala, odnosno u 2017. godini zaposlenih u sektoru javne uprave bilo je 47.288. Djelatnosti u kojima je bilo najmanje zaposlenih su poljoprivredna djelatnost, proizvodnja i opskrba električnom energijom, poslovanje nekretninama, umjetnost i ostale uslužne djelatnosti. U navedenim djelatnostima brojka zaposlenih kretala se između 2000 i 8000 zaposlenih. U tu skupinu spadaju i turističke usluge hrane i pića gdje je bilo preko 20. 000 zaposlenih. U idućem grafičkom prikazu prikazani su udjeli zaposlenih po djelatnostima kako bi se stekla jasnija slika.

Graf 12: Udio zaposlenih po djelatnostima u 2017. godini

Izvor: www.fzs.ba

Kako je ranije navedeno i objašnjeno prednjači prerađivačka industrija koja ima čak 20% zaposlenih od ukupne zaposlenosti. Odmah potom iza nje ide trgovina koja zauzima

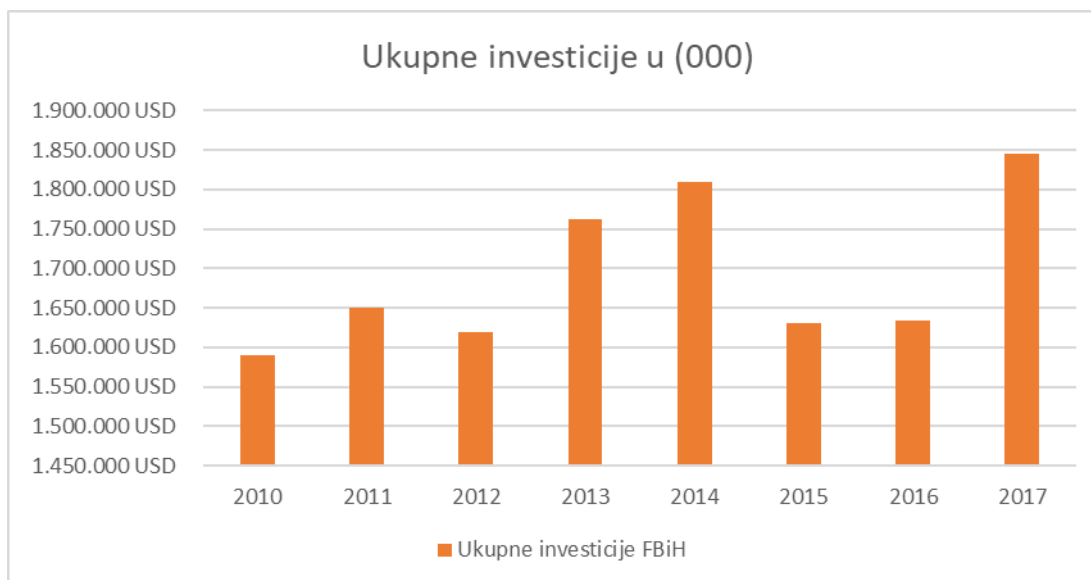
18,81% od ukupne zaposlenosti. Ostale industrije sa većim i značajnijim postotkom zaposlenih su javna uprava, obrazovanje i zdravstvena i socijalna zaštita u intervalu između 6,5% i 9,5%. Promatrajući ovaj graf, vidi se kako sektor pružanja usluga hrane i točenja pića ima udio u ukupnoj zaposlenosti u 2017. godini 4,95%.

4.2.3. Analiza stanja i politike investicija u Federaciji Bosne i Hercegovine

Pod pojmom investicija podrazumijevaju se ukupna kapitalna ulaganja, koja su namijenjena zamjeni istrošenog fizičkog kapitala i proširenju postojećeg. Glavni način financiranja investicija jest amortizacija i akumulacija⁹⁹. Promatrajući statističke podatke Federalnog zavoda za statistiku (FZS) stoji kako investicijama u stalna sredstva smatraju nabave poduzeća i drugih pravnih osoba zbog dobivanja novih stalnih sredstava, povećanja vrijednosti ili zamjene postojećih stalnih sredstava. Investicijska dobra koja su nabavljena mogu biti nova ili rabljena, kupljena od drugih zemalja i inozemstvu.¹⁰⁰ U ovom dijelu će biti analizirane investicije po djelatnostima u FBiH. Valja odmah napomenuti kako su podaci za turističku djelatnost nepotpune. Glavni razlog je taj što prilikom prikupljanja investicija u obzir se uzimaju samo objekti za pružanje usluga smještaja i hrane, ukratko hoteli i restorani. Stoga slika investicija nije potpuna, ali se da analizirati opća slika stanja investicija u Bosni i Hercegovini. Također će biti navedeni projekti pomoću kojih su investirana sredstva u turizam na razini cijele Bosne i Hercegovine, te se također tiču prostora Federacije Bosne i Hercegovine.

⁹⁹ Ivančević, T., Pereg, K. (2017.): Osnove ekonomije, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, str. 99.

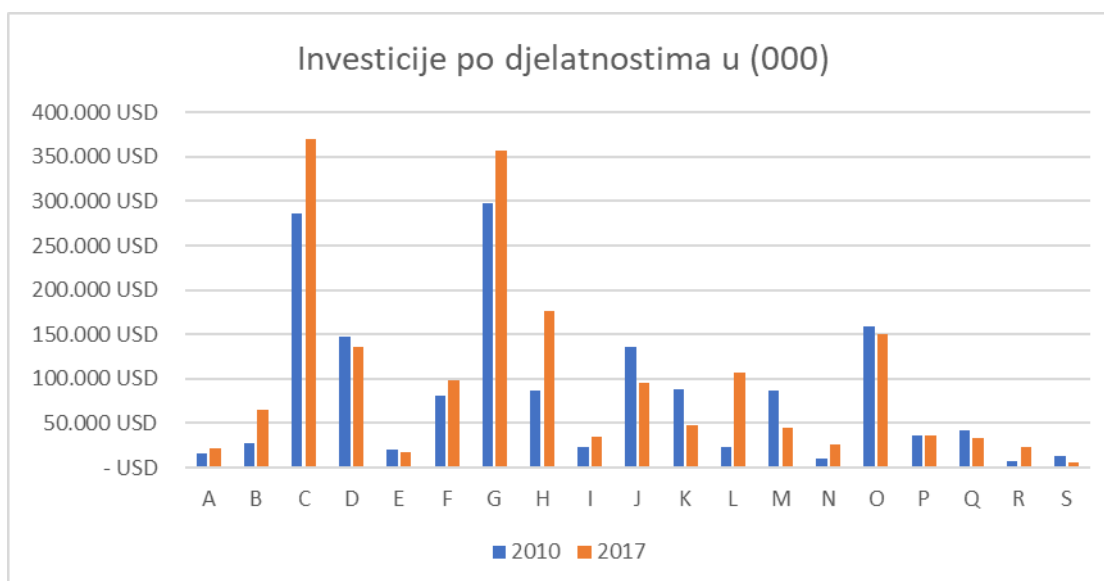
¹⁰⁰ <https://docs.google.com/gview?url=http://fzs.ba/wp-content/uploads/2018/12/Investicije-u-stalna-sredstva-u-FBiH-2017-SB-281.pdf>

Graf 13: Ukupne investicije u FBiH

Izvor: www.fzs.ba

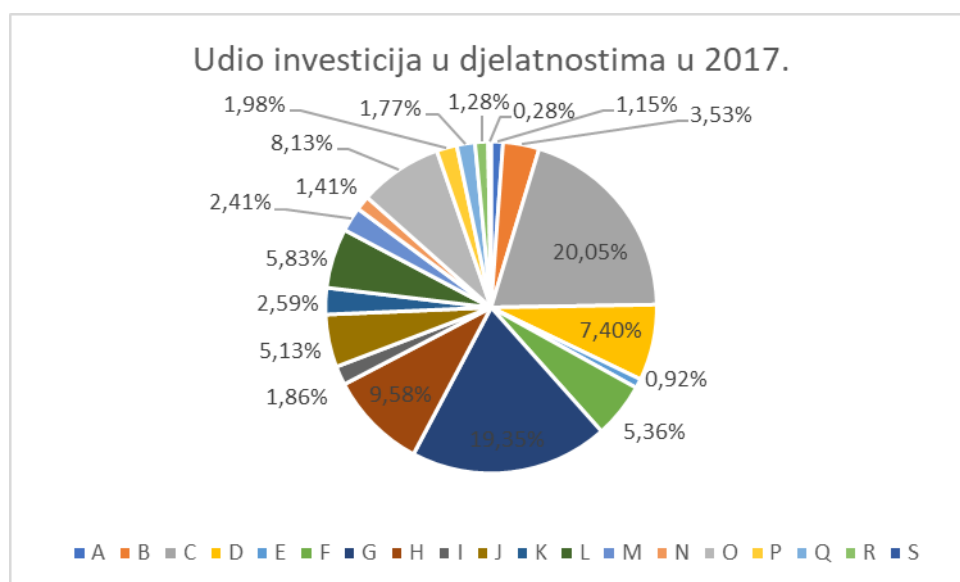
Na gornjem grafu prikazane su investicije u privredi Federacije Bosne i Hercegovine za razdoblje od 2010. godine do 2017. godine. U 2010. godini ukupne investicije bile su nešto manje od milijardu i 600 milijuna \$. U razdoblju od godine dana količina investicija je povećana što se vidi na prikazu, te investicije u 2011. godini iznose oko milijardu i 650 milijuna \$. Uvodno razdoblje od tri godine oscilira iz godine u godinu. Investicije prvo rastu, zatim stagniraju. U 2013. i 2014. godini ekspresno skaču i dosežu vrijednost veću od milijardu i 800 milijuna \$. Zatim iznenađujuće opet slijedi razdoblje stagnacije u 2015. i 2016. godini. U tom razdoblju investicije su bile nešto manje od 1.600.000.000 \$, da bi u 2017. godini naglo skočile i dosegle najvišu razinu u promatranom razdoblju sa rekordnom vrijednošću od skoro milijardu i 850 milijuna \$.

Graf 14: Investicije po djelatnostima u 2010. i 2017. godini

Izvor: www.fzs.ba

Kako je i ranije bilo navedeno, dvije industrije sa najvećim investicijama su trgovina i prerađivačka industrija. Razina investicija za dvije navedene industrije u 2010. godini se kretala između 286 milijuna \$ i 298 milijuna \$. U razdoblju od 7 godina investicije su značajno porasle i čak su prešle prag od 350 milijuna \$. Djelatnosti koje imaju značajnije investicije su svakako opskrba električnom energijom, sektor telekomunikacija i javna uprava. Investicije za tri navedene djelatnosti u 2010. godini iznosile su oko 150 milijuna \$, ali što je zanimljivo kroz promatrano razdoblje, u 2017. godini razina investicija je bila manja u sve tri djelatnosti u odnosu na 2010. godinu. Promatrajući industriju prijevoza i skladištenja (H), jasno je vidljivo kako su investicije u 2017. 176 milijuna \$, dok su za istu djelatnost u 2010. godini iznosile skoro 87 milijuna \$. Sektor pružanja usluga smještaja i hrane je imao u 2010. godini 23,5 milijuna \$, dok se taj iznos u 2017. godini povećao na 34 milijuna \$.

Graf 15: Udio investicija po djelatnostima u 2017. godini

Izvor: www.fzs.ba

Kako je ranije prikazano i objašnjeno, na 14. grafu vidi se udio od ukupnih investicija po djelatnostima. Vidljivo je kako trgovina i prerađivačka industrija prednjače sa 20,05% i 19,35%. Te dvije industrije ostvaruju većinu investicija, skoro 40% od ukupnih investicija. Neke od značajnijih djelatnosti koje ostvaruju veći udio od ukupnih investicija su telekomunikacije, opskrba električnom energijom i javna uprava. Udio koje su navedene industrije imale kreće se između 7,4% i 9,58%.

Ranije su bile pojašnjene količine investicija po djelatnostima u 2017. godini. U tablici 2. nalazi se popis podataka koji pokazuje isplate za investicije s obzirom na izvor financiranja.

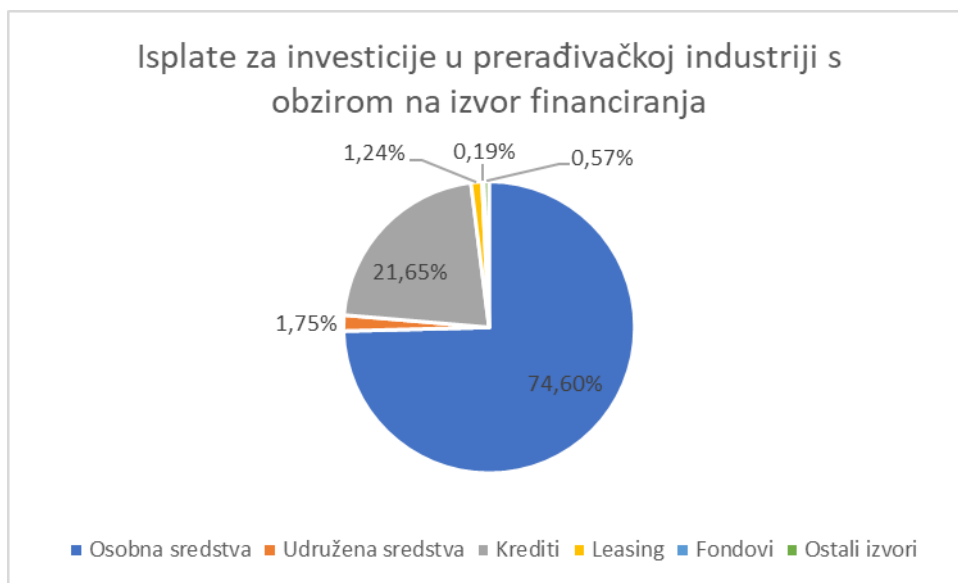
Tablica 2: Isplate za investicije s obzirom na izvor financiranja

Djelatnost	Osobna	Udružena	Krediti	Leasing	Fondovi	Ostali izvori
	sredstva	sredstva				
A	66,86%	0,31%	31,37%	-	0,30%	0,55%
B	42,01%	22,89%	8,92%	0,55%	-	25,63%
C	74,60%	1,75%	21,65%	1,24%	0,19%	0,57%
D	42,08%	0,42%	55,27%	0,05%	0,14%	2,05%
E	61,22%	0,25%	7,19%	3,51%	14,66%	13,17%
F	68,34%	0,59%	20,58%	3,59%	0,12%	6,79%
G	74,91%	0,64%	20,89%	2,34%	0,17%	1,04%
H	42,69%	0,29%	48,75%	6,28%	0,86%	1,13%
I	34,78%	0,66%	62,22%	1,35%	0,50%	0,48%
J	86,28%	-	5,08%	0,51%	0,14%	7,99%
K	99,55%	-	0,38%	0,07%	0,01%	-
L	79,96%	4,15%	13,17%	0,05%	0,11%	2,55%
M	75,85%	1,31%	18,57%	1,93%	0,42%	1,92%
N	63,51%	3,47%	13,72%	17,02%	1,69%	0,59%
O	78,82%	1,03%	4,80%	0,97%	3,99%	10,39%
P	74,53%	1,04%	3,62%	0,30%	1,87%	18,64%
Q	53,80%	3,50%	15,93%	0,84%	10,20%	15,73%
R	49,75%	0,00%	1,91%	1,17%	42,82%	4,34%
S	55,58%	5,86%	4,76%	0,87%	4,65%	28,29%

Izvor: www.fzs.ba

Tako se u tablici može vidjeti kako najviše sredstava u svim djelatnostima za investicije subjekti ostvaruju iz vlastitih sredstava. Djelatnosti sa najvišim postotkom financiranja i investiranja iz vlastitih sredstava su svakako sektor informacija i komunikacija, financijske djelatnosti i osiguranja, poslovanje nekretninama i sektor javne uprave. Udio vlastitih sredstava u svim investicijama kreće se u intervalu između 78% i 99%. Najveći udio

u financiranju i isplatama investicija u udruženim sredstvima ima sektor vađenja ruda sa čak 22,89%. Ostale djelatnosti imaju jako malen postotak financiranja investicija u udruženim sredstvima. Kada je riječ o kreditima ne financiraju sve djelatnosti investicije preko kredita i leasinga. Promatrajući ova dva načina financiranja, djelatnosti se više odlučuju za kredite u odnosu na zakupe, odnosno leasing. Ovdje prednjači ugostiteljska djelatnost, koja isplate za investicije stječe kroz kredite, čak 62% investicija u ovoj djelatnosti dolazi preko kredita.

Graf 16: Isplate za investicije u prerađivačkoj industriji s obzirom na izvor financiranja u 2017. godini

Izvor: www.fzs.ba

Kako bi se stekla jasnija slika, napravljen je graf koji pokazuje na koji način se isplaćuju sredstva za investicije u prerađivačkoj industriji. Graf je napravljen na bazi podataka za 2017. godinu. Vidi se kako skoro 75% investicija se isplaćuje iz vlastitih izvora. Potom sa 21,65% slijede krediti kao oruđe za stjecanje sredstava za investicije. I preostali dio čine udružena sredstva, leasing, razni fondovi te ostali izvori koji se kreću u intervalu između 0,19% i 1,24%.

Projekti koji su provedeni na području Bosne i Hercegovine sa ključnim naglaskom na unapređenje turizma su Via Dinarica, Održivi regionalni razvoj kroz eko – turizam u Bosni i Hercegovini, Zbližavanje zajednica putem smanjenja siromaštva, OXFAM Italija, Unapređenje kamp gospodarstva u zemljama Zapadnog Balkana, Čisto je lijepo – Stavi pravu

stvar na pravo mjesto, FIRMA (Poticajne intervencije za brže napredovanje na tržištu), IPA 2008, Međunarodni turistički koridor Hercegovine.¹⁰¹

Projekt Via Dinarica: platforma za održivi razvitak turizma i ekonomski lokalni rast je nova zajednička inicijativa Razvojnog programa Ujedinjenih naroda (UNDP) i Agencije za međunarodni razvitak Sjedinjenih Američkih Država (USAID). Projekt je pripremljen sa sveukupnim ciljem davanja doprinosa smanjenju ekonomskih, socijalnih i regionalnih različitosti u BiH putem afirmacije rute Via Dinarica kao regionalne turističke destinacije i jačanja konkurentnosti BiH u oblasti rekreativnog i avanturističkog turizma. Projekt će se nadograđivati na ostvarenjima pilot inicijative pod nazivom Walking the Via Dinarica (Hod Via Dinaricom) u okviru ovog projekta pod nazivom “Via Dinarica - platforma za održivi razvitak turizma i lokalni ekonomski rast”. Valja napomenuti kako su financijsko potporu u iznosu od 1.487.000 \$ osigurali USAID i UNDP. Cilj projekta je dalje produbiti proces uspostave koridora Via Dinarica kao turističkog proizvoda u vlasništvu zajednice koji nudi održivu egzistenciju širokom spektru subjekata. Četiri glavna cilja ovoga projekta pomoću kojih će se ostvariti gore navedeni cilj su¹⁰²:

- Izvršiti procjenu i obilježiti sve staze na ruti Via Dinarica u BiH;
- Unaprijediti turističku infrastrukturu i ojačati kapacitete davatelja turističkih usluga na Bijeloj i Zelenoj liniji rute Via Dinarica;
- Promovirati, staviti na tržište i ojačati identitet Via Dinarice u BiH, kako unutar zemlje tako i na međunarodnom planu;
- Omogućiti osnivanje partnerskih mreža i suradnje između relevantnih subjekata duž rute Via Dinarica u BiH, te s višim tijelima vlasti.

Tijekom projekta „Zbližavanje zajednica putem smanjenja siromaštva (CRPR)“ osigurana su sredstva u vidu mikrokapitalnih darovnica za 8 projekata lokalne zajednice, deminirano je oko 180.000 m² zemljišta, izvršena je restauracija 3 kulturno-povijesna spomenika (Stjepan grad u Blagaju, Nekropoli stećaka Radmilja kod Stoca i južnoj kapiji Starog grada u Trebinju, te organizirano prikupljanje otpada na više lokacija. Cilj projekta je da sveobuhvatni i koordinirajući pristup razvoju turizma doprinese smanjenju siromaštva u ciljanom području. Projekt je uključio sjeverozapadnu BiH i Republiku Hrvatsku, UNDP i MOFTER su prepoznali mogućnost dalje suradnje između dviju država.

¹⁰¹ <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/vodni-resursi-turizam-aktuelni-projekti-via-dinarica>

¹⁰² Ibid

Projekt je trajao od 2007. do sredine 2010. godine, a ukupan proračun iznosio je 2.286.269 \$. Odobren je i potpisan od strane UNDP BiH, UNESCO-a i MVTEO-a.¹⁰³

4.3.Uloga turizma u gospodarstvu Federacije Bosne i Hercegovine

U ovome dijelu poglavlja će biti prikazani i analizirani utjecaji koje turizam generira na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Prvo će biti malo pobliže objašnjena struktura organizacije turizma. Potom će biti riječi o turističkoj ponudi, biti će definiran pojam turističke ponude, te navedeni i objašnjeni komunikativni, receptivni i atraktivni elementi turističke ponude koji služe kao glavno oruđe za privlačenje sve većeg broja posjetitelja. Potom slijedi analiza turističke potražnje, biti će prikazani i analizirani dolasci i noćenja koja turisti ostvaruju, prihod koji se generira od turizma.

4.3.1. Organizacija turizma u FBiH

Kao i svaka organizacija, tako i turistička organizacija na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine ima strukturu po kojoj se zna hijerarhija. Tako na vrhu hijerarhije Federalno ministarstvo okoliša i turizma koje je glavni organ za turizam na prostoru FBiH. Na čelu ministarstva je ministrica Edita Đapo. Federalno ministarstvo okoliša i turizma vrši upravne, stručne i druge poslove iz nadležnosti FBiH koji se odnose na ekološku zaštitu zraka, vode i zemlje, izradu strategije politike zaštite okoliša, standarde kvaliteta zraka, vode i zemlje, ekološko praćenje i kontrolu zraka, vode i zemlje, izradu strategije i politike razvoja turizma i ugostiteljstva, praćenje turističkih tokova na domaćim i stranim tržištima.¹⁰⁴ Ministarstvo je ustrojeno na sljedeći način i sastoji se od sektora za okoliš, sektora za okolišne dozvole, procjenu utjecaja na okoliš, sektora turizma i ugostiteljstva, sektora za upravljanje otpadom, realizaciju planova i sektora za pravne i opće poslove, ljudske resurse, budžet i financije. Federalno ministarstvo okoliša i turizma sudjeluje u izgradnji i razvijanju sustava turističkih tokova sukladno europskim standardima, kojim se pod jednakim uvjetima omogućuje pravo na zaštitu turizma - u korist društva i svih građana, a u cilju gospodarskog i društvenog razvoja Bosne i Hercegovine.¹⁰⁵ Valja napomenuti kako ministarstvo na Federalnoj razini

¹⁰³ <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/vodni-resursi-turizam-završeni-projekti-undp>

¹⁰⁴ http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/ministarstva/okolis_turizam.php

¹⁰⁵ <https://www.fmoit.gov.ba/bs/o-nama>

usko surađuje sa ministarstvom na razini cijele BiH oko formiranja turističke politike na prostoru Bosne i Hercegovine.

Nakon federalne razine slijedi lokalna razina. U svim županija Federacije Bosne i Hercegovine postoje vlade sa ministrima. Na razini županije postoji ministarstvo za turizam. Valja napomenuti kako ministarstvo turizma nije samostalno. Najčešće je dio ministarstva zaštite okoliša ili ministarstva trgovine. Svaka županija ima svoju turističku zajednicu koja je produžena ruka ministarstva turizma i dodatno provodi turističku politiku. I na koncu, turistička zajednica ima svoje podružnice u svim većim gradovima pojedine županije.

4.3.2. Analiza turističke ponude

Pojam agregatne ponude označava ukupnu količinu dobara i usluga koje je nacionalno gospodarstvo voljno proizvesti i ponuditi po određenoj cijeni i u određenom vremenskom periodu.¹⁰⁶ Iz ove definicije dolazi se do zaključka kako turistička ponuda predstavlja spremnost proizvođača, odnosno ponuđača, da tržištu ponudi određenu količinu dobara u određenom vremenskom periodu i po određenoj cijeni. Svaki ponuđač usluga na turističkome tržištu ne prodaje bez poznavanja cijene, stoga se zaključuje kako je cijena osnovni regulator ponude, međutim to ne znači kako sa svakom promjenom cijene mijenja ponuda. Ono što se mijenja je promjenom cijene jest ona količina dobara koju je ponuđač voljan ponuditi na tržištu.

U ovome dijelu poglavlja biti će analizirana turistička ponuda Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno, biti će pobliže objašnjeni glavni atraktivni, komunikativni i receptivni elementi turističke ponude.

4.3.2.1. Atrakcijski elementi ponude

Atraktivni elementi su objekti i dijelovi prostora. Mogu biti prirodni i umjetni. Prirodni su oni koje je priroda sama stvorila, dok pod umjetnima podrazumijevamo one koji su izgrađeni od strane čovjeka. Njihova glavna funkcija je da zadovolje turističku potražnju, jer upravo zbog tih atraktivnih elemenata turisti najčešće posjećuju određenu destinaciju.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Ivančević, T., Perec, K. (2017.): Osnove ekonomije, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, str. 93.

¹⁰⁷ <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:324888>

Prostor Federacije Bosne i Hercegovine ima bogatu floru i faunu. Sam geografski prostor je povoljan, te zbog toga posjeduje raznolik i očuvan prirodni i kulturni turistički potencijal. To je pravo bogatstvo koje se mora očuvati pod svaku cijenu kako bi, dugoročno promatrano, doprinosio razvoju turizma. Kada je riječ o atraktivnim elementima u Federaciji Bosne i Hercegovine valja istaknuti kako ovaj prostor ima neviđena prirodna bogatstva. Prema podacima koje isporučuje Federalni zavod za statistiku navodi se da su zaštićena područja prirode u Federaciji Bosne i Hercegovine su nacionalni park Una, spomenici prirode Skakavac, Prokoško jezero, Vrelo Bosne, Tajan, parkovi prirode Hutovo blato i Blidinje, te zaštićeni krajolici Bijambare, Konjuh i Trebević. Također, na listi zaštićene baštine od UNESCO-a ističu se stećci u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, te Stari most u Mostaru.¹⁰⁸

Nacionalni park Una smješten je u zapadnom dijelu Bosne i Hercegovine u blizini Bihaća na samoj granici sa Republikom Hrvatskom. Park obuhvaća područje kanjanskog dijela rijeka Une i Unac te međuprostor između ove dvije rijeke. Površina parka je 19800 hektara. Nacionalnim parkom Una je postala 2008. godine.¹⁰⁹ U 2016. godini NP Una je zabilježio skoro 64 tisuće posjetitelja sa plaćenim ulaznicama. Uzevši u obzir da je više od 80 % prostora nacionalnog parka slobodno za posjećivanje i rekreaciju, bilo je više od 100 000 posjetitelja, uključujući 64 000 sa plaćenim ulaznicama. U odnosu na 2015. godinu to je povećanje za skoro 30 %.¹¹⁰

Park prirode Blidinje nalazi se na granici triju općina, to su općina Tomislavgrad, općina Posušje te općina Jablanica. Park prirode je prepoznat po svojim prirodnim ljepotama i drugom najvišem vrhu u Bosni i Hercegovini. U blizini parka prirode nalazi se skijalište gdje je razvijen zimski turizam za posjetitelje iz južnih krajeva Bosne i Hercegovine te Hrvatske. Površina parka iznosi 358 km² i obuhvaća područje Čvrsnice, Čabulje i Vrana. Parkom prirode proglašen je 1995. godine. Službene statistike o broju posjetitelja nema, jer je park svima dostupan, odnosno nema naplate ulaznica.¹¹¹

Sarajevo, kao glavni grad, turistima je jako privlačan. Na tome mjestu je sudar dviju kultura, istočne i zapadne. Povijesno jako značajan grad i bogat znamenitostima koje se

¹⁰⁸ www.fzs.ba

¹⁰⁹ https://parksdinarides.org/me/park/nacionalni_park_una/

¹¹⁰ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/pred-spicu-sezone-nacionalni-park-una-biljezi-porast-broja-turista-za-15-posto/170621069>

¹¹¹ https://parksdinarides.org/me/park/park_prirode_blidinje/

svakako isplate posjetiti. Neke od poznatijih su svakako Bašćaršija, povijesni dio grada, Sarajevski ratni tunel, Sarajevska vijećnica, Careva džamija, Vječni plamen itd.¹¹² Prema turističkim podacima Sarajevsku županiju je u 2018. godini posjetilo više od 570 tisuća turista, koji su ostvarili 1.189.159 noćenja. U odnosu na 2017. godinu zabilježen je rast od 22,9 %. Najviše ostvarenih dolazaka i noćenja zabilježeno je u općinama Ilidža, Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Vogošća, Hadžići.¹¹³

Mostar isto tako bilježi značajan rast u broju posjeta od turista. Prema podacima Hercegovačko – neretvanske županije ovim prostorima je prošlo skoro milijun i pol turista. Kroz Mostar je prošlo oko milijun turista, a registrirano je njih 400.000. Mostar se ističe svojim prirodnim znamenitostima. Najpoznatija znamenitost je svakako Stari most koji se nalazi ujedno i na UNESCO-voj listi zaštićene baštine.¹¹⁴ Od ostalih znamenitosti valja svakako izdvojiti vrelo rijeke Bune i Neretvu gdje je moguć rafting za turiste. Tu je i svakako značajna znamenitost „Kriva ćuprija“, most kojeg turisti često zamijene sa Starim mostom.

4.3.2.2. Receptivni elementi ponude

Pojam receptivnih elemenata turističke ponude definira sve objekte koji su kategorizirani prema pravilniku o kategorizaciji, te ujedno imaju dozvolu za pružanje usluga smještaja. U ovom dijelu rada će biti prikazane smještajne jedinice po županijama kojima se raspolaže na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine.

¹¹² <https://sarajevo.travel/ba/tekst/tura-kroz-najbitnije-sarajevske-znamenitosti/487>

¹¹³ <http://ba.n1info.com/Vijesti/a309093/Sarajevo-u-2018.-godini-posjetilo-73.227-turista.html>

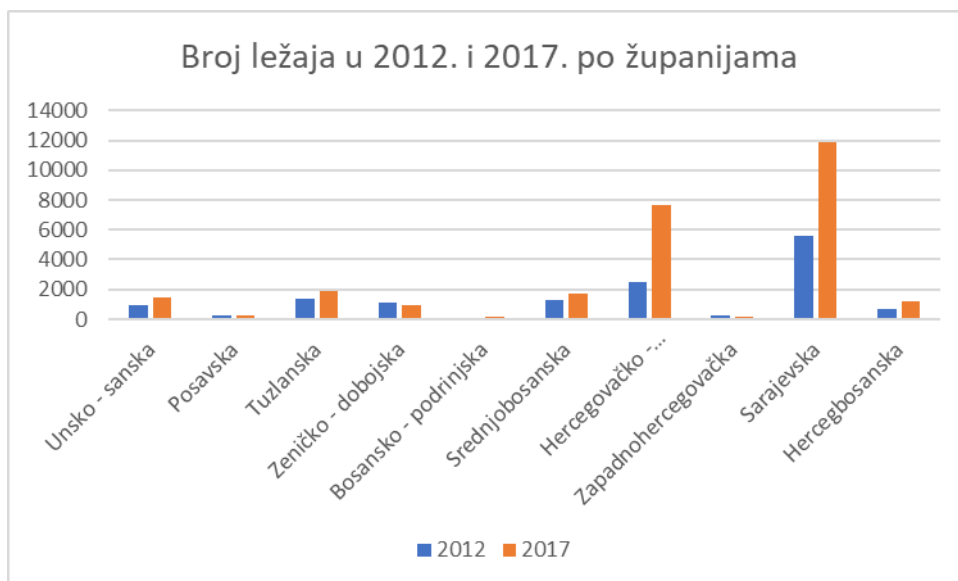
¹¹⁴ <http://visitbih.ba/turisticka-zajednica-hnk-sezona-za-pamcenje-mostar-posjetilo-milion-turista/>

Tablica 3: Broj ležaja po županijama

Županije	Godina	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Unsko - sanska		967	959	936	1107	1070	1477
Posavska		214	259	221	228	228	259
Tuzlanska		1346	1599	1619	1632	1848	1907
Zeničko - dobojska		1097	1188	993	869	905	948
Bosansko - podrinska		124	202	202	202	168	181
Srednjobosanska		1304	1746	1606	1764	1864	1742
Hercegovačko - neretvanska		2510	2440	4392	6007	7117	7697
Zapadnohercegovačka		225	155	205	169	153	153
Sarajevska		5577	6876	7554	6542	10661	11831
Hercegbosanska		644	689	744	1249	1219	1200
FEDERACIJA BiH		14008	16113	18472	19769	25233	27395

Izvor: www.fzs.ba

Na gornjoj tablici prikazane su županije i broj raspoloživih smještaja po županijama u razdoblju od 2012. godine do 2017. godine. Županije koje imaju veće kapacitete smještaja i ističu se od drugih po statističkim pokazateljima su Sarajevska županija, Hercegovačko neretvanska županija, Tuzlanska, Zeničko – dobojska i Srednjobosanska županija. Glavni razlog zbog kojega ove županije se ističu od drugih je taj što su u ovim županijama neki od većih gradova u Federaciji BiH, prije svega valja istaknuti Sarajevo, Mostar, Neum, Tuzla, Zenica. Ovo su veći gradovi koji imaju dosta više kretanja i migracija, te je posjećenost ljudi u ovim područjima značajno veća u odnosu na druga područja. Kroz ove podatke se da vidjeti kako je broj dostupnih ležajeva u Federaciji Bosni i Hercegovini progresivno rastao iz godine u godinu. Sa nešto više od 14.000 ležajeva iz 2012. godine do rekordnih 27.395 ležajeva u 2017. godini, napredak je stvarno vidljiv i upućuje na to da se počinje sve ozbiljnije unapređivati turizam na prostoru, kako Federacije Bosne i Hercegovine, tako i Bosne i Hercegovine u cijelosti.

Graf 17: Broj ležaja po županijama u 2012. i 2017. godini.

Izvor: www.fzs.ba

Kako je ranije navedeno prema podacima iz tablice, županije koje prednjače sa brojem ležaja su svakako Sarajevska i Hercegovačko – neretvanska. Tako se na ovome grafičkome prikazu jasno da vidjeti, da u odnosu na druge županije, ove potonje dvije imaju znatno veće aktivnosti turista na njihovom području. U nastavku rada će biti analizirani i objašnjeni dolasci i noćenja koja turisti ostvaruju na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Nažalost, statistički podaci sa brojem ležaja s obzirom na kategoriju objekta nisu dostupni, te će stoga u nastavku rada biti analizirani dolasci i noćenja gostiju s obzirom na kategoriju objekta.

4.3.2.3. Komunikacijski elementi ponude

Komunikacijski elementi predstavljaju sve načine prometne povezanosti između destinacija. U komunikacijske elemente ubrajaju se cestovni, željeznički, zračni i pomorski promet. Ukoliko se promotri globalna razina, vidi se da je zračni promet upravo najpoželjnija vrsta prometa koju turisti odabiru kako bi stigli do određene destinacije. Neki od prednosti zračnog prometa su te da je statistički promatrano najsigurniji način prijevoza, i dosta je brz i efikasan. U današnje vrijeme većina aviokompanija nastoji se prilagoditi tržištu i omogućiti svim ljudima da nekamo putuju, te stoga nastoje kreirati niskotarifne letove što je turistima dosta primamljivo i što bi ih u konačnici natjeralo da se odvaže na putovanje.

Prometna povezanost na razini Federacije Bosne i Hercegovine je jako dobra. U 2013. godini dužina prometnica iznosila je 4.517 kilometara, da bi se postepeno do 2017. godine ta dužina popela na 4.733 kilometra.¹¹⁵ Svi veći gradovi u Federaciji Bosni i Hercegovini su povezani autocestom. Autocesta A1 je idejni projekt koji bi povezao sjever i jug Bosne i Hercegovine, ukupna dužina ceste iznosi 338 kilometara.¹¹⁶ Nažalost, ovaj projekt nije priveden kraju, nego se autocesta gradi u etapama. U trenutku kada cijela dionica bude završena i puštena u pogon postat će jako značajna za prometnu povezanost s ostatkom regije. Ova autocesta bi se ujedno spojila na Hrvatske autoceste od Nove Gradiške do graničnog prijelaza Bijača, što bi znatno poboljšalo prometnu povezanost. Prema statističkim podacima na cestama Federacije BiH prevezeno je u 2017. godini skoro 9 i pol milijuna putnika. U odnosu na prijašnje godine, brojka u 2017. godini je dosta stagnirala. Primjerice, u 2012. godini ova brojka je iznosila oko 12 milijuna.¹¹⁷

Ukupna dužina pruge u Federaciji Bosni i Hercegovini iznosi 601 kilometar. Nakon završetka izgradnje željezničke dionice na relaciji Blatna – Bihać, koja iznosi 47 kilometara i puštena je u pogon, postignut je glavni cilj željeznica u Federaciji Bosne i Hercegovine. Svi veći gradovi na prostoru Federacije su povezani željeznicom. Prema statističkim podacima, koji su dostupni na stranicama Federalnog zavoda za statistiku vidi se kako i broj putnika koji koriste vlak kao prijevozno sredstvo polagano opada, tako je naime u 2013. godini prevezeno 416 tisuća putnika. Ta brojka je kroz razdoblje opadala, i broj putnika koji su koristili željeznički prijevoz u 2017. godini je iznosio 258 tisuća.¹¹⁸

Kada je riječ o željezničkom prometu može se reći kako je on sve popularniji. Glavni razlog tome je svakako mogućnost povoljnijih putovanja, skraćena duljina putovanja. Ljudi izabiru zračni promet iz razloga jer je brži i efikasniji od drugih vidova prometa. Tako na području Federacije Bosne i Hercegovine postoje tri zračne luke, a to su Mostar, Sarajevo i Tuzla. Prema podacima u Bosni i Hercegovini je, u 2018. godini, bilo skoro 20 tisuća letova, od toga je u zračnoj luci u Sarajevu bilo skoro 13.500 letova, odnosno 67,61% od ukupnih letova na prostoru Bosne i Hercegovine. To i ne treba čuditi s obzirom da je Sarajevo glavni grad i turistima je jako primamljiv zbog svoje kulture i znamenitosti. Na aerodromu u Mostaru bilo je 748 letova, tj 3,77% od ukupnih letova i u Tuzli je bilo 4.006 letova, odnosno

¹¹⁵ www.fzs.ba

¹¹⁶ <http://www.jpautoceste.ba/autocesta-a1/>

¹¹⁷ www.fzs.ba

¹¹⁸ Ibid

20,17%. Ukupni broj turista je iznosio 1.696.098, s tim da je dolazaka bilo 838.589, a odlazaka 857.59. Međunarodna zračna luka u Sarajevu je uslugu pružila ukupno 1.046.635 putnika, odnosno 61,71% od ukupnog broja putnika. U zračnoj luci u Mostaru bilo je 28.673 putnika, a u Tuzli 584.610. Iako je broj putnika u odnosu na 2017. godinu porastao za skoro 140 tisuća putnika, odnosno 8,94%, u mostarskoj zračnoj luci dogodio se pad broja putnika, za razliku od zračnih luka u Sarajevu i Tuzli gdje je broj putnika porastao.¹¹⁹

4.3.3. Analiza turističke potražnje i njenih učinaka

U ovom dijelu rada će biti analizirana turistička potražnja koja se izražava kroz broj posjetitelja i noćenja koje su ostvarili. Također, biti će riječi i o prihodima od turizma i potrošnji koju turisti ostvare. Kroz turističku potrošnju se najlakše može prikazati aktivnost turista u pojedinoj destinaciji. Potrošnja je najvažnije polje s pomoću kojega država regulira funkcioniranje privrede. U današnje vrijeme postoji mnogo metoda pomoću kojih se mjere ekonomski učinci i utjecaji turističke potrošnje. Uglavnom se svode na omjer između nezavisne varijable i promjene koja nastaje u ekonomskim varijablama kao npr. dohodak, zaposlenost. Najpoznatiji primjer je svakako turistička satelitska bilanca u kojoj su obuhvaćeni svi oblici potrošnje.¹²⁰

4.3.3.1. Dolasci i noćenja

U ovom dijelu biti će prikazani dostupni statistički podaci o turističkim kretanjima na području Federacije Bosne i Hercegovine. Biti će prikazani ukupni dolasci i noćenja koja ostvaruju kako domaći, tako i strani turisti. Prateći broj dolazaka i noćenja stiče se generalna slika o turističkoj aktivnosti u pojedinim destinacijama. Nažalost, zbog nedovoljnih podataka na razini županija, razdoblje dolazaka i noćenja biti će prikazano u vremenskom intervalu od 2012. do 2017. godine. Dolasci i noćenja na razini Federacije će biti generalno prikazani od 2010. do 2017. godine.

¹¹⁹ <http://www.bhdca.gov.ba/index.php/bs/pocetna2/93-bosanski/generalne-informacije/1554-podaci-o-pometu-aerodroma-u-bih-u-2018-godini>

¹²⁰ Petrić, L., Šimundić, B., Pivčević, S. (2003.): *Ekonomika turizma*, Ekonomski fakultet Split, Split, str. 140. – 141.

Tablica 4: Dolasci i noćenja po županijama

Županija	2012		2017	
	Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja
Unsko - sanska	27893	56177	50297	75976
Posavska	5226	7799	10096	13988
Tuzlanska	24117	40997	46231	80011
Zeničko - dobojska	16934	31070	25219	52123
Bosansko - podrinjska	3004	7203	2474	5330
Srednjobosanska	27038	65377	48132	88194
Hercegovačko - neretvanska	111676	260291	270810	553847
Zapadnohercegovačka	4995	6900	3614	5984
Sarajevska	259000	508000	482441	967204
Hercegbosanska	6377	9951	9449	17689

Izvor: www.fzs.ba

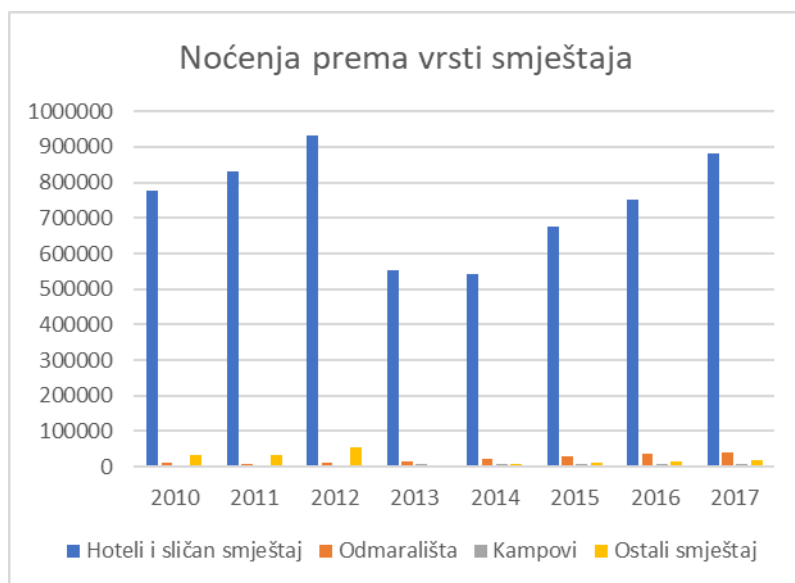
U gornjoj tablici prikazani su dolasci i noćenja na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine po županijama. Zbog nedostatka podataka analizirano je razdoblje između 2012. i 2017. godine. Iz tablice se jasno vidi kako je u promatranom razdoblju u svim županijama porastao broj dolazaka, osim u Bosansko – podrinjskoj i Zapadnohercegovačkoj županiji. Županije koje prednjače sa najvećim brojem dolazaka su svakako Hercegovačko – neretvanska županija i Sarajevska. Broj dolazaka u navedene dvije županije u 2012. godini iznosio je 111.676, odnosno 259.000. Do 2017. godine ta brojka se progresivno rasla i u 2017. godini bilo je 270.810 i 482.441 dolazaka. Što se tiče noćenja, jasno se da zaključiti kako je broj noćenja u svim županijama rastao kroz promatrano razdoblje, osim kod Bosansko – podrinjske i Zapadnohercegovačke županije. Najviše noćenja ostvarila je Sarajevska županija, skoro 1 milijun.

Tablica 5: Noćenja prema vrsti smještaja

Noćenja prema vrsti smještaja								
Godina	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hoteli i sličan smještaj	776000	830000	933000	552000	543000	676000	753000	883000
Odmarališta	12000	8000	12000	13000	20000	30000	36000	41000
Kampovi	0	1000	0	7000	7000	6000	7000	8000
Ostali smještaj	31000	31000	53000	5000	6000	11000	16000	17000

Izvor: www.fzs.ba

Promatrajući gornju tablicu u kojoj su prikazani podaci koji pokazuju kakav smještaj posjetitelji na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine preferiraju. Vidljivo je kako većina turista bira hotele i sličan smještaj. Broj noćenja u hotelima je u razdoblju od 2010. do 2012. progresivno rastao, da bi u 2013. doživio veliku stagnaciju. S 933.000 noćenja u 2012. godini, u 2013. godini je ostvareno 552.000 noćenja. Negativan trend se nastavio i u 2014. godini, da bi nakon tog razdoblja broj noćenja u hotelima krenuo progresivno rasti. U 2018. godini broj noćenja se popeo na 883.000. Kada je riječ o odmaralištima, vidljivo je kako u prve 3 promatranje godine broj noćenja varira. Sa 12.000 noćenja u 2010. godini, dogodio se blagi pad na 8.000 noćenja, da bi od 2013. broj noćenja se postepeno povećavao iz godine u godinu. Na kraju, u 2017. godini, u odmaralištima je bilo zabilježeno čak 41.000 noćenje. Kod kampova je pak druga priča, u godini 2010. i 2012. podaci nisu dostupni, dok je u 2011. godini u kampovima i prostorima za kampiranje ostvareno 1000 noćenja. U 2013. godini dogodio se nagli porast broja noćenja, te je do ostatka godine varirao između 6.000 i 8.000. Kako bi se podaci jednostavnije shvatili, nalazi se graf koji pokazuje noćenja prema vrsti smještaja u razdoblju od 2010. do 2017. godine

Graf 18: Noćenja prema vrsti smještaja

Izvor: www.fzs.ba

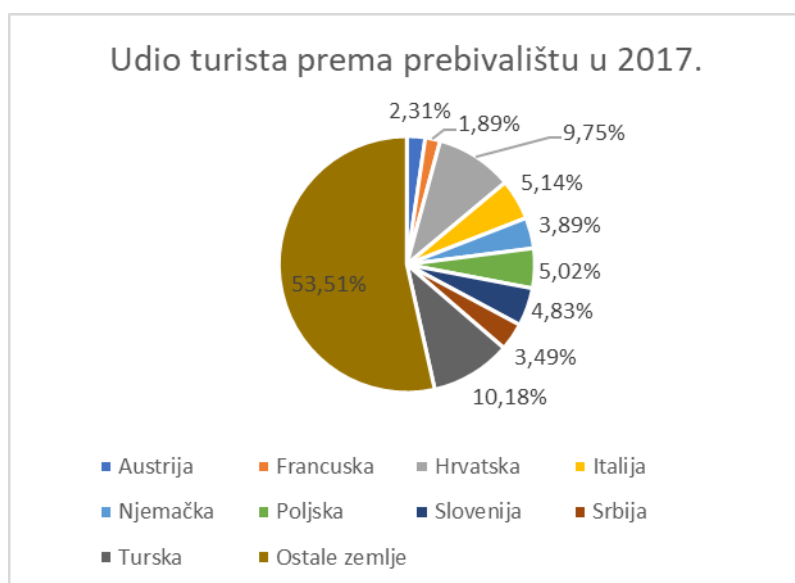
Prilikom prikupljanja podataka za statističku analizu važno je da podaci budu detaljni i precizni. Stoga, prilikom analize dolazaka i noćenja dostupni su podaci koji pokazuju odakle sve dolaze posjetitelji na području FBiH. Najviše njih dolazi iz Hrvatske, Slovenije i Turske.

Tablica 6: Dolasci turista prema zemlji prebivališta

Godina	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Austrija	10441	10383	10840	12757	13339	13607	14403	17096
Francuska	9439	8281	8783	9884	9603	13993	12393	13989
Hrvatska	44426	50785	58624	67182	57042	65559	65420	72061
Italija	19378	22202	22162	25027	35144	45247	37180	37985
Njemačka	13891	14390	15597	17125	18102	20845	23996	28722
Poljska	17113	21721	25918	32546	22309	30011	29660	37076
Slovenija	30261	29609	28715	30334	28251	30517	33183	35678
Srbija	14510	15130	17326	20572	17227	20312	22463	25789
Turska	23682	25262	31821	52320	41467	61576	66777	75269
Ostale zemlje	81903	91748	112127	142903	170123	235297	307951	395499
Domaći turisti	142185	146415	163624	166427	162959	186425	199130	209830
UKUPNO	407229	435926	495537	577077	575566	723389	812556	948994

Izvor: www.fzs.ba

U tablici su prikazani dolasci turista po zemlji prebivališta. Zemlje iz kojih turisti najviše dolaze su Austrija, Francuska, Hrvatska, Italija, Njemačka, Poljska, Slovenija, Srbija i Turska. Svakako prema broju dolazaka, kao što je ranije navedeno, prednjače Turska, Hrvatska i Slovenija. Iz tablice je vidljivo kako iz navedenih zemalja iz godine u godinu se bilježi sve veći broj turista. Tako je primjerice iz Hrvatske, u 2010. godini FBiH posjetilo 44.426 ljudi, da bi se ta brojka do 2017. godine popela na 72.061. Najveći rast broja dolazaka ostvarila je Turska, sa 23.682 iz 2010. godine do 75.269 dolazaka u 2017. godini. Kako bi se jasnije vidjela struktura turista po zemlji prebivališta prikazan je graf sa udjelom turista iz pojedine zemlje u ukupnom broju posjeta u 2017. godini. U grafu je jasno vidljivo kako preko 50 % dolazaka ostvaruju turisti iz ostalih zemalja, ali kada se ta stavka raščlani na svaku zemlju pojedinačno, njihov broj dolazaka, naspram navedenih zemalja, je znatno niži. Tako se da vidjeti kako su najveći udio imali turisti iz Turske sa 10,18% dolazaka. Odmah za njima su turisti iz Hrvatske sa 9,75% dolazaka. Zemlje sa najmanjim udjelom su Austrija i Francuska sa po 2,31%, odnosno 1,89%.

Graf 19: Udio turista prema prebivalištu u 2017.

Izvor: www.fzs.ba

Tablica 7: Noćenja turista po zemlji prebivališta

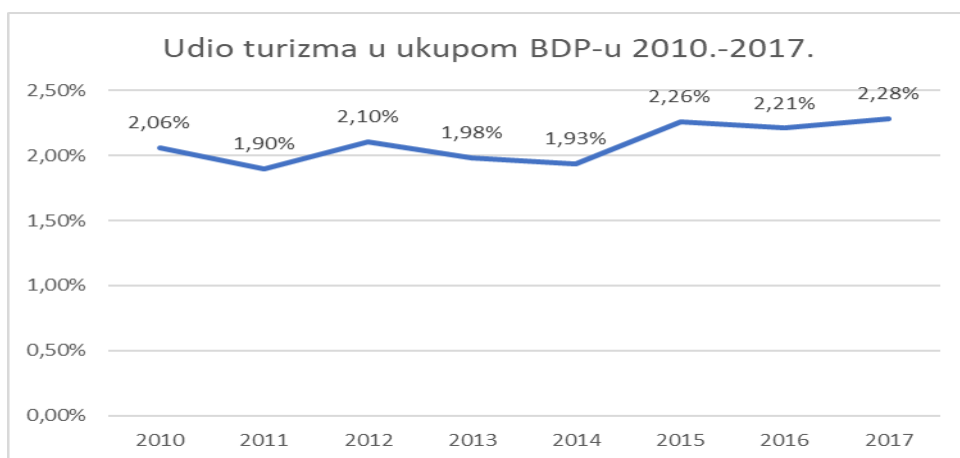
Godina	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Austrija	17284	17378	18269	21655	23471	24511	26772	32106
Francuska	25807	21544	19600	22776	22913	45177	36026	44930
Hrvatska	78344	90911	102756	116786	100167	113918	112498	127240
Italija	39487	46546	48447	53969	77926	112609	96438	97772
Njemačka	30200	29097	30577	36173	38228	43174	55241	63682
Poljska	53461	63770	72596	77920	43382	68633	64669	86756
Slovenija	47714	49538	48287	51072	47021	58662	64472	63622
Srbija	25928	28567	31901	35846	31900	35589	39824	45393
Turska	44729	49081	57794	100846	74437	108870	111700	120890
Ostale zemlje	194281	203970	247630	309331	343153	486335	666127	814500
Domaći turisti	261859	269761	320342	308950	292388	341951	346104	363971
UKUPNO	819094	870163	998199	1135324	1094986	1439429	1619871	1860862

Izvor: www.fzs.ba

U tablici 6. su prikazani podaci koji govore koliko noćenja su u razdoblju od 2010. do 2017. godine ostvarili turisti prema zemlji prebivališta. Vidljivo je kako su brojke ukupnih noćenja iz godine u godinu progresivno rasle, sa 819.094 noćenja u 2010. godini na 1.860.862 noćenja u 2017. godini. Kako je i ranije napisano, najveći broj noćenja su ostvarili turisti iz Hrvatske i Turske. Ovo je jako dobar pokazatelj raznovrsnosti turista po zemlji porijekla na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Glavni problem je zadržavanje. Broj noćenja bi sigurno bila znatno veća kada bi se poradilo na turističkoj ponudi i produljenju sezone kako bi se turisti zadržali više od sadašnjih 2 dana u prosjeku. Da se zaključiti kako svi turisti koji posjete Federaciju Bosnu i Hercegovinu su zapravo u prolasku kroz ovaj prostor ka konačnoj destinaciji.

4.3.3.2. Turistička potrošnja i prihodi

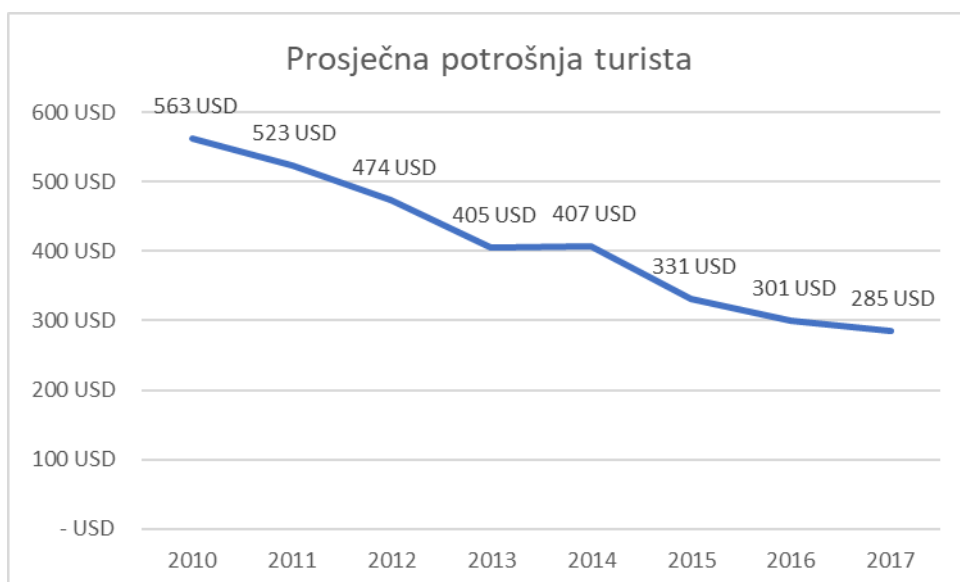
Kroz analizu podataka turističke potrošnje i prihoda mjeri se uspješnost turističke sezone. Zemlje sa razvijenom turističkom industrijom, poput Španjolske, Italije, Francuske, imaju ogromne prihode od turizma i ti prihodi čine veliki udio u nacionalnom gospodarstvu, odnosno BDP-u. Valja napomenuti kako zbog ograničenosti podataka slika o turističkoj potrošnji i prihodima na području Federacije Bosne i Hercegovine nije potpuna, jer prema metodološkim objašnjenjima Federalnog zavoda za statistiku, prate se samo aktivnosti objekata koji pružaju usluge smještaja i hrane. Dakle, ovo je samo dio prihoda koje turizam generira na ovome području.

Graf 20: Udio turizma u BDP-u FBiH od 2010. do 2017.

Izvor: www.fzs.ba

Ovaj graf prikazuje kretanje udjela turističke djelatnosti u ukupnom BDP-u za razdoblje od 2010. godine do 2017. godine. Taj udio je 2010. godine iznosio 2,06%, odnosno 229 milijuna \$. Kroz promatrano razdoblje doživljava oscilacije, koje su sve manje izražene. Tako je najmanja vrijednost dosegnuta 2011. godine kada je udio iznosio 1,90%. Najveći udio turističke djelatnosti u BDP-u zabilježen je u 2017. godini kada je on iznosio 2,28%, odnosno 270.385.000 \$. Iz toga proizlazi kako je prosječna potrošnja po turistu na području Federacije Bosne i Hercegovine u 2017. godini iznosila 285\$. Od 2010. godine do 2017. godine vrijednost je varirala, tako je u 2010. godini prosječna potrošnja iznosila 563\$. I kroz promatrano razdoblje je opadala. Razlog zašto je prosječna potrošnja padala je taj što je broj posjetitelja rastao puno brže od prihoda koji su nastali u turizmu, stoga je prosječna potrošnja kroz razdoblje padala.

Graf 21: Prosječna potrošnja po turistu

Izvor: www.fzs.ba

4.3.3.3 Učinci turizma na gospodarstvo Federacije BiH prema metodologiji turističke satelitske bilance

Pojam turističke satelitske bilance (TSA) datira iz 90-ih godina prošlog stoljeća. Nakon niza godina napora vodeće svjetske zemlje nastojale su konkretizirati učinke turizma na gospodarstvo. Nakon što je usvojen novi sustav klasificiranja nacionalnih računa 1993. godine od Komisije za statistiku Ujedinjenih Naroda, u tom trenutku stvoren je temelj za

razvoj jedinstvenog sustava praćenja svih ekonomskih učinaka koje generira turizam. TSA predstavlja skup definicija i klasifikacija koji su integrirani u tabele, te su organizirane na logičan i pregledan način pomoću kojeg je dostupan pregled svih ekonomskih učinaka koje generira turizam sa strane ponude i sa strane potražnje¹²¹

Prema podacima Svjetskog vijeća za turizam i promet, koje je izradilo turističku satelitsku bilancu za Bosnu i Hercegovinu, vidljivo je kako je turizam u 2010. godini direktno doprinio u ukupnoj zaposlenosti sa 15. 000 radnih mjesta, to je skoro 2,5% od ukupne zaposlenosti. Do 2017. godine ta brojka se popela na skoro 25.000 zaposlenih sa udjelom od preko 3% ukupne zaposlenosti. Promatrajući ukupne utjecaje turizma i prometa na zaposlenost u Bosni i Hercegovini vidljivo je kako je turizam u 2017. godini generirao 80.000 radnih mjesta. Analize predviđaju do 2027. godine rast ove brojke do preko 100.000 zaposlenih.¹²²

Kada je riječ o izvozu posjetitelja (visitor export), podaci govore kako je izvoz u 2017. godini porastao 9,9 % u odnosu na 2016. godinu. Izvoz je iznosio 809 milijuna \$. Kroz promatrano razdoblje izvoz je rastao, tako je 2011. godine izvoz iznosio 579 milijuna \$. Direktni doprinos turizma u 2017. godini bio je nešto viši od 4 milijarde i 300 milijuna \$. To je rast od 7,4% u odnosu na 2016. godinu. Investicije su također zabilježile rast u 2017. godini od 7,7% i iznosile su 182 milijuna \$. Državnija potrošnja u 2011. godini iznosila je 32 milijuna \$, a u 2017. godini je narasla na 33 i pol milijuna \$. Iz toga proizlazi kako je ukupni utjecaj turizma na BDP iznosio 1 milijardu i 600 milijuna \$. To je ujedno i rast od 6,6% u odnosu na 2016. godinu. Analize ukazuju kako će do 2027. godine turizam generirati skoro 103.000 radnih mjesta. Ukupni utjecaj na BDP bi trebao narasti za 12,5%, odnosno trebao bi iznositi skoro 2758 milijuna \$. Pretpostavlja se kako će investicije u budućem razdoblju porasti za 6,1% i da bi trebale iznositi skoro 300 milijuna \$. Što se tiče izvoza putem potrošnje inozemnih posjetitelja u FBiH, on bi do 2027. godine trebao porasti za 18,7%, odnosno trebao bi iznositi milijardu i pol \$.¹²³

¹²¹ Petrić, L., Šimundić, B., Pivčević, S. (2003.): Ekonomika turizma, Ekonomski fakultet Split, Split, str. 159.

¹²² <https://www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/country-data/>

¹²³ Ibid

5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE POVEZANOSTI TURIZMA S ODABRANIM EKONOMSKIM POKAZATELJIMA U FEDERACIJI BIH

5.1. Definiranje metodologije, uzorka i varijabli

U empirijskom dijelu ovog rada upotrebom kvantitativnih metoda testiraju se postavljene hipoteze.

Za potrebe ovog istraživanja preuzeti su podaci iz sekundarnih izvora, i to o ostvarenom broju noćenja, bruto društvenom proizvodu i broju zaposlenih u desetogodišnjem razdoblju od 2008. do 2017. godine.

U radu se koriste metode grafičkog prikazivanja, metode deskriptivne statistike, te regresijska analiza.

Upotrebom metoda grafičkog prikazivanja prezentira se kretanje promatranih varijabli u promatranom razdoblju, dok se upotrebom metoda deskriptivne statistike prezentiraju srednje vrijednosti, aritmetička sredina, mod i medijan u promatranom razdoblju sa pokazateljima disperzije.

Regresijskom analizom se testira utjecaj turizma koji se mjeri brojem noćenja na ekonomske varijable zaposlenosti i BDP-a.

Analiza je rađena u statističkom programu SPSS, te se zaključci donose pri signifikantnosti od 5%.

5.2. Cilj istraživanja

Glavni cilj empirijskog dijela istraživanja je istražiti u kojoj mjeri je turizam povezan sa dva odabrana ekonomska pokazatelja u Bosni i Hercegovini. Bilo bi idealno dati prikaz veza potražnje sa svim značajnim ekonomskim pokazateljima no nažalost statističke baze su oskudne i često nedostupne.

5.3. Analiza i interpretacija podataka

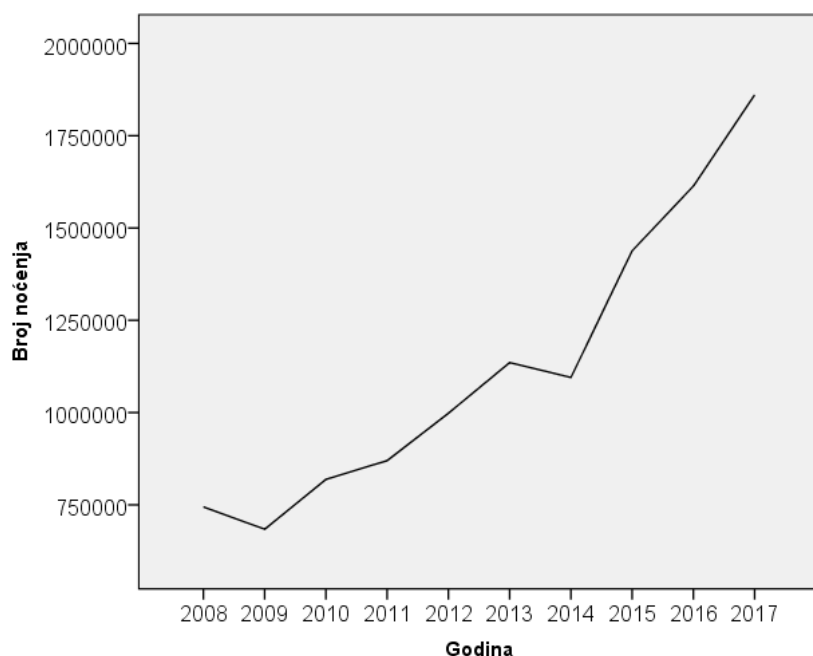
Prosječan broj noćenja u promatranom razdoblju je 1.125.785,20 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 393.353,93.

Tablica 8: Broj noćenja

N	Valid	10
	Missing	0
Mean		1125785,20
Median		1046592,50
Mode		683940 ^a
Std. Deviation		393353,931
Minimum		683940
Maximum		1860346

Izvor: obrada autora

U prvom dijelu razdoblja je broj noćenja bio do 104.6592,50, a u drugom je bio veći od 1046.592,50. Broj noćenja se kretao u rasponu od 683.940 do 1.860.346.

Graf 22: Broj noćenja u razdoblju 2008.-2017.

Izvor: www.fzs.ba

Iz grafikona se može utvrditi postojanje tendencije rasta broja noćenja.

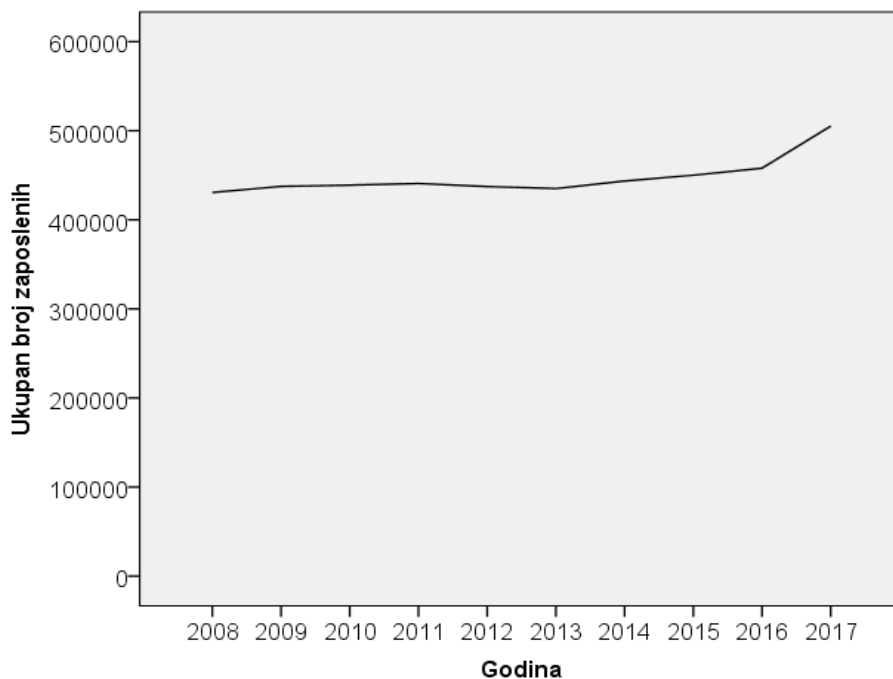
Broj zaposlenih

Tablica 9: Broj zaposlenih

N	Valid	10
	Missing	0
Mean		447726,90
Median		439848,00
Mode		430745 ^a
Std. Deviation		21646,286
Minimum		430745
Maximum		505201

Izvor: obrada autora

Prosječan broj zaposlenih u promatranom razdoblju je 447.726,90 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 21.646,286. U polovici razdoblja je broj zaposlenih je bio do 439.848, a u drugoj polovici razdoblja je bio veći od 439.848. Broj zaposlenih se kretao u rasponu od 430.745 do 505.201.

Graf 23: Broj zaposlenih u razdoblju 2008.-2017.

Izvor: www.fzs.ba

Iz grafikona se može utvrditi postojanje tendencije rasta broja zaposlenih.

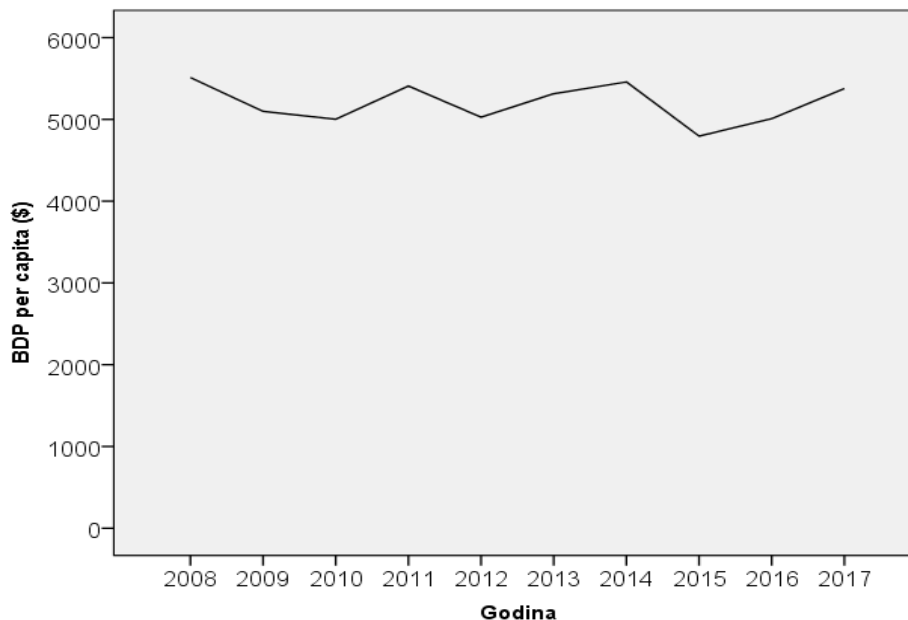
BDP per capita

Tablica 10: BDP per capita

Valid	10
Missing	0
Mean	5200,00
Median	5206,00
Mode	4795 ^a
Std. Deviation	243,023
Minimum	4795
Maximum	5512

Izvor: obrada autora

Prosječan BDP per capita u promatranom razdoblju je 5.200,00 USD s prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 243,023 USD. U polovici razdoblja je BDP per capita je bio do 5.206,00 USD, dok je u polovici razdoblja bio veći od 5.206,00. BDP per capita se kretao u rasponu od 4.795 do 5.512 USD.

Graf 24: BDP per capita u razdoblju 2008.-2017.

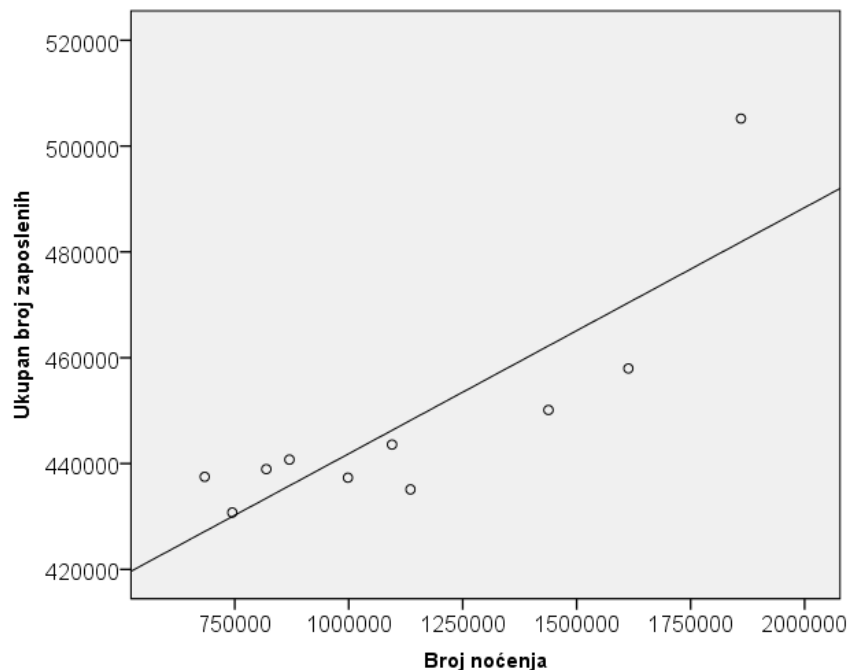
Izvor: www.fzs.ba

Iz grafikona se može utvrditi oscilacija vrijednosti BDP per capita u promatranom razdoblju bez jasnog trenda kretanja.

5.4. Osvrt na hipoteze i ograničenja istraživanja

H1 Postoji statistički značajna veza između turističke potražnje i ukupno zaposlenih

Povezanost između turističke potražnje i ukupno zaposlenih prezentira se grafički dijagramom rasipanja.

Graf 25: Povezanost između varijabli turističke potražnje i ukupno zaposlenih

Izvor: obrada autora

Tablica 11: Sažetak modela H1

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,845 ^a	,714	,679	12270,320

Izvor: obrada autora

Vrijednost koeficijenta determinacije 0,714 upućuje na zaključak da je 71,4% sume kvadrata odstupanja broja noćenja od aritmetičke sredine protumačeno ovim modelom. Riječ je o reprezentativnom modelu.

Tablica 12: Koeficijenti za H1

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	395364,527	12332,289		32,059	,000
Broj noćenja	,047	,010	,845	4,473	,002

Izvor: obrada autora

Procijenjeni model glasi:

oček. br. zap. = 395364,53 + 0,047*broj noćenja

Parametar 0,047 upućuje na zaključak da se porastom broja noćenja za jednu jedinicu može očekivati porast broja zaposlenih za 0,047 jedinica. Parametar je statistički značajan (emp. p =0,002).

Tablica 13: Analiza varijance za H1

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	3012569448,429	1	3012569448,429	20,009	,002 ^b
Residual	1204485968,471	8	150560746,059		
Total	4217055416,900	9			

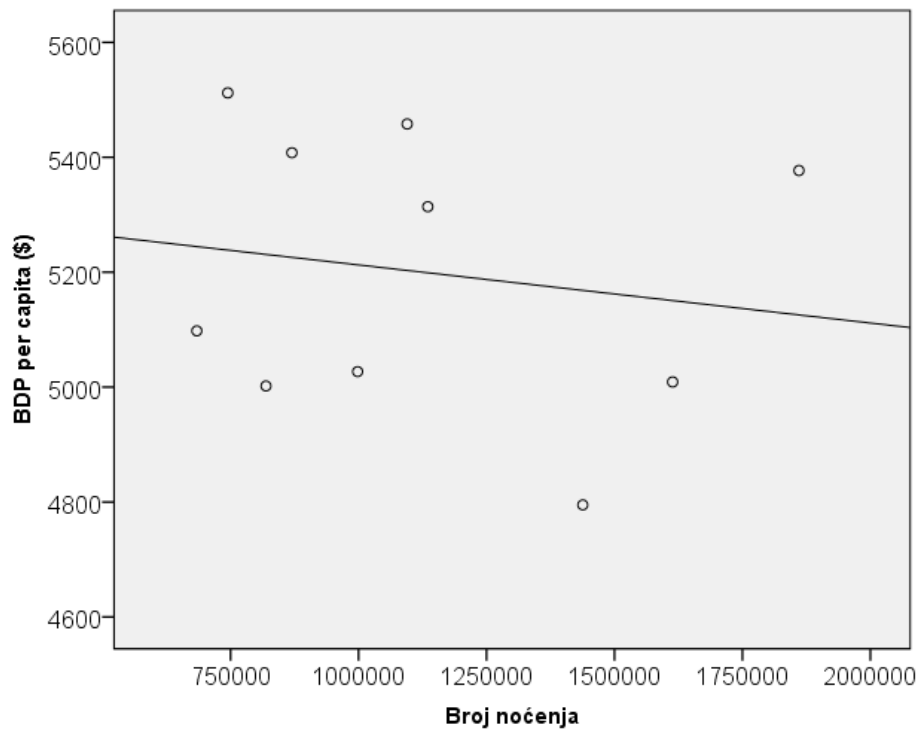
Izvor: obrada autora

Na temelju empirijske F vrijednosti 20,009 se može donijeti zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan (empirijska p vrijednost =0,002).

Hipoteza H1 kojom se pretpostavlja da postoji statistički značajna veza između turističke potražnje i ukupno zaposlenih se može prihvatiti kao istinita.

H2 Postoji statistički značajna veza između turističke potražnje i BDP per capita

Povezanost između turističke potražnje i BDP per capita prezentira se grafički dijagramom rasipanja.

Graf 26: Povezanost između varijabli BDP per capita i turistička potražnja

Izvor: www.fzs.ba

Tablica 14: Sažetak modela H2

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,164 ^a	,027	-,095	254,288

Izvor: obrada autora

Vrijednost koeficijenta determinacije 0,027 upućuje na zaključak da je 2,7% sume kvadrata odstupanja broja noćenja od aritmetičke sredine protumačeno ovim modelom. Procijenjeni model nije reprezentativan.

Tablica 15: Koeficijenti za H2

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	5313,849	255,572		20,792	,000
Broj noćenja	,000	,000	-,164	-,469	,651

Izvor: obrada autora

Procijenjeni model glasi:

oček. br. zap. = 53.13,85 + 0,00*broj noćenja

Parametar 0,000 upućuje na zaključak da se porastom broja noćenja za jednu jedinicu ne očekuje promjena BDP per capita (\$). Parametar nije statistički značajan (emp. p =0,651).

Tablica 16: Analiza varijance za H2

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	14241,512	1	14241,512	,220	,651 ^b
Residual	517298,488	8	64662,311		
Total	531540,000	9			

Izvor: obrada autora

Na temelju empirijske F vrijednosti 0,220 se može donijeti zaključak da je procijenjeni model kao cjelina nije statistički značajan (empirijska p vrijednost =651).

Hipoteza H2 kojom se pretpostavlja da postoji statistički značajna veza između turističke potražnje i BDP per capita se odbacuje kao istinita.

Glavno ograničenje ovoga istraživanja je nemogućnost konkretnijeg istraživanja utjecaja turizma na gospodarstvo u Federaciji Bosni i Hercegovini iz razloga jer statistički podaci nisu potpuni. Iz sadašnjih podataka može se vidjeti kretanje turista i prihod od jednog

dijela turizma (usluge smještaja i noćenja). Potrebno je dosta detaljnije prikupiti statističke podatke, te bi se tako lakše prikazao potpuni utjecaj turizma. Također, važno je osvijestiti činjenicu da na promjene BDPa utječe velik broj parametara te da praćenje učinka samo jedne varijable na isti najčešće ne daje očekivane rezultate. Ovo je ujedno smjernica za daljnja istraživanja, konstantno unapređivati prikupljanje podataka na razini Federacije kako bi turistička satelitska bilanca bila ažurnija i kako bi se mogli unaprijediti podaci Svjetskog vijeća za turizam i putovanje (WTTC).

6. IMPLIKACIJE ISTRAŽIVAČKIH SPOZNAJA NA NOSITELJE TURISTIČKE POLITIKE

Turizam na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine nije dovoljno prepoznat kao djelatnost koja može donijeti određene pomake u gospodarstvu. Ovo istraživanje, koje je obrađivalo sekundarne podatke, utjecaja pojedinih turističkih pokazatelja na gospodarstvo u cjelini. Rezultati pokazuju kako povećanje turističke potrošnje utječe na ukupan broj zaposlenih, ali isto tako da povećanje potrošnje ne utječe na BDP per capita. Ovo istraživanje je samo istražilo utjecaje turizma pomoću osnovnih pokazatelja. Sigurno da se uz detaljnije analize može još jasnije predočiti utjecaj turizma na gospodarstvo ovoga područja. Glavni problem je svakako nedostatak statističkih podataka, odnosno, prikupljanje istih ne radi se sustavno i detaljno, te se s toga ne može jasnije odrediti razina utjecaja turizma na gospodarstvo.

Generalna situacija je dobra. Pokazatelji imaju tendenciju rasta, i za buduća razdoblja očekuje se povećanje turističke potražnje. Situacija bi mogla biti znatno bolja ukoliko bi se promijenilo nekoliko temeljnih promjena. Prije svega, početi prikupljati detaljnije statističke podatke kako bi se lakše analizirala turistička aktivnost, koja jako dobro može poslužiti kao putokaza za buduća djelovanja. Nadalje, jedan od problema je zakonodavstvo. Zakon o turističkoj djelatnosti je glavno sredstvo pomoću kojega se regulira turistička politika na ovome području. Uz određene promjene u zakonu, razvoj turizma bi se sigurno mogao usmjeriti ka pravome cilju. Još jedan problem leži u tome da su ljudi većinom okrenuti prerađivačkoj industriji i primarnim djelatnostima. Područje Federacije Bosne i Hercegovine je bogato, ima jako puno prirodnih i umjetnih bogatstava. Glavni ljudi bi se trebali pobrinuti da se sve atrakcije i znamenitosti valjano valoriziraju i zaštite. U suprotnom ne iskorištava se potpuni potencijal atrakcija. Kao primjer navodi se Nacionalni park Una u kojem se čak 80% teritorija može posjetiti bez plaćanja ulaznice. Riječ je o nepotpunoj iskorištenosti atrakcije, odnosno ne koristi se puni potencijal koji atrakcija može generirati. Problem je taj da će se nekontroliranom dolascima narušiti prirodna ljepota. Dakle, prirodne atrakcije treba valorizirati, kako bi ostale sačuvane za buduće naraštaje i generacije. Iduća stvar koju bi trebalo napraviti jest organizirati seminare i edukacije o turističkim potencijalima kako bi se ljude potaknulo na bavljenje turističkom djelatnosti, pri tome im potpomoći raznim investicijama, sufinanciranjem i poticajima da se uključe u turističku djelatnost. Nakon ovih

promjena, i uz detaljnije prikupljanje statističkih podataka, jasnije bi se svakako mogla vidjeti prava slika utjecaja turizma na gospodarstvo. I na koncu treba poraditi na marketinškoj promociji Federacije Bosne i Hercegovine kao destinacije kako bi se svijetu prikazale ljepote ovoga kraja, te iste te ljude privuklo u ove područje. Ovo su samo neki od načina kako bi se mogla popraviti slika o turizmu u budućem razdoblju.

7. ZAKLJUČAK

Kako je turizam dinamična i turbulentna djelatnost koja pospješuje gospodarstvo u cjelini i potiče kontakte između svih zemalja, dio toga utjecaja prikazan je i u ovome radu. Naime, dokazano je kako povećanje broja noćenja utječe na povećanje zaposlenosti na području Federacije Bosne i Hercegovine. Promatrano područje zasigurno ima sve predispozicije za procvat turizma, zbog svoje iznimno bogate prirodne i kulturne baštine. Kao što je prikazano kroz rad, glavni problem je taj što turizam kao djelatnost nije iskorišten do punih potencijala koje pruža, nego samo djelomično. Samim time i statistički podaci koji se prikupljaju nisu potpuni i kao takvi ne daju kompletnu sliku utjecaja turizma. Statistički podaci trebaju biti što konkretni i koncizni kako bi se stekao pravi uvid u učinke koje generira turizam, te isto tako isti ti podaci daju jasne smjernice u kojoj fazi se nalazi turistička djelatnost, te u kojem smjeru ju treba dalje razvijati. Kao što je navedeno, uz nekoliko promjena i podizanja svijesti o koristima i blagodatima koje turizam generira, ovo područje ima pravi potencijal postati jedna od značajnijih atrakcija u ovome dijelu Europe.

Analizom i prezentacijom podataka vidljivo je kako je gospodarstvo većinom fokusirano na prerađivačku industriju i na trgovinu, jer te dvije djelatnosti čine veliku većinu BDP-a i ukupne zaposlenosti. Jedan od problema je svakako nedorečeno zakonodavstvo zbog kojeg ima dosta propusta. Nužne su reforme i poboljšanja kako bi se popravila cjelokupna slika, kako samoga turizma, tako i gospodarstva u cijelosti. Upravo zbog uređenosti države, velika većina ljudi traga za boljim prilikama u bliskim europskim zemljama, iz razloga jer sebi žele osigurati budućnost. Stanovništvo na ovome području nije dovoljno upućeno o turističkoj djelatnosti i kako ona funkcionira. Nužno je podizanje svijesti o stanju turizma kako u svijetu, tako i na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Nužno je potaknuti ljude i educirati ih o turizmu kako bi se uključili i postali dionici, samo tako će turistički značaj na ovim prostorima porasti, ali će isto tako i potaknuti rast ostalih gospodarskih djelatnosti, jer kako je ranije navedeno turistička djelatnost je komplementarna sa drugim djelatnostima u nacionalnom gospodarstvu. Samo tako promjene će biti vidljive i gospodarska slika će se značajno popraviti. Nužno je revitalizirati sadašnju turističku situaciju, jer ona je ključni faktor koji generira turistički rast. Samim time bi se potaklo ostale stanovnike na ostanak što bi se u konačnici odrazilo i na demografsku sliku kako Federacije Bosne i Hercegovine, tako Bosne i Hercegovine u cjelini.

LITERATURA

1. Alfier, D. (2010.): Zaštita prirode u razvijanju turizma, Nebo, Zagreb
2. Andabaka, A. et al. (2016.): Gospodarstvo Hrvatske, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
3. Blanchard, O. (2011.): Makroekonomija, Prentica Hall – Mate, Zagreb
4. Butler, R., Hinch, T. (1996.): Tourism and Indigenous Peoples, International Thomson Business Press, London
5. Cooper, C. Fletcher, J. Gilbert, D. & Wanhill, S. (2000.): Tourism Principles and Practice, London
6. Čavlek, N. et al. (2011.): Turizam ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb
7. Čečura, Ž. (2002.): Hercegbosanska županija: priručnik za zavičajnu nastavu, Gradska knjižnica Mostar, Mostar
8. Freyer, W. (1988.): Tourismus, Oldenbourg Verlag, München
9. Geić, S. (2002.): Turizam i kulturno – civilizacijsko naslijeđe, Sveučilište u Splitu, Split
10. Hachtmann, R. (2007.): Tourismus-Geschichte, Grundkurs neue Geschichte, Göttingen
11. Ivančević, T., Perec, K. (2017.): Osnove ekonomije, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb
12. Jagić, S. (2004.): Imanentnost interkulturalizma u turizmu, Zadar
13. Koncul, N. (2009.): Ekonomika i turizam, Mikrorad, Zagreb
14. Ludwig, K. (1990): Der neue Tourismus: Rücksicht auf Land und Leute, Beck'sche Reihe, München
15. Marković S. i Z. (1987): Osnove turizma, Školska knjiga, Zagreb
16. Mill, R.C. (2010.): Tourism the International Business, The Global Text Project, Athens
17. Petrić L. (2003.): Osnove turizma, Ekonomski fakultet Split
18. Petrić, L. (2013): Uvod u turizam, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet Split
19. Petrić, L., Šimundić, B., Pivčević, S. (2003.): Ekonomika turizma, Ekonomski fakultet Split, Split
20. Popesku, J. (2013.): Marketing u turizmu i hotelijerstvu, Univerzitet Singidunum, Beograd

21. Roudi, S. et al. (2019.): New insights into an old issue. Examining the influence of tourism on economic growth: evidence from selected small island developing states, *Current Issues in Tourism*, Vol. 22, No. 11, str. 1280.- 1300.
22. Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D. (2007.): *Ekonomija*, 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb
23. Stanković, M. (1985.): *Sociološko istraživanje turizma*, Zagreb
24. Tefler, J.D., Sharpley, R. (2016): *Tourism and Development in the Developing World*, Routledge
25. Yazdi, S.K. et al (2017.): The relationship between tourism, foreign direct investment and economic growth: evidence from Iran, *Current Issues in Tourism*, Vol. 20, No. 1, str. 15.-26.
26. Zelenika, R. (2000): *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, Rijeka

Web izvori:

1. <http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/docpdf/glossaryenrev.pdf>
2. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62763>
3. <https://traveltips.usatoday.com/positive-negative-effects-ecotourism-63682.html>
4. <http://fzs.ba/wp-content/uploads/2018/08/Bilten268CIJENE.pdf>
5. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world2018.pdf>
6. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416158>
7. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world2018.pdf>
8. <https://docs.google.com/gview?url=http://fzs.ba/wp-content/uploads/2017/12/Godisnjak-2017.pdf>
9. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/bosniaherzegovina2018.pdf>
10. <http://fzs.ba/wp-content/uploads/2018/06/FBiH-u-brojkama-2018.pdf>
11. <http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/docpdf/glossaryenrev.pdf>
12. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62763>
13. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf>

14. <http://corporate.cms-horwathhtl.com/wp-content/uploads/sites/2/2015/12/Tourism-Mega-Trends4.pdf>
15. [http://www.ruralexension.org/doc/Strategija%20razvoja%20turizma%20FBiH%202008-2018%20\(2008\).pdf](http://www.ruralexension.org/doc/Strategija%20razvoja%20turizma%20FBiH%202008-2018%20(2008).pdf)
16. <https://www.fhmzbih.gov.ba/latinica/KLIMA/klimaBIH.php>
17. <https://parlamentfbih.gov.ba/v2/bs/stranica.php?idstranica=69>
18. <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/default.aspx?id=9457&langTag=bs-BA>
19. <https://predstavnickidom-pfbih.gov.ba/bs/page.php?id=2>
20. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf>
21. https://hr.wikipedia.org/wiki/Dom_naroda_Parlamenta_Federacije_Bosne_i_Hercegovine#cite_note-1
22. <https://www.thebalance.com/gdp-per-capita-formula-u-s-compared-to-highest-and-lowest-3305848>
23. www.fzs.ba
24. <https://docs.google.com/gview?url=http://fzs.ba/wp-content/uploads/2018/12/Investicije-u-stalna-sredstva-u-FBiH-2017-SB-281.pdf>
25. <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/vodni-resursi-turizam-aktuelni-projekti-via-dinarica>
26. <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/vodni-resursi-turizam-završeni-projekti-undp>
27. http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/ministarstva/okolis_turizam.php
28. <https://www.fmoit.gov.ba/bs/o-nama>
29. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:324888>
30. https://parksdinarides.org/me/park/nacionalni_park_una/
31. <https://www.klix.ba/vijesti/bih/pred-spicu-sezone-nacionalni-park-una-biljezi-porast-broja-turista-za-15-posto/170621069>
32. <https://sarajevo.travel/ba/tekst/tura-kroz-najbitnije-sarajevske-znamenitosti/487>
33. <http://ba.n1info.com/Vijesti/a309093/Sarajevo-u-2018.-godini-posjetilo-73.227-turista.html>
34. <http://visitbih.ba/turisticka-zajednica-hnk-sezona-za-pamcenje-mostar-posjetilo-milion-turista/>
35. <http://www.jpautoceste.ba/autocesta-a1/>
36. <http://www.bhdca.gov.ba/index.php/bs/pocetna2/93-bosanski/generalne-informacije/1554-podaci-o-pormetu-aerodroma-u-bih-u-2018-godini>

37. <https://www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/country-data/>
38. https://www.goodfellowpublishers.com/free_files/Chapter%208-5f0c4f81b8fd1f42649e3e24a8dff029.pdf
39. <https://parlamentfbih.gov.ba/v2/bs/#>

POPIS SLIKA, TABLICA I GRAFOVA

POPIS SLIKA

Slika 1: Prosječna temperatura zraka i količina padalina u kontinentalnom dijelu	36
Slika 2: Prosječna temperatura zraka i količina padalina u planinskom području.....	37
Slika 3:Prosječna temperatura zraka i količina padalina u maritimnom području.....	38

POPIS TABLICA

Tablica 1: Stanovništvo po županijama za razdoblje od 2011. do 2017.....	43
Tablica 2: Isplate za investicije s obzirom na izvor financiranja	59
Tablica 3:Broj ležaja po županijama.....	66
Tablica 4: Dolasci i noćenja po županijama.....	70
Tablica 5:Noćenja prema vrsti smještaja	71
Tablica 6:Dolasci turista prema zemlji prebivališta.....	73
Tablica 7: Noćenja turista po zemlji prebivališta.....	75
Tablica 8: Broj noćenja	80
Tablica 9: Broj zaposlenih.....	81
Tablica 10: BDP per capita	82
Tablica 11:Sažetak modela H1	83
Tablica 12: Koeficijenti za H1	84
Tablica 13: Analiza varijance za H1	84
Tablica 14: Sažetak modela H2.....	85
Tablica 15: Koeficijenti za H2	86
Tablica 16: Analiza varijance za H2	86

POPIS GRAFOVA

Graf 1: Stanovništvo FBiH po narodnosti.....	43
Graf 2: Stanovništvo FBiH po starosnim skupinama u 2011. i 2017. godini	44
Graf 3: Usporedba BDP-a po djelatnostima.....	47
Graf 4: Udio djelatnosti u BDP-u FBiH u 2017. godini.....	48
Graf 5: BDP po stanovniku u FBiH u razdoblju 2008.-2017.....	49
Graf 6: Prosječne neto plaće po djelatnostima	50
Graf 7: Radno sposobno stanovništvo u FBiH.....	52
Graf 8: Zaposleni u Federaciji BiH u razdoblju 2010.-2017.....	52
Graf 9: Odnos zaposlenih i nezaposlenih u Federaciji BiH	53
Graf 10: Nezaposleni prema stručnoj spremi u 2017. godini.....	54
Graf 11: Zaposlenost po djelatnostima u FBiH.....	54
Graf 12: Udio zaposlenih po djelatnostima u 2017. godini.....	55
Graf 13: Ukupne investicije u FBiH	57
Graf 14: Investicije po djelatnostima u 2010. i 2017. godini.....	57
Graf 15: Udio investicija po djelatnostima u 2017. godini	58
Graf 16: Isplate za investicije u prerađivačkoj industriji s obzirom na izvor financiranja u 2017. godini.....	60
Graf 17: Broj ležaja po županijama u 2012. i 2017. godini.	67
Graf 18: Noćenja prema vrsti smještaja	72
Graf 19: Udio turista prema prebivalištu u 2017.....	74
Graf 20: Udio turizma u BDP-u FBiH od 2010. do 2017.	76
Graf 21: Prosječna potrošnja po turistu.....	77
Graf 22: Broj noćenja u razdoblju 2008.-2017.	80

Graf 23: Broj zaposlenih u razdoblju 2008.-2017.....	81
Graf 24: BDP per capita u razdoblju 2008.-2017.....	82
Graf 25: Povezanost između varijabli turističke potražnje i ukupno zaposlenih	83
Graf 26: Povezanost između varijabli BDP per capita i turistička potražnja.....	85

PRILOZI

Prilog 1. Kategorizacija djelatnosti Bosne i Hercegovine

Kategorija	Djelatnost
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov
B	Vađenje ruda i kamena
C	Prerađivačka industrija
D	Proizvodnja i opskrba električnom energijom
E	Opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda , gospodarenje otpadom
F	Građevinarstvo
G	Trgovina na veliko i malo
H	Prijevoz i skladištenje
I	Hotelijerstvo i ugostiteljstvo
J	Informacije i komunikacije
K	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja
L	Poslovanje nekretninama
M	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti
O	Javna uprava i obrana, obavezno socijalno osiguranje
P	Obrazovanje
Q	Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite
R	Umjetnost, zabava i rekreacija
S	Ostale uslužne djelatnosti
T	Djelatnosti domaćinstava kao poslodavca
U	Djelatnosti vanteritorijalnih organizacija i tijela

SAŽETAK

Od svojih začetaka, turizam je dinamičan i promjenjiv. Kao takav ima značajan utjecaj na nacionalno gospodarstvo, i potiče rast istoga. Sva nacionalna gospodarstva nastoje izmjeriti točne učinke turizma kako bi se analizirali svi utjecaji koje turizam generira. Jer upravo iz tih podataka, gospodarstva usmjeravaju budući razvoj. Turizam na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine nije dovoljno prepoznat, te se stoga ne mogu analizirati ukupni učinci koje on generira. Glavni cilj ovoga istraživanja bio je prikazati jedan dio učinaka koje generira turizam na ovim prostorima. Važno je da nositelji politike prepoznaju turističku djelatnost kao glavnog pokretača gospodarstva. Tako se prva hipoteza pokazala kao istinita. U njoj se dokazalo kako povećanje turističke potrošnje pozitivno utječe na ukupnu zaposlenost. Drugom hipotezom se nastojalo dokazati da turistička potrošnja utječe na BDP per capita, ali ta hipoteza je odbačena, a razloge treba tražiti prije svega u razlozima metodološke naravi. Ukoliko se provedu određene reforme, ishod bi sigurno bio drugačiji, i utjecaj turizma bi bio značajniji i to bi se pomoću podataka uspjelo prikazati.

Ključne riječi: turizam, utjecaji turizma, gospodarstvo

SUMMARY

Since its inception, tourism is very dynamic and changeable. As such, it has significant impacts on the national economy, and also promotes the growth of the same. All the national economies are trying to measure the exact effects that tourism generates in order to analyze all the impacts which are generated by tourism industry. Based on the proper statistical data, people can decide in which direction will the growth go in future times. Tourism on the territory of Federation of Bosnia and Herzegovina is not sufficiently recognized, and therefore it is not possible to analyze the overall effects that tourism generates. The main purpose of this research was to present one part of the effects that are generated by tourism in this area. It is really important for the government to recognize tourism as the main initiator of the growth of national economy. Hence, the first hypothesis proved to be true. It has been shown that the number of employed people is positively affected by the growth of touristic demand. The second hypothesis seeks to prove that touristic demand affects GDP per capita, but this hypothesis is rejected due to the methodological reasons. If certain reforms are implemented, the outcome would certainly be different, and the tourism impact would be more significant, and that could be possible to prove with statistical data.

Keywords: tourism, tourism impacts, economy